

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**ANADOLU SELÇUKLU UÇ BEYLİĞİNDEN MÜSTAKİL BEYLİĞE
GEÇİŞ SÜRECİNDE BATI ANADOLU'DA SİYASİ OLUŞUMLAR
VE MEŞRUIYET ARAYIŞLARI (1261-1350)**

Serap MAKAR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

ANADOLU SELÇUKLU UÇ BEYLİĞİNDEN MÜSTAKİL BEYLİĞE GEÇİŞ
SÜRECİNDE BATI ANADOLU'DA SİYASİ OLUŞUMLAR VE MEŞRUIYET
ARAYIŞLARI (1261-1350)

Serap MAKAR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Serap Makar tarafından hazırlanan ‘‘Anadolu Selçuklu Uç Beyliğinden Müstakil Beyliğe Geçiş Sürecinde Batı Anadolu’da Siyasi Oluşumlar ve Meşruiyet Arayışları (1261-1350)’’ başlıklı bu çalışma 02.12.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa Uyar (Başkan)

Doç. Dr. Resul Ay (Danışman)

Dr. Nagihan Doğan (Üye)

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

12. 01. 2024

Serap MAKAR

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

1.Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

2.Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

*3.Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. * Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

** Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Doç. Dr. Resul Ay danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Serap MAKAR

ÖZET

MAKAR, Serap, Anadolu Selçuklu Uç Beyliğinden Müstakil Beyliğe Geçiş Sürecinde Batı Anadolu'da Siyasi Oluşumlar ve Meşruiyet Arayışları (1261-1350) Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Bizans sınırında bulunan uç Türkmen Beyliklerinin 1261-1350 tarih aralığında bir devlet yapılanması yönünde yaşadıkları değişim ve siyasî alandaki meşruiyet arayışları bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Konu edilen uç beylikleri, Kastamonu'dan Antalya iline doğru inen hattın etrafında iki sıra halinde yer almaktadır. İlk sırada kuzeyden güneye, Çobanoğulları, Osmanoğulları, Germiyan, Hamid ve Eşrefoğulları; ikinci sırada denizci beylikler: Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşeoğullarıdır. Görünürde Selçuklunun vasalı pozisyonunda bulunan söz konusu beylikler, merkezi yönetimin kontrolünden uzak uçlarda olmanın getirisiyle büyük oranda hareket serbestliğine sahiptir. Beyler, 1261'de Bizans sınır savunma hattının çöküşünden faydalanarak batı yönlü fetih hareketini başlatır. Ele geçirdikleri bölgelerin fetih hakkından dolayı kendilerine ait olması Türkmenlerin yaşadıkları topraklara olan "aidiyet duygusunu" güçlendirir. Beyliklerin, 1256 sonrası Anadolu'da artan İlhanlı baskısına karşı direniş pozisyonuna geçmelerinde bu aidiyet duygusunun etkisi büyüktür. Selçuk-İlhanlı idaresine yönelik başlatılan ayaklanmalarda Türkmen beyleri ve aşiretleri ön saflarda yer alır ve gerçekleşen her bir isyanın sonunda elde ettikleri kazanımlar, beylikleri tam bağımsızlığa bir adım daha yaklaştırır. Verdikleri mücadeleyle adlarını duyuran beylikler, Selçuk-İlhanlı otoritesinin Anadolu'dan kademeli bir şekilde silinmesiyle birlikte müstakil olarak ortaya çıkarlar. Diğer taraftan beylere buldukları makama "irsen sahiplik" (babadan oğula intikal) ve ellerinde tuttıkları topraklar üzerinde de "tam hakimiyet" kazandıran Türk aşiret kaidelerinin yeni argümanlarla desteklenmesi gerekir; çünkü dönemin siyaset anlayışı bunu gerektirmektedir. Bu aşamada Batı Anadolu Beyliklerinin içeride ve dışarıda kabul görmek adına giriştikleri eylemlerin izini sürebilmek tezin yazılış amacını oluşturmaktadır. Zamana ve coğrafyaya etkisi yadsınamaz İslâm siyaset geleneğinden gelen dönemin hilafet makamının onayı,

cihat/gazâ ve dinî zümrelerle yakın ilişki gibi inanç esaslı enstrümanların, varlıklarına meşruiyet arayışındaki Batı Anadolu Beyliklerine olan etkisi ve katkısı çalışmanın çıkış noktasıdır. İlaveten bir Müslüman-Türk hükümdar kimliğine bürünen beylerin ülkelerinde ortaya koydukları tüm sosyo-kültürel faaliyetlerin, meşruiyet edinimi ve saltanat inşasında tamamlayıcı unsurlar olarak nasıl önem kazandığının altı çizilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Uç beylikleri, Meşruiyet, Anadolu Selçuklu, Bizans, İlhanlı

ABSTRACT

MAKAR, Serap, Political Formations in Western Anatolia During the Transition Period from Anatolian Seljuk Frontier Principality to Independent States and Their Seeking Legitimacy (1261-1350), Master's Thesis, Ankara, 2024

The subject of this study is the changes experienced by the Turkmen beyliks on the Byzantine border of the Anatolian Seljuk State between 1261-1350 in the direction of state organization and their search for legitimacy in the political arena. The end beyliks are located in two rows around the line descending from Kastamonu to Antalya province. In the first row, from north to south, the Çobanoğulları, Osmanoğulları, Germiyan, Hamid and Eşrefoğulları; in the second row, the maritime beyliks: Karesi, Saruhan, Aydın and Menteşeoğulları. Ostensibly vassals of the Seljuks, these beyliks enjoyed a great deal of freedom of movement due to their location on the fringes, far from the control of the central government. The beys took advantage of the collapse of the Byzantine border defense line in 1261 and launched a westward conquest movement. The fact that the territories they conquered belonged to them due to the right of conquest strengthened the Turkmen's "sense of belonging" to the lands they lived in. This sense of belonging played a major role in the beyliks' resistance against the increasing Ilkhanid pressure in Anatolia after 1256. Turkmen beys and tribes were at the forefront of the uprisings against the Seljuk-Ilkhanid rule, and the gains they achieved at the end of each rebellion brought the beyliks one step closer to full independence. The beyliks, which had made a name for themselves through their struggles, emerged independently as the Seljuk-Ilkhanid authority gradually disappeared from Anatolia. On the other hand, the Turkish tribal principles that gave the beys "hereditary ownership" (inheritance from father to son) of their positions and "full sovereignty" over the lands they held in their hands needed to be supported with new arguments, because the sense of political of the period demanded it. At this stage, the aim of this thesis is to trace the actions taken by the beyliks of Western Anatolia in order to be accepted both internally and externally. The starting point of the study is the impact and contribution of faith-based instruments such as the approval of the caliphate, jihad/ghazā and close relations with religious communities, which come from the Islamic political tradition, whose impact on time and geography is undeniable,

on the Western Anatolian beyliks seeking legitimacy for their existence. In addition, it underlines how all the socio-cultural activities of the beys, who assumed the identity of a Muslim-Turkish ruler, gained importance as complementary elements in the acquisition of legitimacy and the construction of the sultanate.

Keywords: Frontier principalities, Legitimacy, Anatolian Seljuk, Byzantine, İlkhān

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
KRONOLOJİ.....	xı
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: ANADOLU SELÇUKLU YÖNETİMİNDE UÇ BEYLİKLERİ.....	5
1.1. UÇ AŞİRETLERİNİN SİYASAL VE TOPLUMSAL ÖRGÜTLENMELERİ.....	5
1.2. SELÇUKLU UÇ YÖNETİMİ VE BEYLİKLER.....	9
1.3. SELÇUKLU MERKEZİ YÖNETİMİ İLE İLİŞKİLER.....	12
1.3.1. Vergi Yükümlülükleri.....	16
1.3.2. Askeri Yükümlülükleri.....	18
1.3.3. Selçuklu-Bizans İlişkileri Bağlamında Uç Aşiretleri/Beylikleri.....	20
2. BÖLÜM: İLHANLI TAHAKKÜM DÖNEMİNDE UÇLAR.....	23
2.1. DİRENİŞ VE MÜCADELE.....	23
2.2. MÜSTAKİL BEYLİKLERİN İLK OLUŞUMU.....	37
3. BÖLÜM: MÜSTAKİL BEYLİKLER	63
3.1. HANEDAN TESİSİ VE ÜLKE AİDİYETİ.....	64

3.2. MEŞRUIYET ARAYIŞLARI.....	74
3.2.1. Manevi Otoriteden Onay.....	75
3.2.2. Gaza İdeolojisi.....	81
3.2.3. Bayındırlık Faaliyetleri.....	85
3.2.4. Kültürel Faaliyetler.....	90
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA.....	97
EKLER	114
EK 1.Görseller	114
EK 2. Etik Kurul Muafiyeti Formu.....	121
EK 3.Orijinallik Raporu.....	123

KISALTMALAR

akt.: aktaran

bkz.: bakınız

çev.: Çeviren

ed.: Editör

haz.: Hazırlayan

krş.: karşılaştırmız

nşr.: neşreden

s.: sayfa

t.y.: tarih yok

YKB: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

vd.: ve diğerleri

&: ve

Yay.: Yayınları

KRONOLOJİ

1256 Sultan Han Savaşı 1243 Köseadağ Savaşı sonrası Selçuklular'ın İlhanlı ordusu karşısında ikinci bir mağlubiyet yaşaması.

1259-60 (?) İlhanlılar tarafından Selçuklu yurdunun, doğu kısmı IV. Rükneddin'in batı kısmı II. İzzeddin Keykavus'un idaresinde olacak şekilde taksim edilmesi.

1261 Bizans İmp. VIII. Mihail Paleologos'un Konstantinapolis'teki Latin hakimiyetine son vermesi ve İmparatorluğun yeniden eski merkezine taşınması; Uç Türkmenlerinin büyük oranda hareket serbestliği kazanması.

1261-62 (?) II. İzzeddin Keykavus Selçuklu ülkesini terk edip Bizans idaresine sığınması.

1262-63 Keykavus sonrası Türkmen ayaklanmalarının yaşanması.

1262-1266 IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın müstakil saltanat dönemi.

1276 Hatiroğlu Şerafettin İsyanı Selçuklu' nun Niğde Emiri Hatiroğlu'nun, Selçuk-İlhanlı idaresine karşı isyanı ve Türkmenlerin destek vermesi.

1277 Memlük Sultanı Rüküddîn Baybars'ın Anadolu Seferi Türkmen Beyleri' nin İlhanlılara karşı Sultan Baybars'ın yanında yer alması; Karamanlı, Eşref, Hamid ve Mentешеoğullarının öne çıkması.

1277-78 Cimri İsyanı Karamanlı önderliğinde Türkmen beyliklerinin isyan girişimi.

1280 Sabık Sultan II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Mesud (II. Gıyaseddin Mesud)'un Kırım'dan Selçuk yurduna saltanat iddiası için geri dönüşü ve Çobanoğulları Beyi Muzafferüddin Yavlak Aslan'ın Mesud' a destek vermesi.

1282 İlhanlı Hükümdarı Ahmet Teküder Han'ın Selçuklu topraklarını III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve yeni sultan II. Gıyaseddin Mesud arasında paylaşması; Merkez Konya'dan batı uçlarına doğru uzanan alanın Sultan Mesud'un idaresine verilmesi.

1284-1296 II. Gıyaseddin Mesud' un müstakil olarak birinci saltanat dönemi.

1286 Germiyanoğullarının Sultan Mesud'a karşı ayaklanması; Germiyan Beyliği'nin Selçuk-İlhanlı idaresine karşı Türkmen mücadelesinde Karamanoğulları'nın yerini alışı ve batı beylikleri arasında lider konuma gelmeye başlaması.

1291-92 II. İzzeddin Keykavus'un diğeri bir oğlu Rükneddin Kılıç Arslan'ın, iktidardaki kardeşi II. Gıyaseddin Mesud'a karşı taht iddiasında bulunması; Çobanoğlu Yavlak Aslan Bey ve diğeri beylerin Rükdeddin Kılıç Arslan'ı desteklemesi.

1296-1298 Selçuklu tahtının boş kaldığı dönem.

1296-99 Anadolu'da İlhanlı komutanlarının -Togacar, Baltu, Sülemiş- isyanları.

1298 Vali Sülemiş İsyanı İlhanlı Valisi Sülemiş' in İlhanı sarayına karşı isyan başlatması ve Türkmen beylerinin kalkışmayı desteklemesi.

1298-1302 III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatı.

1302-1308 II. Gıyaseddin Mesud'un ikinci kez tahta geçişi.

1310-1318 V. Kılıç Arslan'ın saltanat dönemi.

*Muhtelif kaynaklarda V. Kılıç Arslan'ın son Selçuklu sultanı olduğu ve onun ölümüyle Selçuklu Devleti'nin nihayete erdiğine dair kayıtlar mevcuttur. Ancak Kılıç Arslan, İlhanlı yönetimi ve halk tarafından kabul görmemiştir. En önemlisi de adına sikke kestirilen son Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud'tur. Bu sebepten, Sultan Mesud'un ölüm yılı olan 1308, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sona eriş tarihi olarak kabul edilir.

1318 İlhanlı'nın Anadolu Valisi Emir Timurtaş'ın emriyle Selçuklu hanedanı mensuplarının katledilmesi; Sağ kalanların uç beylerine sığınması.

1325 Emir Timurtaş'ın Türkmen beyleri üzerine büyük bir te'dib harekâtı düzenlemesi.

1325 Timurtaş'ın seferi sonucunda Eşrefoğulları Beyliği'nin yıkılması ve Hamidoğulları Beyliği'nin büyük darbe alması.

1335 Ebu Said Bahadır Han'ın ölümü ile Hülagu hanedanının son bulması ve İlhanlı Devleti'nin yıkılış sürecine girmesi.

1335 Anadolu'da İlhanı hakimiyetinin nihayete ermesi; Oluşan iktidar boşluğunun, bağımsızlığını tek tek ilan eden beylikler tarafından doldurulması.

1350 Osmanoğulları beyi Orhan Bey'in, Karesioğulları Beyliğine son vererek topraklarını kendi beyliğine katması.

GİRİŞ

Türklerin, Mâverâünnehir ve civarından batıya doğru Anadolu istikametindeki yürüyüşleri dönem dönem şiddetini azaltıp arttırarak 11.yüzyıldan 14.yüzyıla kadar uzanan geniş bir takvimde gerçekleşir. Söz konusu zaman aralığı içinde 13. yüzyıl göç hareketliliği, sayıca en kalabalık olanıdır. İlâveten, ortaya çıkan sonuçları sebebiyle de Anadolu Türk tarihi için ayrı bir önem taşır. 1243 Köseadağ öncesi ve sonrası doğudan batıya kadar kendini gösteren Moğol baskısı, Türkmen aşiretlerinin Horasan-Azerbaycan coğrafyasından Anadolu'ya, Anadolu içlerinde de kuzey, güney ve batı yönlü nüfus tazyikine sebep olur. Kuzeyde Trabzon Rum İmparatorluğu (1204-1461), güneyde Kilikya Ermeni Krallığı (1198-1375) ve batıda Bizans İmparatorluğu (330-1453) sınırlarına kadar yayılan Türkmenler, Anadolu Selçuklu Devleti'nin iskân politikalarının da etkisiyle uç(sınır) bölgelerine yerleşerek teşkilatlarını oluştururlar. Zikrettiğimiz bu üç sınır boyu içinde Bizans-Selçuklu hudutları hem nüfus yoğunluğu bakımından hem de bünyesinde barındırdığı farklı özellikleriyle kendine has bir dünya olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bizans'ın doğu sınırlarının önemi sadece Selçuklu ahalisi tarafından kabul gören bir durum değildir. Emevî hanedanının kurucusu Muâviye b. Ebû Süfyân (M. 639'da Dımaşk valiliğine atandığı tarihten itibaren) ile başlayan Anadolu'ya yönelik düzenli Arap fetihleri döneminden beri diğer Müslüman toplulukların nazarında da Bizans sınırı *darü'l-islam* ve *darü'l-harb* cephelerinin kesiştiği önemli noktalardan biri olarak kabul edilir. Bu iki cephenin arasında kalan saha Arapça' da *es-sugûr* diye adlandırılır. Türkçe karşılığı ise Mahmud Kâşgarî'nin eseri *Dîvânu Lugâti't Türk*' de "uç" olarak karşımıza çıkar. Esasen söz konusu ara alan, Hıristiyan birlikleriyle ön çatışmaların yaşandığı yerdir ve karşı tarafın topraklarına geçiş mevkiidir. Genel tabiriyle uç, Türk devletlerinin sınır bölgelerini tanımlar.¹

¹ *dârü'l-islam* Müslüman otoritenin yönetimi altında olan ülke, *dârü'l-harb* ise gayrimüslimlerin idaresindeki topraklar anlamındadır. Bu ayrımın yapılmasında temel ölçü hakimiyetin hangi tarafta olduğudur. Müslim ya da gayrimüslim nüfusun az veya çok olması belirleyici değildir, ayrıntılar için bkz. Ahmet Özel, *Dârü'lislam Dârü'lharb*, İz Yayıncılık, 1998, s. 81; Macid Hadduri, *İslam Hukukunda Savaş ve Barış*, 1999, s. 33-34; Ömer Gezer, *Kale ve Nefer*, 2020, s. 17-18; Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't Türk*, Ankara, 1985, s. 681; Yehoshua Frenkel, "The Turks of The Eurasian Steppes in Medieval Arabic Writing", *Mongols, Turks and Others*, Reuven Amitai- Michail Biran (ed), Boston, 2005, s. 205

Lakin akıllara bu günkü manada “geçirimsiz” bir hudut yapılanması gelmemeli. Devletler, kat’î bir sınır kavramına son iki yüz senede ulaşabilmiştir. Dönemin siyasî konjonktürü gereği merkezi otoritenin gücü başkentten uzaklaştıkça uçlara doğru kademeli olarak azalır. Hem Bizans hem de Selçuklu Devleti adına Batı Anadolu uçları, bu “sınırlı egemenlik” in aleni bir şekilde hissedildiği topraklardır. ²

Batı sınırlarındaki uç yapılanması Selçuklu erki için bazı hallerde Bizans topraklarına uzanan “dokunaçlar” pozisyonundadır. Devlet, uç beylerinin sınır ihlallerini, doğudan akın akın gelen Türkmen nüfusun yurt bulma sorununa çare olarak görür. Fakat Selçuklu sultanlarının Türkmenler üzerindeki sınırlı otoritesinden mütevellit kontrol her daim merkezde değildir. Dönemin kronikçisi Süryani Mihail’in satırlarında geçen, 1176 Miryokefalon Savaşı sonrası Sultan II. Kılıç Arslan ile Türkmenler arasında yaşanan gerilim ve Türkmenlerin asi tutumları bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Batı Anadolu uçları, merkezi otoriteden uzak olmanın getirisiyle Orta ve Doğu Anadolu’ya kıyasla çok daha âdem-i merkeziyetçi bir yapıdadır. Tabandaki bu özellik, Türkmen beylerinin ve yarı-göçer aşiretlerinin 13. yüzyılın ortalarından itibaren, sınırların geçirgenliğini kahir ekseriyet kendi hesapları için kullanmalarında, fetihle elde ettikleri topraklara kök salarak “aidiyet” hissiyatlarının ortaya çıkmasında ve tedricen, siyasetin etkin figürleri olarak boy göstermelerinde itici güçtür.

Türkmen beyleri, aşiretlerini birer küçük devletçiklere dönüştürürken coğrafi konumun yanı sıra bölgedeki nüfus yoğunluğunun getirdiği avantajı -kucaklayıcı politikalarıyla- sonuna kadar kullanmışlardır. Beylerin tek insan gücü kaynağı kendi soydaşları ve onlarla birlikte yaşama niyetindeki (yerli nüfusun bir kısmı Ege Denizi’nin diğer yakasındaki Bizans topraklarına çekilmiştir) Rum halkı değildir. Batı sınır boylarının en göze çarpan özelliği yeni göçlerle beslenen bir nüfus dinamiğine sahip olmasıdır. Selçuk-İlhanlı yönetiminin baskısından batı topraklarına kaçanlar arasında başta Ahiler olmak üzere tüccar, sanatkâr, köylü-kentli ahali ve dervişlerden eli kalem tutan gözden düşmüş bürokrat ya da ganimet için gelen savaştığıya kadar farklı sosyo-kültürel tabakadan insanı

² Andrew C.S.Peacock, “introduction: The Ottoman Empire and its Frontiers”, *The Frontiers of the Ottoman World*, Oxford, 2009, s. 1-27; Reşat Kasaba, *Bir Konargöçer İmparatorluk*, İstanbul, 2012, s. 49

görmek mümkündür. Batı uçlarının bu yalıtılmışlıktan çok uzak, devingen, çok renkli ve üretken yapısı beyliklere can suyu görevi görür.

1261 senesi batı uçlarının Türkmenleri için bir dönüm noktasıdır. Nikaia' daki Bizanslıların, Konstantinapolis' teki Latin istilasına son vererek kadim imparatorluk başkentine geri dönüşleri, Bizans'ın doğu sınır hattının çözülmesine zemin hazırlar ve sınır boylarında yığılan Türkmenlerin, imparatorluk topraklarına yayılmalarını kolaylaştırır. 1261 ve takip eden birkaç yıl süresince beylikler bir taraftan hemhudut oldukları Bizans'ın içinde bulunduğu durumu kendi lehlerine toprak kazanmak için kullanırken diğer taraftan da Selçuk-İlhanlı yönetimine karşı ciddi manada ilk ayaklanmalarını başlatırlar. Özellikle Denizli yöresi Türkmen aşiretleri, isyanlarda öne çıkar. Zira yöre, Kastamonu'nun ardından Türkmen nüfusunun toplandığı en kalabalık yerdir. Türkmenler, 1256-1261 yılları arasında Kastamonu'dan Denizli havalisine doğru bir hat şeklinde sınıra yığılma yapar. Denizli-Honas, 1261 sonrası batı istikametli akınlarda bir üst görevi görür. Beylerin, ileride Ege sahillerine kadar uzanan fetihleri, bu noktadan başlamıştır. 1261 sonrası uç hattı, batı yönlü genişleyecektir.³

Beylikler, 1261'den son Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud' un ölüm tarihi olan 1308'e kadar geçen zaman zarfında yer yer Selçuk-İlhanlı idaresinin baskı ve kıyımına maruz kalsalar da pes etmeyerek hayatta kalmayı başarırlar. 1335'de İlhanlıların Anadolu'dan çekilmesiyle tam bağımsız bir şekilde ortaya çıkarlar. 1350'ye gelindiğinde Osmanoğulları'nın Karesi Beyliği'ne son vererek topraklarını ilhak etmesi sonucunda yeni bir dönem başlar. Ezelden beri beylikler arasında var olan siyasî rekabet Osmanlı Beyliği'nin diğerlerini alt edecek şekilde güçlenmesiyle farklı bir boyuta taşınır. Batı Anadolu toprakları artık yeni gelişmelere hazırlanmaktadır.

Bu noktaya kadar ifade ettiklerimizden anlaşılacağı üzere çalışmamızın zaman aralığı iki önemli tarih, 1261 ve 1350 yılları arasındır. Konu edindiğimiz beylikler ise iki hat şeklinde sıralanır. Kastamonu'dan Antalya iline doğru bir yay şeklinde uzanan ilk hatta sırasıyla Çobanoğulları, Osmanoğulları, Germiyan, Hamid ve Eşrefoğulları yer alır. İkinci hat, "Denizci Beylikler" olarak adlandırılan, Ege Denizi'ne kıyısı olan beyliklerden meydana

³ 1256 sonrası batı istikametinde iç göçün yaşanmasında en büyük etken, Selçuklu ile İlhanlı ordularının ikinci karşılaşması olan 1256 Sultan Hanı Savaşı'dır (Yer Aksaray civarı). Savaş, Selçukluların mağlubiyetiyle sonuçlanır. Akabinde Kuzey ve Orta Anadolu halkı, özellikle de otlaklarını İlhanlı ordusuna kaptıran yarı göçerler batı uçlarına akın eder.

gelir. Bunlar, Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşeoğulları beylikleridir. Bir Orta Anadolu beyliği olan Karamanoğulları, coğrafi konumu sebebiyle çalışmada yer almamıştır. Diğer beyliklerden Taceddinoğulları (Tokat-Niksar), hem coğrafi konumu hem de 1348 gibi geç bir tarihte kurulması; İnançoğulları (Lâdik) ise siyasi olarak etkin bir varlık göstermeyişi sebebiyle çalışmaya dahil edilmemiştir. (R.1-2)

Üç ana başlık altında şekillenen tezin ilk bölümünde Türkmen aşiretlerinin siyasî yapılanması incelenecektir. Burada amaç yarı-göçer dünyanın sahip olduğu siyaset geleneği -Batı Anadolu uç aşiretleri bağlamında- analiz edilerek diğer iki bölüme zemin hazırlamaktır. Böylece ikinci bölümde beyliklerin, üst otoriteyi kabullenmeyişlerinin sebepleri ile son bölümde çalışılacak olan, bağımsız siyasi yapılanma yolunda meşruiyet arayışlarının izahı kolaylaşacaktır. Yine birinci bölümde beyliklerin tâbi oldukları Selçuklu siyasi düzenindeki mevcut konumlarına dair yapacağımız tanımlamalar, gidiş güzergâhımızı netleştirecektir.

İkinci bölüm, beylerin, Selçuk-İlhanlı otoritesine karşı sergiledikleri direnişin ele alınacağı kısımdır. İçinde Türkmenlerin olduğu her bir isyan hareketinin finalinde beyliklerin elde ettiği kazanımlar incelenecektir. İlaveten beyliklerin batı topraklarında ilk ortaya çıkışları ve kuruluş dönemlerine dair bulgulara yer verilecektir.

Son bölümde beylerin hanedanlıklarını ve siyasî otoritelerini inşa çabaları çıkış noktamızdır. Bağımsız beyliklerin varlıklarını idame ettirmek adına giriştikleri hangi faaliyetleri meşruiyet arayışı çerçevesinde temellendirebileceğimiz irdelenecektir. Beyler, kurumsal devamlılık ve meşruiyet kazanım yolunda dinin parametrelerine /argümanlarına başvurdular mı? Beylerin, mimari eser inşasından ilmî çalışmalara kadar meydana getirdikleri tüm faaliyetlerin meşruiyet edinimine katkısı ne derecedir? Cevaplar beyliklerin özelinde örneklendirilmekle birlikte olabildiğince geniş bir perspektiften değerlendirilecektir. Amaç beyliklere batı topraklarının kendi iç dinamiğinde bütüncül şekilde yaklaşmaktır.

Muhtelif kaynaklarda Mulûku't-Tavâ'it (devletçikler) olarak adlandırılan II. Dönem Beyliklerinden Batı Anadolu Beylikleri, uçların kendine özgü dünyasında var olma çabası vermişlerdir. Söz konusu çabanın izlerini -kaynak yetersizliğinin gölgesinde- sürebildiğimiz takdirde hedefimize ulaşmış olacağız.

I.BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU YÖNETİMİNDE UÇ BEYLİKLERİ

1.1.UÇ AŞİRETLERİNİN SİYASAL ve TOPLUMSAL ÖRGÜTLENMELERİ

Türkmenler 11 ve 12. yüzyıllar ile takip eden 13. yüzyılda kuzeydoğu, güney ve batı Anadolu platolarının tüm uç mevkileri boyunca belirgin olarak varlık gösterirler.⁴ Merkezi hükümetlerin pek geçinemediği konar göçer Türkmenler, Selçuklu' nun önemli uç boylarından biri olan batı hudutlarında kök salma fırsatını yakalarlar. Bizans direncinin kırıldığı 1261 tarihinden birkaç yıl sonra Türkmen obaları Ege Deniz'i sınırına kadar tüm Anadolu'ya yayılırlar.⁵ Batı Anadolu'nun kar düşmeyen; verimli kışlaklara dönüşen alçak vadileri ile yaz otlaklarına sahip yüksek yaylaları kendilerinin meskenleri olur ve coğrafya, göçerlere zengin çapul imkânı sunar.

Sık sık Selçuklu iskân politikalarıyla da desteklenen aşiretlerin ilerleyişleri ve çapul faaliyetleri yarı-göçer hayatın gereksinimlerine dayanır. Esasen Bizans'ın şikâyet ettiği yağma hareketinin dinî ya da siyasî düşmanlıkla pek ilgisi yoktur. Yağma kırsal hayatın karşılayamadıklarının masrafsız yoludur ve Türkmenler, Bizans'ın zafiyet dönemlerinde batı topraklarına daha kolay nüfuz edebildiler.⁶

Türkmen obalarında yaşanan buhranlar aslında dışarıya yağma ve korkutma olarak yansımaktadır. Kuraklık, zor geçen kış mevsimi ve hayvan kayıplarının getirdiği hoşnutsuzluk içeride kargaşaya sebep olur. Bu noktada topluluk iç nizamı yeniden tesis edip aşiretin kendi hakimiyet mntikasına daha güçlü tutunmasını sağlayacak bir lider bir bey arayışına girer.⁷ Diğer taraftan göçebe toplulukların zorunluluk hali dışında yağma

⁴ Speros Vryonis Jr., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley, Uni. of California Press, 1971, s. 185

⁵ Halil İnalçık, *Devlet'i Aliyye*, c.1, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2016; İmparatorun elindeki tüm kaynakları Bizans'ın batı cephesine kaydırması sonucunda doğunun sınır savunma sisteminde zayıflama meydana gelir. Türkler çöken savunma hatlarının arasından deniz istikametinde harekete geçer. Böylece 13. yüzyılın sonları Anadolu'nun batı toprakları adına etnik kompozisyonunun meydana çıkma aralığıdır. Bir benzeri 11.yüzyıl sonlarında Orta ve Doğu Anadolu yaşamıştır, ayrıntılar için bkz. Colin Imber, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 9; Söz konusu Türkmen aşiretlerinin büyük çoğunluğu daha 11. yüzyılın son çeyreğinde buradaydılar. Devam eden göçer akınlarıyla nüfusları artmaya devam etmiştir, ayrıntılar için bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 32

⁶ Rudi P.Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, Ankara, İmge Yayın., 2000, s. 33-35

⁷ Said Polat, "Türkiye'de ilk Beglik' ler ve Kabilevi Siyasi Birliklerin Ortaya Çıkışı (1071-1175)", *Bellekten* LXVI, Nisan 2002, s. 84

faaliyetinde bulunması yeni bir iktidarın oluşum belirtilerindedir. Aşiret reisleri konumlarını güçlendirebilmek için zenginliğe ihtiyaç duyarlar ve hakimiyetleri altında bulunanlardan temin edemeyecekleri gelir için civar obalara ve yerleşiklere yönelirler. Bey, bu doğrultuda emrindekilere hedefe zahmetsiz ulaşmanın albenisini benimsetir. Meşakkatli üretim süreçlerini artık anlamsız bulan göçer, beyine daha itaatkâr bir noktadadır ve sonuçta ganimet odaklı bir çıkar ortalığı meydana gelir. Bir sonraki adımda aşiret içinden özel savaşçılar seçilerek yağma devamlılığı olan bir faaliyete dönüşür. Ganimet akışının sürekliliği sağlanamadığı takdirde beye olan sadakat sekteye uğrayabilir.⁸

Kan bağı temeline veya ortak paydaya dayanan aşiretler, beylerinin başarı ya da başarısızlığı doğrultusunda şekillenir.⁹ Bünyedeki gayrimemnun üyelerin ayrılarak başka bir birlik oluşturmasının yanı sıra göçebe hayatın gereği olarak kabilevî asalet yönünden daha üstün olana tâbi olmaları mümkündür.¹⁰ Göçer karakterdeki bir topluluk geldiği bölgede bir müddet yapısını muhafaza edebilir. Sonrasında başka boylarla bir araya gelerek boy birlikleri ya da daha geniş bir aşiret kurmaları olasıdır.

Göçerlerin tâbiyet ilişkisi yerleşik ahaliden farklıdır ve yerleşiklere nazaran ana daha yakın yaşarlar. İçinde buldukları hâl ile uyum içindedirler.¹¹ Rudi P. Lindner’ da aşiret ideolojisinin sanıldan “çok daha dışa açık” olduğunu vurgulayan bir söylemle karşılaşırız. Tabii olarak oba üyeleri arasında kan bağı mevcuttur. Fakat onları bir arada tutan aynı toprakları ve iş yükünü paylaşabilmeleridir. Emek havuzu her bir üyenin diğerine bağlılığının sonucudur.¹²

Lindner’ in söylemine tezat olarak “soydaşlık bağı”, aşiret içi ilişkileri anlamlandırmada diğer bir olgudur. Merkezi idarenin, Anadolu’nun iskanında büyük aşiretleri parçalayarak birbirlerinden uzak mevkilere yerleştirmek suretiyle boyların özellikle de güçlü bir beyin etrafında toplu şekilde bulunmalarının getireceği sakıncaları engelleme çabası boşuna

⁸ Said Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, İstanbul, Kitabevi 244, 2004, s. 237

⁹ Resul Ay, “14. Yüzyıl Beylikler Dünyasına Yeniden Bakmak: Selçuklu Mirasının İki Farklı Tezahürü ve Orta Anadolu’da Özgün Siyasi Yapılanma”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.20, 2008, s. 103-104

¹⁰ Polat, “Türkiye’de İlk Beglik’ler ...”, s.71-72; Halil Berktaş, *Kabileden Feodalizme*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1989, s. 153-154

¹¹ Polat, *Selçuklu Göçerlerinin...*, s. 125

¹² Lindner, *Ortaçağ Anadolu’sunda...*, s. 78; Anatoly M. Khazanov, *Göçebe ve Dış Dünya*, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2015, s. 79

değildir.¹³ Sultan, kabile içi soydaşlık bağını zayıflatarak kendi otoritesine bağlılığı esas kılmaya çalışır.¹⁴ Zira merkezi otoriteye karşı tehdit potansiyeli her daim bünyelerinde mevcuttur. İbn Haldun'un "asabiyet" kavramıyla ifade ettiği soydaşlar arasındaki dayanışma duygusu bu potansiyeli her an canlı tutmaya yeterlidir. İbn Haldun, hısımlara zulüm isabet ettiğinde soy yakınlarının "ırk-u hamiyetlerinin" yani soyunu muhafaza hissiyatlarının fi'liyata geçerek üyelerin gayret ile karşılık vereceklerini ve akrabalarının maruz kalacağı herhangi bir saldırının benliklerine ağır geleceğini söyler.¹⁵

Soy bağı, aşiret içi düzende birleştirici olmasının yanı sıra yönetici zümrenin ideolojik olarak ihtiyaç duyduğu "ortak ata" kavramının kurgulanmasında da işlevsel rodedir. Devlet öncesi sistemlerde kişisel siyasi beceriye sahip karizmatik liderin arkasında takipçilerinin olmasının doğallığından bahsettik. Bir sonraki adımda lider kişi, kendisi ve soyu için daha büyük bir erk elde etmek amacıyla kökenlerini hâlen itibarını yitirmemiş geçmişteki ortak bir ataya dayandırabilir. Böylece şefin ya da askeri önderin soyunun monarka dönüşmesinin önü açılır. Ayrıca topluluğun bir lidere olan ihtiyacı ne derece yüksekse ortaya çıkan bey aristokrasisinin konumu da o derece sağlamlaşır.¹⁶

Altını çizmekte tekrar fayda var ki aşiret içerisindeki gücün merkezileşmesinin dış dünyaya yansımaları kaçınılmazdır. Devletleşme yoluna giren bey, diğer boyları veya kabileleri -gerekirse cebren- kurduğu siyasi yapının içine dahil eder. Güçlü olan beyler hakimiyetini genişletip diğer göçer grupları kendine çekerken kaybedenlerin boyun eğmekten başka çaresi yoktur. Lakin söz konusu üstünlük kalıcı olmak için yeterli değildir. İnşa edilen siyasi yapının uzun soluklu olması, büyük ölçüde, dış dünya ile entegre olma ve yerleşik hayata uyum sağlama becerisine bağlıdır. Bey, yerleşikleri sonsuza kadar haraç kaynağı olarak kullanamaz ve tâbiyetindekilerin yerleşikler üzerindeki baskısını azaltma yoluna gider zira göçerlerle yerleşiklerin ortak bir hayatta

¹³ İsmi muhtelif Oğuz boylarından alan Avşar, Bayad, Bayındır, Çepni, Kayı ve Kınık gibi köylerin varlığına Hüdevendigâr-Biga-Karasi-Menteşe-Aydın-Saruhan livalarının kayıtlarında rastlanır, *No:166- Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937-1530)*, Ankara, 1995, s. 91-153; yine Avşar-Bayındır-Çepni-Kayı ve Salur isimleri Bolu ve Kastamonu liva kayıtlarında mevcuttur, *No: 438- Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937- 1530), II*, Ankara, 1994, s. 91-120

¹⁴ Vladimir Gordlevsky, *Küçük Asya'da Selçuklular*, Ankara, TTK, 2019, s. 104

¹⁵ İbn Haldun, *Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldun*, c.1, Mütercim Prizâde Mehmed Sahib, YKB, İstanbul, 2015, Faslı Sâmin, s. 402

¹⁶ Henri Claessen & Peter Skalnik, *Erken Devlet*, İmge Kitapevi, Ankara, 1993, s.84,98,129; Khazanov, *Göçebe...*, s. 247-249, 273

buluşmasının bütünsel bir süreklilik içinde kendisine itibar ve zenginlik getireceğinin bilincindedir.¹⁷

Merkezin bürokratik muamelelerinden bilhassa vergilendirilmeden pek hoşnut olmayan aşiretler merkezde zafiyet belirlediği vakitlerde kolaylıkla kontrolden çıkabilir.¹⁸ Merkezi yönetimin idare şartları henüz tam anlamıyla yerleşik hayata geçmemiş olan göçebe ve yarı-göçebe Türkmenlerin yaşam tarzları ile tam bir çelişkidir.¹⁹ Örneğin, göçerlerin yaylacılık geleneklerinin gereği olarak hayvan sürüleriyle yer değiştirme zorunlulukları yerleşiklerin hasat mevsimleriyle çakışır. Bu noktada yaşanan çatışmalar engellenemez ve devlet göçerlere hâkim olmakta zorluk çeker.²⁰ Diğer taraftan göçerleri sadece yerleşiklerin kurulu düzenini bozan kitleler olarak görmeyiz. Şehirlere olan katkıları hayvansal ürünleri karşılamakla sınırlı olmayan göçerler, pazar için dokuma ve ulaşım hizmetleri sağladıkları gibi diğer sektörler için de iş gücü kaynağı demektir.²¹ İlaveten Türkmenlerin yaşam şekillerini salt göçebelik olarak ifade etmek eksik bir tanımlamadır. Aşiretler devamlı yer değiştirmekten ziyade belirli mevkilerdeki yaylak ve kışlak alanlar arasında hareket halindedirler.²² Yarı-göçer Türkmenlerin yerleşik hayatın arifesinde kök salmaya başladıkları batı uç toprakları, yerleşikliğin zemini ile göçebeliliğin birbiri içine kaydığı nüfus sirkülasyonunun hiç eksik olmadığı; sosyo-kültürel ve ekonomik değişimin her daim devam ettiği neredeyse “canlı bir coğrafi varlık” tır. Yörenin bu akışkan ve gelişime açık hali göçer liderlerin örgütlenme çabalarını destekleyecektir.

Göçebelik, etrafına sadece iktisadi yönden değil sosyo-politik ve kültürel açıdan da uyum sağlayan bir olgudur. Fetih, boyun eğdirme; yerleşikler üzerine hakimiyet kurmak göçebeliliğin uç bir uyum şeklidir ve beylik, göçebeliliğin siyasal boyutudur.²³

¹⁷ Mehmet A. Köymen, “Selçuklularda Devlet”, *Belleten*, S.201, c.LI, 1987, s.1362; Khazanov, *Göçebe...*, s. 261, Polat, *Selçuklu Göçerlerinin...*, s. 72, 81; Peter Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, 2002, s. 8

¹⁸ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c.1, İş Bankası Yayınları, 2017, s. 41; Aşiretler isyana kalkıştığı zamanlarda sultana ‘Hediye’ vermeyi keserlerdi, hediyeler sultanlar için önemliydi. Tahta çıkış ve düğün gibi özel törenler özel masraflara sebep oluyordu. Aşiretler de sultanın hazinesini ve aşhanesini doldurmak zorundaydılar, Gordlevisky, *Selçuklular*, 2019, s. 72

¹⁹ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatinde İdare Mekanizmasının Rolü*, TTK, 2011, s. 19

²⁰ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, İstanbul, YKY, 2010, s. 32

²¹ Halil İnalçık, “The Yörüks: Their Origins, Expansion and Economic Role”, CEDRUS, c. II, Antalya, 2014, s. 469; İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ...*, s. 36; Frenkel, “The Turks of The Eurasian Steppes...”, s. 214

²² Gümüşçü, *Türk İskan Sistemi*, İstanbul, Yeditepe Yay., 2019, s.124; Baykara, *Selçuklular Devrindeki Sosyal...*, s. 65

²³ Khazanov, *Göçebe...* s. 350; Lindner, *Orta çağ Anadolu'sunda...*, s. 77

1.2. SELÇUKLU UÇ YÖNETİMİ VE BEYLİKLER

Anadolu Selçuklu idari yapılanması içinde siyasi ve sosyal bakımdan üçlü bir bölge ayrımına gidebiliriz. Ankara, Niğde, Kırşehir, Konya ve Aksaray'ı içine alan ve “Yunan vilayeti” olarak adlandırılan alan ile eski Danişmendiye toprakları olan Sivas, Kayseri, Malatya ve Amasya ilk sahayı oluşturur. İktâ sisteminin uygulandığı söz konusu bu orta Anadolu vilayetleri, sultan veyahut divan tarafından atanan subaşı/vali aracılığıyla yönetilir. Yine bu ilk saha güçlü bürokratik yapılanmasıyla dikkat çeker. İkinci olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu vilayetlerini zikredebiliriz. Orta Anadolu'ya kıyasla merkeze daha gevşek bağlarla bağlı olan bu yörelerde melik unvanlı kişiler yönetici konumundadır. Çoğu hanedan üyesi olan meliklerin yönetim şekli özerk bir yapıdadır. Tokat, Niksar, Malatya, Erzincan ve Erzurum gibi vilayetler evveliyatında Danişmend, Mengücek ve Saltuk hanedanlarının idari sınırları içindeydi. Ele geçirildikten sonra mezkûr vilayetlerin yönetiminde bir müddet hali hazırdaki ailelerin üyeleri melik unvanıyla bırakılır. Güneydoğu Anadolu bölgesinin yerel hanedanlarına da aynı uygulama yapılır. Ancak geçmiş hanedanlara ait şehirler üzerinden verdiğimiz bu örnekler geçici durumlardır. Tercih, merkezi atama ya da Selçuklu ailesi meliklerinin görevlendirilmesi şeklindedir. İdarî yapının son unsuru olarak Türk beylerinin hakimiyet alanları olan sınır bölgelerini sayabiliriz. Selçuklu sınırları üç serhad bölgesine ayrılır. Kuzey, Güney ve Batı ucu şeklinde üç yönde örgütlenmeye gidilir. Kuzey'de Trabzon Rum İmparatorluğu'na, Güney'de Çukurova Ermenileri ve Kıbrıs Krallığı'na, Batıda ise Bizans'a karşı uç teşkilatlanmaları kurulur. Karadeniz'den Akdeniz'e doğru beylikleri sıraladığımızda diğerlerine kıyasla daha geç bir tarihte kurulan Niksar merkezli Taceddinoğulları (1348-1428) ile Kastamonu havalisinde Çobanoğulları (yerini daha sonra Candaroğullarına bırakır 1292-1461) ilk karşımıza çıkanlardır. Güneye doğru inildikçe Germiyanogulları, Hamidoğulları, Eşrefogulları ile Taş-ili (İç-el) denilen coğrafyada Ermenilerle hemhudut olan Karamanoğulları sıralanır. Anadolu'nun daha batısında ise Selçuklu'nun Bizans sınırları boyunca Osmanlı, Karesi, İnanç, Aydın, Saruhan ve Menteşeoğulları Türkmen beylikleri yerleşmiştir.²⁴

²⁴ Ay, "14. Yüzyıl Beylikler Dünyasına...", s. 108; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi...*, s. 82; İnalçık, *Devlet-i Aliyye...*, s. 6-7; Resul Ay, "13-14.Yüzyıl Anadolu'sunda Kentsel Yönetim ve Kent Toplumunda Otorite İlişkileri", AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, S.32, c.20, 2002, s.25; Muharrem Kesik, *Anadolu'da Türk Beylikleri*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, s. 32, 348

Selçuklu ülkesinin kaç eyalete ayrıldığına dair elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır.²⁵ Uç boylarına dair genel kanı ise merkezde bulunan bir merkez beylerbeyliğinin haricinde iki ana kola ayrılan eyalet yönetim şeklinin uygulandığıdır. Mustafa Akdağ, bu iki beylerbeyliğin yönetim alanı için, Bizans topraklarına doğru, doğu-batı istikametinde sağ-sol olarak birbirinden ayrılan ve Ankara-Eskişehir yolunun taksim hattı olduğu görüşünü kabul eder. Akdağ, Sinop-Kastamonu-Bolu-Eskişehir-Kütahya-Denizli-Antalya hattı etrafını “hakiki uç” olarak tanımlar ve sağ kolun yani kuzey kesimin Kastamonu'dan, sol kol uç vilayetlerin ise duruma göre Ankara ya da Kütahya'dan idare edildiğini ekler.²⁶ Nejat Kaymaz'a baktığımızda sayının, bir diğer Hıristiyan hududu Kilikya Ermeni Krallığı-Antakya Haçlı Latin Prensligi ve Keykubad'ın güney sahilindeki fetihleriyle dörde hatta beşe kadar çıkabilir.²⁷

Selçuklu taşra teşkilatında vilayet ve şehir bütüncül bir özelliktedir. Vilayet şehrin kırsal alanı olarak kabul edilir ve her ikisinin birden, eyaletin tamamlayıcı unsuru olduğu düşünülmektedir.²⁸ Vilayetlerin yönetiminde devlet ricalinden emirler ile şehzadeler askeri yetkileriyle görevlendirilir.²⁹ Erzurum, Erzincan, Malatya, Sivas, Konya ve Çankırı gibi noktaları merkezi usullerle idare edilen vilayetlere örnek verebiliriz.

Söz konusu vilayetlerden ayrı olarak uç vilayetleri ise farklı özellikler gösterir. Kuvvetine binâen çevresinde küçük aşiretleri toplamayı başarmış bazı aşiret liderleri uç beyi unvanıyla³⁰ uç vilayetlerinin idaresini üstlenir ve uç beyleri, merkeze onların da üstünde bulunan uç beylerbeyliği (Melikü'l ümera) ile bağlanırlar.³¹ Aşiret karakterli bu cemiyetlerin reisleri hakimiyet alanları dahilindeki tüm idari eylemlerde bağımsızdır. Metbûluk-tâbilik ilişkisi içerisinde sultana sıkı sıkıya bağlılık yerine konfederatif bir özellik sergilerler.

²⁵ İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara, TTK, 1988, s. 118-19

²⁶ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi...*, s. 53,70

²⁷ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında...*, s. 45-46

²⁸ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularında Vilayet*, Ankara, 1978, s.64; Selçuklu taşra teşkilatlanmasında kesin olarak ayırımına varılmayan bir husus, kent ve kırsalın birleşiminden meydana gelen şehirlerin vilayet mi yoksa eyalet olarak mı kabul edilmesi gerektiğidir. Tuncer Baykara'yı referans aldığımızda, vilayet, köy-kasaba ve göçerleri de ihtiva eden bir alt birim olarak şehirlerle birlikte eyaleti meydana getirdiği sonucuna varabiliriz, daha fazlası için bkz. Resul Ay, “13. ve 14. Yüzyıl Anadolu'sunda...”, s. 26

²⁹ Uzunçarşılı, *a. g. e.*, s. 119-120

³⁰ Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul, Alfa Yayım, s. 175

³¹ Akdağ, *a. g. e.*, s. 126

Eyalet merkezlerinde yönetim Farsça *serleşker* olarak da adlandırılan ve ordu komutanları olan subaşların elindedir. Subaşı terimi sonraları emir, sahib veya bey şeklinde de kullanılmaya başlanmıştır.³² Asli vazifesi Selçuklu ordusuna asker toplamak olan subaşlar, görevleri boşa düşünce yalnızca buldukları şehrin asayişinden sorumlu olurlar. Bu haliyle subaşılık Osmanlıya miras kalacaktır.

Subaşılık, sancakbeyliği derecesine denk olup subaşlar ekseri merkezden atanır, bazen de yerel Türkmen reisleri arasından seçilir. Denizli-Honas örneğinde Mehmed Bey ve sonrasında damadı Ali Bey'i zikredebiliriz.³³ Aşiret topluluklarının iskanından evvel de subaşı olarak hudut muhafazasında uç beyleri mevcuttu. Danişmend hanedanından Yağıbasan'ın üç oğlu Selçuklularının hizmetinde sınır kumandanlığında bulunur. İleri bir tarihte IV. Kılıç Arslan zamanında Sahib Ata Fahreddin oğulları Garbi Anadolu'da görülmektedir. Dolayısıyla uç ümerası ile Türkmen uç beyleri birbirlerinden ayrıdır.³⁴

Uç boylarındaki otonom Türkmen beylikleri, klasik Pers-İslam etkisindeki Selçuklu idari yapılanmasına muhalif olarak sayılabilir. Görünürde merkezi otoriteyi temsilen bulunan beylerin siyaset geleneği iki kaynaktan beslenir. İlki aşiret anâneleri içinde haiz oldukları irsî kökenleri diğeri Sultan'dan aldıkları meşruluktur. Mevcut durum beyleri atama usulüyle gelen devlet ricalinden ayırdığı gibi buldukları topraklara dair sahiplenme duygularını da destekler. Bir karşılaştırmaya gidersek eğer, Afyonkarahisar'da Sahip Ataoğulları, Sinop'ta Pervaneoğulları devlet topraklarını aralarında paylaşarak büyük iktâlar elde etmişlerdir. Lakin bu ünlü vezir aileleri İlhanlı otoritesince gördükleri himayeye rağmen bir hanedan karakteri kazanamamışlardır. Batıdaki Türkmen beylerinin aksine buldukları topraklara kök salamadıkları gibi her an konumlarını kaybetme tehlikesiyle de karşı karşıya kalırlar. Söz konusu emirler Türkmen reislerinin sahip olduğu o güçlü aidiyet duygusuna erişememişlerdir. Şüphesiz bunda devrin siyaset geleneğinde kabul gören mazide bir hükümdar ailesi ile soy bağı ya da bir Türk aşiretinin reisliğinden kaynaklı irsî liderlik vasfının yoksunluğu önemli etkindir.³⁵

³² Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s. 204

³³ Mehmet H. Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, c.1, Ankara, TTK, s.257; Söz konusu büyük emirler genellikle bu makama irsi kökenleri sayesinde sahiplerdi ve aşiretin savaşçı unsurları kendi kumandanlarının komutası altında ucun temel askeri kuvvetlerini oluştururdu, bkz. Gümüüşçü, *Türk İskan Sistemi*, s. 88

³⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına...*, s. 118-119

³⁵ Ay, "14. Yüzyıl Beylikler Dünyasına ...", s. 99-100; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi...*, s.171; Gordleviskiy, *Selçuklular*, s. 56; Cahen, *a. g. e.*, s. 337

1.3. SELÇUKLU MERKEZİ YÖNETİMİ İLE İLİŞKİLER

Anadolu için, uzun bir takvime yayılan göç hareketliliği, Selçuklunun merkezileşme eğilimini tekrar tekrar sarsan bir olaydır. Selçuklu, bu duruma sebebiyet veren ve göçle birlikte gelen aşiret direncini kırmak için Türkmen aşiretleri bölerek yerleştirir; imkân olmadığında da Bizans hudutlarına gönderir. Her göç dalgasında uçlar batı yönünde genişlemiş olur.³⁶ Büyük nüfusların Anadolu'ya gelişleri iki asırdan daha uzun bir süreçte gerçekleşir.³⁷ 13.yüzyılda Moğol baskısı neticesinde Türkistan ve İran coğrafyalarından gelen kesif Türkmen akını en büyüklerindedir ve batı toprakları için yeni kazanımlar demektir. Batı'ya doğru gerçekleşen muhaceretin sonucunda vuku bulan Türk yayılması İlhanlı'nın Ortadoğu yönetimine bağlanabilir, ayrıca göçerlerin verimli otlak alanları arayışı, komşu Bizans topraklarına yapılacak ganimet amaçlı akın fırsatı ve temelden var olan Selçuklu iskân politikaları göçer grupların uçların uzak dağ mıntıklarına yönelmesine, bir Türkmen kuşağının oluşmasına sebeptir.³⁸ Söz konusu göç, Anadolu'ya muhaceretin en mühim ve en kalabalıklarından kabul edilir, zira ileride batıda gerçekleşecek olan siyasi oluşumlar için zemin görevi görecektir.³⁹

İlhanlı etkeni hem Selçuklu hem de uçların yapısında birçok değişikliklere sebebiyet verir. Hali hazırdaki Türkmen nüfusunun üzerine I. Alâeddin döneminde (1220-1237) bir kısmı uçlara yerleştirilen Harezmşah ordu bakiyesinin varlığı ve mütemadiyen batı istikametinde devam eden göç hareketi batı topraklarının nitelik ve nicelik temelinde beslenmesi demektir.⁴⁰ Gelenlerin içinde sürü sahibi göçebe aşiretler ve ağır vergilerden

³⁶ Polat, *Selçuklu Göçerlerinin...*, s.209

³⁷ Türk nüfusunun Anadolu'ya ilk göç hareketi 12. yüzyıl sonlarında durur. 13. yüzyılda Moğol istilası aşiretleri Azerbaycan üzerinden yeniden Anadolu'ya yönelmesine sebep olur. Köseadağ Savaşı'nın sonrasında ise yine Moğol baskısıyla Anadolu sınırlarının içinde Orta Anadolu'dan Batı uçlarına doğru yoğun bir göç dalgası yaşanır. Türkmenlerin göç hareketliliği Moğol İlhanlılarıyla yaşanan çatışmaların şiddetine göre azalır veya artar. Ayrıntılar için bkz. Mehmet A. Köymen, *Selçuklu Devleti Türk Tarihi*, 2017, s. 256, 260, 285; Claude Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", TTK, 1992, s. 55

³⁸ İnalçık, "Osmanlı Devleti'nin Doğu Meselesi", *Söğüt'ten İstanbul'a*, (ed) O. Özel-M. Öz, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s. 227-228

³⁹ Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?", *Bellekten*, Sayı:96, c.24, 1960, s. 574; Yınaç, *Türkiye Tarihi*, s.128; Faruk Sümer, *Oğuzlar Türkmenler*, TDVA, 2016, s. 155

⁴⁰ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l Alâ'iyye fi'l-Umûri'l Alâ'iyye*, Ankara, TTTK, 2014, s. 422-424; I. Alaeddin Keykubad'ın dönemindeki iskân faaliyetleri uç aşiretleri açısından önemlidir. Yoğun Türkmen nüfusuyla dikkat çeken Kastamonu, 100.000 çadırlı Türkmen hanesine ev sahipliği yapıyordu. Diğer bir alan, Manisa, Aydın ve Kütahya çevresidir. Sultan, Harezm emirlerini ve bazı Türkmen beylerini Anadolu'nun farklı yerlerinde iskân etmiştir, bkz. Şakir Turan, *Yayınlanmamış Doktora Tezi, XIII. Yüzyılda Orta ve Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya Göçler*, Konya, 2009, s. 186

muzdarip köylü-şehirli ahalinin yanı sıra hatırı sayılır menkule sahip tacirler, zanaatkârlar, sanat adamları, dervişler ve gözden düşmüş kalemiye sınıfı yani siyasi kabiliyete sahip unsurlar bulunmaktaydı.⁴¹

Fatih suretiyle hakimiyet alanlarını genişletme imkanına sahip olan aşiret reislerinin toprakları beylik olma yolunda siyasi hükümler hakkı yönünden Selçuklu sultanlarına aittir.⁴² Göçebe yahut yarı-göçebe nüfusun toprak edinimi Selçuklu idaresinin tevdi ettiği "iktâlar" neticesinde bir resmiyet kazanır. Bu ilk adımdır ve Anadolu'yu fethederek siyasi birlik çatısı altında bir devlet meydana getiren Selçuklular da bu yarı göçer Türkmenlerin içinden gelmiştir.⁴³

Anadolu Selçuklu yönetimi için gelişmiş bir devlet aygıtının oluşum izlerine I. Mesud (1116-1156) döneminde rastlayabiliriz. Adına para bastırıldığı bilinen ilk Anadolu Selçuklu sultanı olan Mesud, mensubu olduğu hanedanın egemen bir güç olarak kökleşmesinin zeminini hazırlamıştır. Esasen bu değişimin en önemli aşamasına II. Kılıç Arslan 'nın (1156-1192) saltanatı sırasında geçilir. Siyasi sonuçları, Malazgirt'e kıyasla daha kesin olan Miryokefalon (1176), Kılıç Arslan'ın içeride memurlar üzerinden bürokratik bir devlet inşasına imkân tanır. II. Kılıç Arslan'dan itibaren gelişen Pers-İslam eğilimli devlet modeli, I. Alaeddin Keykubad döneminde (1220-1237) zirve noktasına ulaşır. Fakat sistemdeki bu değişim bazı sorunları da beraberinde getirir. Selçuklu' nun uç boylarına yerleştirerek düzene dahil etmek istediği Türkmenlerle yabancılaşma başlar.

Siyasi bütünlüğün oluştuğu çatışmaların sona erdiği zamanlarda yabancılaşma iyiden iyiye belirginleşir. Selçuklu elitinin devletin asli kurucularından "ildaş"larıyla olan ayrılığı keskinleşir. Yerleşik kadronun merkezdeki tesiri arttıkça artık Türkmenler göze batmaya başlar ve baskı altına alma politikası ivme kazanır.⁴⁴ Merkeziyetçiliğe muhalif olan göçerlerin, saltanata olan güven problemleri her daim var olmuştur.⁴⁵ Esasen Anadolu Selçuklu Sultanlığı, liderin otoritesini dikte etme baskısına karşı koyan savaş beylerinin konfederasyonundan teşekkülüdür.⁴⁶

⁴¹ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, c. I, Ankara, TTK, 2018, Mukaddime; Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun ...*, s. 91

⁴² Salim Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, KTÜ Matbaası, 2001, s. 16

⁴³ Taner Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1979, s. 16

⁴⁴ Polat, "Türkiye'de ilk Beglikler ve Kabilevi...", s. 81

⁴⁵ Sencer Divitçioğlu, *Oğuz'dan Selçuklu'ya Boy, Konat ve Devlet*, İstanbul, YKY, 2000, s. 121

⁴⁶ Songül Mecit, *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 182-83

Beyler için es geçilemeyecek diğer bir nokta, haiz oldukları muharip gücün sayesinde Selçuklu taht kavgalarında dönem dönem belirleyici rol oynamalarıdır. Aşiret gelenek ve kaidelerine dayanan uç beylerinin, her daim eski düzenin özlemiyle merkezde yaşananları yakinen takip ederek saltanat mücadelelerinde etkin olduklarını görebiliriz.⁴⁷ Misal, melikliği döneminde kendisine Uluborlu'nun tahsis edildiği I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-97/1205-11) kardeşi II. Süleymanşah'ın ölümünün ardından Danişmendoğlu hanedanının bakiyesiyle beraber uç Türkmenlerinin de desteğini almıştır.⁴⁸ 1211'de Selçuklu tahtına oturan I. İzzeddin Keykavus'a (1211-1220) karşı ayaklanan kardeşi melik Alaeddin Keykubad'ın yanında -eski uç emirlerinden- Pervane Zahirüddin İli yer alır. Amaç, Pervane'nin batı uçlarındaki ünsiyet bağını kullanmaktır. 1257 yılında Moğol hakimiyeti altında II. İzzeddin Keykavus ve kardeşi IV. Rükneddin Kılıçarslan arasında meydana gelen mücadelede Rum hudut Türkmenleri yine sahnededir. 1259'da Hülagu'nun kararıyla doğu eyaletleri Rükneddin'e, Bizans'a yakın batı toprakları da İzzeddin Keykavus'a verilir. Türkmenler ve İznik'ten gelen Rum desteği haricinde Keykavus'un başka dayanağı yoktur ve onun, Sultan Rükneddin-Pervane Müineddin ikilisi ve Moğol gücü karşısında yenilgiyi kabul edip Konstantinopol'e sığındığı 1261(1262?)'e kadar geçen zamanda, Denizli-Honas yöresinin Türkmen reislerinden Mehmed Bey, İlyas Bey, Sevinç Bey, Salur Bey ve Ali Bey⁴⁹ gibi isimlerin ön plana çıktığı bilinmektedir. Türkmen aşiretlerinin ekseriyeti İlhanlı yönetimi tarafından tahta çıkarılan gölge sultanlara muhalif kalmışlardır.⁵⁰ 1280 senesinde babası II. İzzeddin Keykavus'un mirasçısı sıfatıyla Kırım'dan deniz yoluyla Sinop'a gelen Mesud, (II. Gıyaseddin) hali hazırda Selçuklu tahtında bulunan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı Kastamonu Türkmenlerince kabul görür. 1292'de ise Kastamonu Türkmenleri, Çobanoğullarından Yavlak Aslan liderliğinde bu kez iktidara çıkmayı başaran II. Gıyaseddin Mesud'a karşı kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ın yanında yer alırlar. Ezcümle Selçuklu sarayında yönetime dair sorun yaşanmadığı zamanlarda ucât sessiz iken yönetimde zafiyet belirdiğinde sürece müdahil olabiliyorlardı.

⁴⁷ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatinde...*, s. 20; Ramazan Şeşen, "Al-İsfahâni'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* III, Malazgirt Özel Sayı, 1971, s. 361

⁴⁸ II. Kılıçarslan'ın oğulları babalarını dinlemeyerek Türk ucu (Uç beyi?) ile birlikte savaşa tutuştular.", bkz. Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, İstanbul, 2017, s. 84; *Ab'ül Farac Tarihi*, c. II, TTK, Ankara, 1987, s. 486

⁴⁹ Yınaç, *Türkiye Tarihi*, s. 257

⁵⁰ İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye ...*, s. 8

Selçuklu otoritesi ile beyler arasındaki ilişkiye dair erken dönemlerdeki iki ünlü isim Türkmen reisleri Hüsametdin Çoban ve Seyffedin Kızıl'ı zikretmeden geçemeyiz. Selçuklu idarî düzeni içinde beylerbeyliği makamına tek kişinin atandığı düşünülmektedir. Ancak kaynaklarda aynı tarihlerde birden fazla kişinin aynı unvanla anıldığına rastlarız.⁵¹ İbn Bibi'nin kayıtlarına göre İzzedin Keykavus dönemi (1211-20) içinde beylerbeyi (melik'ül ümera) olarak Hüsameddin Çoban ile Seyffedin Kızıl ve hatta sultanın son zamanlarında ortaya çıkan bir üçüncü isim, Seyfeddin Emir Ay-aba eş zamanlı olarak görevdedir.⁵² Bu noktada beylerbeylik belirli bir memuriyet olabileceği gibi üst düzey devlet ricali unvanı da olabilir.⁵³ Adı zikredilen ilk iki bey I. Alaeddin Keykubad döneminde de konumlarını muhafaza etmişlerdir. Fuat Köprülü ve Claude Cahen, Hüsameddin Çoban' ın beylerbeyliğine dayanak olarak kendisinin, "Türkmen başkenti" diye anılan Kastamonu melikliğine -keza anlamı en büyük Oğuz beyi olmak demektir- işaret ederler.

Bahsi geçen beyler üzerinden değinmek istediğimiz esas mevzu kendilerinin diğer devlet ricalinden farklılık gösteren konumlarıdır. Büyük olasılıkla Türkmenlerden mürekkep bir nüfusun gücüne sahip olmaları konumlarını etkilemiştir. Bu noktada kesin bir yargıya varamamakla birlikte eldeki bazı bilgiler dikkat çekmektedir. Köprülü, İbn Bibi tarafından zikredilmeyen lakin onun eserini kendine kaynak olarak kullanan Yazıcızade'nin Selçuknâme' sinde yer alan Hüsametdin Çoban' ın Kayı ve Bayat Boyuna, Seyfettin Kızıl Bey'in ise Bayındır ve Çavundur Boylarına mensubiyet hallerini aktarır ve akabinde şu soruyu sorar: "*13. yüzyılda Anadolu'da aşiret hayatının ve aşiret geleneklerinin pek kuvvetli olduğu tabiidir...bunlar hakikaten Anadolu'daki Oğuz aşiretlerinin başında bulunan iki nüfuzlu reis midir?*" , yine Köprülü, I. Alaeddin döneminde eskinin güçlü emirlerinin siyasi katle maruz kalmasına rağmen Hüsametdin

⁵¹ Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s. 195; "...iki büyük uç beylerbeyi Hüsameddin Çoban ile Seyfüddin Kızıl'ın da kuşatmaya katıldıkları anlaşılıyor...**merkez Beylerbeyi Seyfüddin Ay-aba'nın askerleriyle şehre girdiğini...**" burada mevzû' bahs I. Alaeddin Keykubad'ın melikliği döneminde kendisine muhalefet olarak gerçekleşen Ankara kuşatmasıdır. Her üç beylerbeyi de aynı dönemde görev başındadır, ayrıntılar için bkz. Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında...*, s. 60-61

⁵² Selçukname'de melik'ül ümera Hüsameddin Çoban ve Seyfeddin Kızıl ki onlar Rum diyarı beylerinin gazi efendileri olarak addedilir ve kendilerine uzun bir methiye dizilmiştir. Yine aynı eserden Ankara kuşatmasının sulh görüşmelerinde her iki komutanın etkin olduğu, I. Alaeddin Keykubad'ın tahta cülüsü sebebiyle, zengin hediyeler eşliğinde Kayseri'ye gittikleri, menşurlarının yenilediği ve ilaveten Hüsameddin Çoban'ın başarılı Suğdak seferinin komutanlığını üstlendiği bilgilerine ulaşabiliriz, ayrıntılar için bkz. İbn Bibi, *El-Evâmirü'l Alâ'iyye...*, 2014, s. 165-166, 244, 351

⁵³ Fuat Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul, Alfa Yayın, 2018, s. 49

Çoban ve Seyfettin Kızıl adlı beylere dokunulmamasını onların, doğrudan tayin ve azledilenlerden hariç olma durumlarına bağlar.⁵⁴ Meydana gelen olayda, Sultan Alaeddin otoritesine tehdit olarak gördüğü Zeyneddin Başara, Bahaeddin Kutluğca, Mübarezeddin Behramşah ve Seyfeddin Ay-aba gibi büyük isimleri bertaraf eder.⁵⁵ Türkmen reisler, sorun kaynağı olma noktasında emirlerden geri kalmamakla birlikte Sultanların kolaylıkla gözden çıkarabilecekleri şahsiyetler değillerdi

1.3.1.Vergi Yükümlülükleri

Sınır boylarının muhafazasından ve asker temininden sorumlu Türkmen boyları, vergi yükümlülüklerini sahip oldukları sürüler üzerinden, ekseri koyun adedi olarak yerine getirirler.⁵⁶ Komşu Bizans topraklarına yapılan akınlarda ele geçirilen kıymetli eşyalar da vergiye dahil edilir. Aşık Paşa'nın 1329 tarihli *Garip-nâme*' sinde, Selçuklu vergi sistemi içinde varlığı bilinmeyen ancak 14.yüzyıl başlarında kesin olarak izine rastladığımız ve göçerleri de ilgilendiren bir vergi çeşidi olan "yasama" yı görebiliriz.

“Geh yasama gâh kopçur geh tagar
Koşuna koşmuş ili her dem sağar.”⁵⁷

Burada geçen yasama vergisinin vilayetlere(il) ait olduğu ve bunu özellikle de şehrin kırsal kesim ahalisini oluşturan yarı-göçerlerin ve ziraatçı köylülerin ödediği düşünülmektedir. Yasama vergisinin kaydına ilk kez Ankara Kalesi'nin girişinde yer alan vergi kitabesinde rastlanır. Zeki V. Togan yasama vergisine dair: "*Yasama, kalan ve kopçur köylü ve göçebe ahalinin vergileri demek olacak fakat bu kelimeye başka bir yerde*

⁵⁴ Köprülü, *Bizans Müesseselerinin...*, s. 49-50; "Melikü'l ümera Hüsameddin Çoban Beg ve Melikü'l ümera Seyfeddin Kızıl Beg ki Kayı ve Bayındur boyundan kadim ulu begler ve **sağ kol** ve **sol kol begler begi** idiler", yine aynı eserde söz konusu beylere dair "ekâbir- a'vân-ı mümalik (memalik) idiler ve kesret-i etba'ı ve mâl ve rical birle müstahzir olmuşlardı..." **transkrip**. Beyler büyük yardımcılar (rütbe sahipleri) idiler ve (kendilerine) tâbi olanların çokluğu ve mal ve ileri gelenler ile desteklenmişlerdi..., Yazıcızâde Ali, *Selçukname*, Tıpkıbasım, Ankara, TTK, 2014, 162 a- 123 a

⁵⁵ Kemal Göde, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluş ve Yükseliş Dönemlerine Genel Bir Bakış", S.D.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi S.B. Dergisi, (t.y.), s.114; İbn Bibi, *El-Evâmirü'l Alâ'iyye...*, s. 286-291; Scott Redford, *İktidar İmgeleri*, İstanbul, Koç Üni. Yayınları, 2014, s. 87

⁵⁶ Gordlevskiy, *Selçuklular*, s. 149

⁵⁷ "Gah begler anıladur geh çeri/Geldi vardı akdı urdu illeri"

"Gâh ilçî sözi al tamg-y-ıla/Şehr tolu galbe vü gavga-y-ıla"

"Geh yasama gâh kapçur geh tagar/Koşına kıymış ili her dem sağar" Âşık Paşa, *Garip-nâme*, Hazırlayan Kemal Yavuz, İstanbul, 2000, s. 158, 2885 ilk üç beyit

rast gelmedim" diye belirtir.⁵⁸ Osmanlı döneminde göremediğimiz uygulamanın İlhanlılar ile kaldırıldığı varsayılmaktadır.

İlhanlı idaresi vergi sisteminde değişikliğe giderek toprak üzerinden yani yerleşik nüfustan "kılan(kalan)" ve göçebelerden 100 koyunda bir koyun alınan kopçur vergilerini getirirler. Kopçur göçebelerden yılda iki defa alınırdı ve Osmanlı'da II.Mehmet zamanına kadar "resm-i ganem" adıyla uygulamada kalmıştır.⁵⁹

1340-1367 Tarihleri arasında Abdullah bin Kiya el- Mazenderani tarafından kaleme alınan Risale-i Felekiyye (Kitab-us Siyakat) adlı muhasebe defteri, Anadolu'nun İlhanlı tahakkümü dönemi vergi kayıtlarına dair önemli bilgiler içerir. Yazılışından yaklaşık yüz yıl sonra kopya edilen eser, 1930 yılında Zeki Togan tarafından İstanbul arşivinde keşfedilir. Eserde İlhanlı yönetiminin Anadolu'nun muhtelif vilayetlerinden tahsis ettiği vergi miktarlarını veren bir liste yer almaktadır. Listede uç beyliklerinden vergi toplandığına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Müellif, başka kaynaklarda vergi listesinin 1335-36 tarihli olduğunu belirtir. Lakin verilen tarihe şüpheyile yaklaşılmaktadır. Listenin çok daha erken bir tarihe ait olduğu düşünülmektedir. Zira söz konusu yıllar İlhanlı'nın Anadolu üzerindeki hakimiyetinin bitme noktasına geldiği vakitlerdir. Her iki olasılıkta da uçlar, merkezi vergilendirmeden nisbî bir uzaklıktadır.

“Memleket-i Rum – eli (Anadolu) Hoca Necm ud din Hayi sorumluluğunda
Sözü edilen yerlerin hasılatı 3.000.000 Dinar tümen olarak 300 tümen
Eymed, Meycingerd, Kiğı, Sigihir, Menderes, Trabzon, Erzurum, Erzincan,
Sivas, Niksar, Kayseriye, Tokat, Amasya, Merzivan, Enguriye, Konya ...
El Ucat (Uclar) Karaman, Hamidoğulları, Doguzlu (Denizli),
Umurbeg (AydinoğullarGermiyan, Orhan (Osmanoğulları), Kastamonu, Eğridir”⁶⁰

⁵⁸ Yazıtın varlığı eskiden beri bilinmekle beraber ilk defa P.W tarafından tercüme edilerek yayınlanır. Wittek yasama kelimesini "yasamız" olarak değerlendirir, bkz. P. Wittek, "Ankara'da bir İlhani kitabesi" THİTM, c. I, İstanbul, 1931, s.161-164; Togan, aynı kitabeyi yeniden okur ve Wittek' in metni yanlış okuduğunu ifade eder. "...şehrin (Ankara'nın) vergisi tamga ve vilayetin (vergisi) yasama olması kararlaştırıldı." metnin tamamı için bkz. Zeki V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İş Bankası Y., İstanbul, 2019, s.759- haşiye 636; Baykara, *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal...*, İzmir, 1990, s.14

⁵⁹Gordlevskiy, *Selçuklular*, s. 148; Togan, *a. g. e.*, s. 426; Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda...*, s. 98; Erdoğan Merçil, *Selçuklular' da Vergi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2021, s. 77-78;

⁶⁰Abdullah P.M. Bin Kiya el Mazenderani, *Risale-i Felekiyye*, İstanbul, 2013, s. 247; Zeki V. Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", İstanbul, 1931, s. 32; Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s. 327

1.3.2. Askeri Yükümlülükleri

1071'den, ordunun işlevsiz kaldığı 1277 tarihine kadar Anadolu Selçuklu askeri tarihini üç döneme ayırabiliriz. Aşiret güçlerinin hakimiyet dönemi (1071-1176), yerleşik birliklerin hakimiyeti (1176-1243) ve tekrar aşiretlerin hakimiyet dönemi (1243-1277). Lakin bu ayrımı kesin çizgilerle belirlemek mümkün değildir. 1176-1243, arası yerleşik birlikler döneminde göçerlerin askeri alandaki ağırlıkları yine devam eder.⁶¹

Selçuklu' nun kuruluş döneminde Sultan askeri dayanak olarak tamamen kavmine bağımlıydı. İlerleyen süreçte rejimin bir klasik İslâm devleti modeline dönüşmesine paralel olarak merkezi nizamda bir ordu yapılanmasına gidilir.⁶² Sultanlar, devletlerini kurup Anadolu'da yerlerini sağlamlaştırdıktan sonra ordularını gulâm ve iktâ sisteminden gelen askerler üzerine inşa etmeye başladılar.⁶³ İbn Bibi'nin eserinde yer alan *leşker-i kadim* tabirinin Türkmenleri ve gulâmları kapsadığı düşünülmektedir.⁶⁴

Anadolu'nun fethinde ve Selçuklu Devleti'nin temellerinin atılmasında büyük rol oynayan Türkmenler, Bizans, Haçlı ve yakın bölgedeki diğer güçlerle yapılan askerî mücadelelerde baskın ve kısa muharebeyi içeren Türk savaş taktiği sayesinde başarı kazanmışlardır.⁶⁵ Yüksek hareket ve ok atma maharetleri en büyük avantajlardır. Lakin orduda yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duyulur. Durumun bu merhaleye gelmesinde boy birliklerinin gayri nizami davranışlar sergilemelerinin yanı sıra askeri sâikler de rol oynar. Türkmen savaşçıların daimî ve düzenli ordu niteliğinde olmayışları ile bazı savaş

⁶¹ Said Polat, "Türkiye Selçuklularında Askeri Teşkilat", TAD, Marmara Üni. İstanbul, Bahar-2005, s. 25

⁶² Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK, Ankara, 2018, s. 35; Scott Redford, *İktidar İmgeleri*, s. 64, 96-97

⁶³ Selçuklu zamanında uygulanan iktâ sistemi ve sistemin askeri yanları net olarak bilinmemektedir. Türkmen Beyleri' nin buldukları toprakların ne derece düzene dahil olduğu muammadır. Ancak bir aşiret reisinin tamimiyle keyfi olarak hareket etmesi de mümkün değildir. Yaşadığı topraklarda meşruiyet kazanabilmesi için Sultandan alacağı menşura ihtiyaç duymaktadır. Şu hâlde bunun adına ihtiyatlı bir şekilde iktâ veyahut arazi tevcihi diyebiliriz; Erkan Göksu, Türkmen beylerine yapılan arazi tevcihlerinin, ordu emirlerinin iktâlarından ayrı olduğu ve kullanılan kavramların dikkatli seçilmesi gerektiğini belirtir. bkz. Göksu, *a. g. e.*, s. 97

⁶⁴ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l Alâ'iyye...*, s.569; Polat, "Türkiye Selçuklularında...", s. 35

⁶⁵ "...hareket kabiliyeti kısıtlı Bizans ve Haçlı zırhlı birlikleri şaşkına dönüyorlardı, Türkmen savaşçılar, bu zırhlı birlikleri önce yamaçlara, kayalık yerlere veya dar geçitlere doğru çekerek yoruyor, daha sonra ani saldırılarla yenilgiye uğrattıyorlardı... İkinci Haçlı Seferi sırasında kara yoluyla Antakya'ya doğru yola çıkan Frank askerleri Türk saldırıları karşısında perişan bir duruma düşmüşlerdi", *Askeri Tarih Dizisi I. Haçlı Seferi*, Foulques de Chartres, s.36; *Askeri Tarih Dizisi II. Haçlı Seferi*, David Nicole, İş Bankası Yayınları, 2014, s. 51

teknolojilerine uyum sağlayamamaları özellikle de ağır silah ve zırhlarla donatılmış birlikler karşısında yetersiz kalmaları gibi.⁶⁶

Beyler ve beraberindekilerin nizami bir devlet düzenine uyum sağlamaları zor bir olasılıktı. Nitekim Bizans'a karşı yaptıkları sınır ihlalleri ve müstakil hareketleri merkez için sorun teşkil eder. 1162'de II. Kılıç Arslan'ın Bizans Hükümdarı Maunel Komnenos ile yaptığı anlaşmanın şartlarından biri de doğrudan uç ahalisi ile alakalıdır. İlgili maddeye göre Kılıç Arslan, hakimiyeti altında bulunan Türkmenleri, Romalıların topraklarına taarruzda buldukları takdirde cezasız bırakmayacaktı.⁶⁷

1176 Miryokefalon Savaşını kayda geçiren çağdaş gözlemci İbnü'l Erzak Selçuklu ordusundan söz ederken "Kılıç Arslan askerleri ve Türkmenler" diye bir ayrıma gider.⁶⁸ Biz buradan Sultan'ın kendisine bağlı bir hassa birliğine sahip olduğunu anlıyoruz. Süryani Mihail, savaşın akabinde Kılıç Arslan ile Türkmenler arasındaki gerilimi aktarır ve yaşananlar, Türkmenler üzerindeki sınırlı otoritenin göstergesidir.⁶⁹

Uç beyleri, merkezden gelen ferman doğrultusunda emirlerindeki kuvvetlerle merkezi orduya katılırlardı. Türkmenler, zamanla yardımcı kuvvet şeklinde ihtiyaç hasıl oldukça kullanılan unsurlara dönüşürler. Buna mukabil onlar Sultanların seferlerine katılmadıkları zamanlarda kendi beylerinin liderliğinde askeri faaliyetlerine devam ederler.⁷⁰ Kurulan düzen içinde Türkmen savaşçıların tamamen dışlandığı söylenemez. Anadolu Selçuklularının neredeyse tüm askeri hadiselerinde etkindirler.⁷¹

⁶⁶ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 218-219

⁶⁷ *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, TTK, 2001, s. 151

⁶⁸ İbnü'l Erzak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısım)*, Atatürk Üni. Yay., Erzurum, 1992, s. 183

⁶⁹ " Bu vaziyete düşen İmparator geceleyin sultana haber gönderip barış diledi. Sultan razı oldu. İmparator tekrar inşa ettiği şehirleri sultana terk etti. Sabah sulh ilan edilince, Türkler sulha razı olduğu için sultana sövmeye başladılar ve ona "hain" dediler. Bu vaziyette İmparatorun Türkmenlerin cüretkarlığından korunmak üzere sultanın üç emirinin refakatıyla dışarı çıktı...İmparator bu şeylerin niçin vuku bulunduğunu sorduğu vakit, onlar: "Bunlar bize tabî değildirler" **Ermeniceden** "...onlar (emirler) yemin edip: Bizim tarafımızdan değildir, Bunlar barbar adamlar olup bizi diynemiyorlar", bkz. *Süryani Patrik Mihalin Vakainamesi*, 2.Kısım (1042-1195), 1944, TTK, s. 249-251

⁷⁰ Salim Koca, "Türkiye Selçuklularında Ordu ve Askeri Kültür", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu I*, (ed) Ahmet. Y. Ocak, Ankara, 2006, s. 215,219

⁷¹ Göksu, *a. g. e.*, s. 125-126

1.3.3. Selçuklu-Bizans İlişkileri Bağlamında Uç Aşiretleri

Kabilevî mahiyette ve savaşçı beyler ekseninde temellenen tüm Ortaçağ Türk devletlerinin haiz olduğu zaafı Anadolu Selçukluları için de geçerlidir. Selçuklu'nun ulaşmakta zorlandığı muhtelif büyüklükte uç bölgeleri bulunmaktaydı. Otorite altına alınmada zorluk çekilen ve çoğunluğu devletin bizzat kendisi tarafından yöreye yerleştirilmesine karşın bağımsızlığa istekli sayısız akıncı grup mevcuttu. Akıncılar bir araya geldiklerinde merkezi idare için büyük sıkıntı demektir.⁷² Selçuklu' nun komşu devletlerle sulh içinde olduğu zamanlarında dahi Türkmen akınların durmadığı ve merkezde zayıflık baş gösterdiğinde beylerin tamamen kendi hesaplarına hareket edebildikleri bilinir.⁷³

II. Kılıç Arslan, 1162' deki Konstantinapolis ziyaretinde İmparator Manuel ile yaptığı anlaşma gereği Türkmenlerin bitmek bilmeyen sınır ihlallerine müdahil olup gereken cezaları uygulayacağına dair söz vermiş lakin yerine getirmesi mümkün olmamıştı. Oysaki Nûreddin Zengî tarafından Bizanslılara yönelik "Kutsal Savaş" ı terk etmekle itham edilen Kılıç Arslan, "karşı-Haçlılar" tehdidi altındadır.⁷⁴ Sultan' nın Bizans ile yaşayacağı herhangi bir çatışma ya da gerginlik Kuzey Suriye'deki Müslüman rakipleri, Nûreddin ve Selâhaddîn ile olan mücadelesinin aleyhine bir durum olurdu. Kılıç Arslan'ın tüm dikkatini Doğu'ya verebilmesi için Batı'da mümkün olabildiğince suların sakin akması gerekiyordu. 1162 Konstantinapolis görüşmeleri, Sultan'ın bu doğrultuda bir politika izlemek istediğinin güçlü bir işaretidir. Fakat Bizans cenahı için aynı şey geçerli değildi. Miryokefalon' a giden süreçte savaş bir anlamda Kılıç Arslan'ın kaçınılmazıydı. Doğu topraklarını Türk akınlarından bir türlü koruyamayan Bizans'ın kavrayamadığı şey Türkmenlerin Selçuklu devleti ile olan bağlarının zayıflığıdır.

Mevzunun diğer bir yönü, Selçuklu' nun uçlarda uyguladığı iskân politikasının aslında sınırların Hıristiyan devletler aleyhine genişlemesinin dolaylı bir yöntemi olmasıdır. Türkmenlerin her akını, yerli nüfusun daha da içlere doğru çekilmesine ana etkiyi. Sonuçta yeni otlaklar ve ziraat alanları kazanılması devletin, kalabalık aşiretlere yurt

⁷² Cemal Kafadar, *İki Cihan Âresinde*, İstanbul, Metis Yayınları, 2019, s. 28-29

⁷³ Köprülü, *Bizans Müesseselerinin...*, s. 122

⁷⁴ II. Kılıç Arslan' ın Doğu Anadolu topraklarını ele geçirmesi ve daha doğuda Mezopotamya ve Kuzey Suriye sahasına yönelik planları onu "karşı-Haçlı" olarak tabir edilen Nûreddîn ve daha sonra Selâhaddîn ile karşı karşıya getirmiştir. "Karşı-Haçlılar"ın da Mezopotamya ve Kuzey Suriye için kendilerince planları olduğu için, iki tarafın çatışması kaçınılmazdı., bkz. Mecit, *Bir Hanedanın Evrimi*, s. 147

bulma vazifesini kolaylaştırmaktadır.⁷⁵ Göçer nüfusun daim olarak kalabalık olmasında Azerbaycan sahasından Anadolu'ya ardı arkası kesilmeyen göç olayı başat etkindir.⁷⁶

Anadolu'ya geliş tarihinden itibaren geçen sürede doğal olarak aşiret nüfusunun bir kısmı göçebelikten çıkar yahut yarı göçebe hâl alır. Türkmenler, hudut beylerinin maiyeti olarak köylerde ve kasabalarda yerleşim gösterir.⁷⁷ Rum nüfusu ise gitgide batı yönünde çekilir ve yahut yeni gelenlerle bir çeşit uzlaşa içinde yaşamlarına devam eder. 13. ve 14. yüzyıllarda Garbi Anadolu'nun Orta Anadolu'ya kıyasla daha yoğun bir şekilde Türkleşmesinde İlhanlı varlığı ve Selçuklu politikalarına ek olarak, Rumlar'ın bir bölümünün Balkan topraklarına çekilmesi sayılabilir.⁷⁸

İki otorite arasındaki bu geniş topraklar, her iki devletin de resmi olarak sahiplendiği ancak gerçekte kontrol edemediği -ya da etmediğinden- her iki tarafın da fiilen hakimiyet sağlayamadığı sahalardı. Kısaca çifte iktidar boşluğunun bulunduğu ve istenen nizamın hiçbir zaman uygulanamadığı uçlar, her iki yakanın unsurlarını ve özelliklerini bünyesinde barındıran bir dünya idi.⁷⁹

Hudut boylarında koşullar hem Bizans hem de Selçuklu tarafında benzerlik taşır. Uç halkı her daim bitmek bilmeyen sınır çatışmaları içindedir. Ekonominin temelini yağma oluşturur. Elbette ki bu yaşam koşulları ülkenin iç kısımlarıyla büyük bir tezat içindedir. Özellikle Türk tarafı için yörenin daim şekilde göç alan bir saha olması devingen bir ortam oluşturmaktadır. Farklı coğrafyalardan gelmiş savaşçı unsurlar ve kavimler birleşerek iç kısımlardan ayrı bir topluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Sınırdan olmanın getirisiyle kendi liderlerine sadık ve imkân dahilinde merkezden olabildiğince bağımsız hareket etmeye hazır aşiretler bu topraklarda kökleşir.⁸⁰

Batı sınırlarında harp daim bir haldir. Barış zamanlarında hükümetler tarafından arzu edilmediğinde dahi komşu topraklara baskınlar engellenemiyordu çünkü harbin getirisi

⁷⁵ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2019, s. 39; Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Ankara, TTK, 2014, s. 148

⁷⁶ Faruk Sümer, *Oğuzlar Türkmenler*, s. 155

⁷⁷ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, Ankara, TTK, 1986, s. 12

⁷⁸ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2016, s. 527

⁷⁹ Gümüşçü, *Türk İskan Sistemi*, s. 74

⁸⁰ Paul Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, (ed.) Colin Heywood, New York, 2012, s. 46

önemli bir gelir kaynağıdır.⁸¹ Uç hayatı çetin olup şahsi girişim gerektirmektedir. Zira sınırın diğer yakasında da aynı gaye ile hareket eden Bizans *akritai* leri mevcuttur.⁸²

Bizans'ın doğu sınır bekçileri akritailer, Selçuklu' nun uç alplerinin birer yansımasıdır. Bizans yönetimi, ülkenin doğu ve Balkan sınır savunmasında duvar örme önlemine başvurmamıştır. Bu tercihe sebep olarak askeri, politik ve ideolojik nedenler sıralanmaktadır. İmparatorluğun Konstantinapolis 'ten yayılan ruhani liderlik iddiası ve fetih arzusu duvarlarla sınırlandırılmazdı. İlâveten Anadolu coğrafyası duvar savunmasına uygun değildi. Bu noktada sınır hattı boyunca yerleştirilen askeri birimler, akritailer devreye girmektedir ve akritai kavramı, kontekste bağlı olarak hudut boyu ordu unsurlarını karşılayabildiği gibi burada yaşanan sivil halkı da ifade etmektedir.⁸³

Bizans kaynakları Anadolu Selçuklu Türkleri ve ahalisinden bahsederken yer yer Persler veyahut barbarlar tanımını kullanmıştır. Lakin konu Selçuklu hanedanı ve Türkmen göçerler olduğu vakit hanedanın asillik vasfını yok saymaz, göçerlerle iktidar ailesi arasında bir ayrıma gider. Türkmenler ise Bizans için her daim barbardır.⁸⁴

12.yy. in son çeyreği gibi erken bir tarihte Laodikeia (Denizli) Türklerin eline geçmiştir ve Büyük Menderes nehrinin alt sahaları Türk akınlarının hedefidir.⁸⁵ İlerleyen zamanlarda Türk-Bizans mntıkası birbirinin içine girmiş bir vaziyet alır. 13.yüzyılın Latin hakimiyeti ile Bizans'ın Anadolu hudutları tam bir parçalanma yaşar. Edremit körfezinden Gemlik'e ve Karadeniz sınırına doğru hattın kuzey ve batısı Latinlerin, Güney ve doğusu ise İznik Bizans devletine aittir.⁸⁶ 1261'e kadar Bizans'ın doğu sınırları için görünüm bu şekildedir. Sonrasında ise artık yoğun bir Türkmen akını yaşanacaktır. 14. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde Nikaia-Nikomedia, Prusa, Sardes, Philadelphia ve Lopadion gibi birkaç kale ile Ania, Herakleia ve Pontika korunaklı limanları, Bizans'ielinde kalan son mevkilerdir. Geriye kalan Batı Anadolu toprakları Türk beylerinin akınlarına açık hale gelir.⁸⁷

⁸¹ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 6

⁸² İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye...*, s. 18

⁸³ Tunay Karakök, "Osmanlı-Bizans Ucunda İki Savaşçı Grup: Gaziler ve Akritailer", *Kesit Akademi Dergisi*, S.13, Mart 2018, s. 220-221

⁸⁴ Mecit, *Bir Hanedanın Evrimi*, s. 235

⁸⁵ Tuncer Baykara Denizli topraklarında kesin Türk hakimiyeti için 1258-60 gibi daha ileri bir tarihi verir, bkz. Tuncer Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli*, 2007, s. 299

⁸⁶ Reinhard Stewig, *Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları*, 1970, s. 124-25

⁸⁷ John J. Norwich, *Bizans*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2012, s. 229

2.BÖLÜM

İLHANLI TAHAKKÜMÜ DÖNEMİNDE UÇLAR

2.1.DİRENİŞ VE MÜCADELE

Anadolu Selçukluları için önemli dönüm noktalarından biri olan 1243 Köseadağ yenilgisinden, II. İzzeddin Keykavus'un Konstantinopolis'e sığındığı 1262 tarihine kadar geçen süre zarfında Yarımada'da buhranlı günler birbirini takip eder. Selçuklu ülkesi, ileride daha da yerleşik bir hâl alacak olan İlhanlı hakimiyetinin takribî bu ilk yirmi yılında, II. Gıyaseddin Keyhüsrev sonrası kifayetsiz taht haleflerine ve siyasi çatışmalara sahne olur. 1249'da atabey Celaleddin Karatay'ın teşebbüsüyle, Keyhüsrev' in varisleri üzerinden kurulan üçlü müşterek yönetim, Sultanlardan II. Aleaddin Keykubad ve atabey Karatay'ın ölümüyle bozulur. Geride kalan kardeşler, IV. Rükneddin Kılıçarslan ve II. İzzeddin Keykavus arasında iktidar mücadelesi kaldığı yerden devam eder. Sultan İzzeddin, ilerleyen zamanda Moğol Noyanı Baycu' nun yeni taleplerini Anadolu'nun kalıcı işgali olarak kabul eder. Aralarında Türkmenlerin de bulunduğu Selçuklu ordusunun Sultan Hanı mevkinde Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusuna ikinci kez mağlup olması ile İzzeddin' in İlhanlı tahakkümüne son verme ve Selçuklu tahtına müstakil olarak sahip olması artık zayıf bir ihtimaldir.⁸⁸ 1259-60? yılında İlhanlı Hükümdarı Hülagu, Selçuklu ülkesinde, Kızılırmak'ın batısında kalan ve Bizans sınırına doğru uzanan beldeler İzzeddin'in, doğu yakasında kalan vilayetler ise Rükneddin' in hakimiyetinde olacak şekilde ikili bir taksim gerçekleştirir. Son merhalede tüm ümidini kaybeden İzzeddin' in Selçuklu topraklarını terk etmesi (1262), Sultan Rükneddin'e müstakil saltanatın yolunu açar. Dönemin İlhanlıları nezdinde öne çıkan isim ise Sultan Rükneddin üzerindeki tesiri ve konumuyla Selçuklu devlet adamı Pervane Muineddin Süleyman olacaktır.

⁸⁸ Sultan İzzeddin Konya ile Aksaray arası mevkinde Baycu Noyan ile yaptığı savaşı kaybeder ve geriye çekilmeye mecbur kalır. Akabinde Baycu Noyan, İzzeddin tarafından tutsak edilen Rükneddin'i kaleden kurtararak Rum iline sultan yapar, İbnü'l İbri, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, İstanbul, 1941, s. 27; Söz konusu savaşta Türk tarafının yenilgi yaşamasında Selçuklu kumandanları arasında anlaşmazlığın olması ve Sultan İzzeddin'in bir fiil savaşa katılmaması önemli etkenlerdendir. Muharebe esnasında Selçuklu ordusunun **Türkmen birlikleri** savaşın gidiş hattını değiştirebilmek için çok çaba sarf eder, hatta birçok Türkmen kumandanı kaybedilir lakin mağlubiyet engellenemez., bkz. Aksarayî, *Musameretü'l Ahbâr*, Ankara, TTK, 2000, s. 32; Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2017, s. 148

Tüm bu süreç zarfında Rükneddin ve yanındakiler İlhanlı taraftarı bir tutumla iktidarda kalmayı tercih ederken İzzeddin, uygun zaman olduğunu düşündüğü her fırsatta bağımsızlık yanlısı bir politika izler. Türkmenlerle ara ara sıkıntı yaşamasına rağmen sürdürdüğü siyaset onun Türkmen ahali içinde kabul görmesini sağlar. Onun gidişinin sonrasında Ankara, Karaman, Kırşehir, Aksaray vilayetleri Türkmen-Ahi ayaklanmaları ile Denizli yöresi Türkmen reisi Mehmed Bey isyanı meydana gelir.

İlhanlı destekli Rükneddin Kılıç Arslan'ın tahta cülusu esnasında güneybatı Anadolu'nun nüfuzlu ismi Mehmed Bey, Hülagu' dan Denizli, Honas ve Dalaman havalisinin yönetimi için menşûr ve sancak talep ederek beyliğinin tanınmasını ister. Han, bu isteği kabul etmekle beraber bizzat kendisinin huzura gelip bağlılığını arz etmesini buyurur. Mehmet Bey'in reddetmesi sonucunda üzerine bir te'dip hareketi başlatılır.⁸⁹ Yerine geçen Ali Bey'in, Han'a bağlılığını bildirmesi kendisine güneybatı Türkmenlerinin reisliğini kazandırır. Böylece Selçuk-İlhanlı hakimiyet alanı Dalaman çayına dek uzanır. Lakin vaziyet fazla uzun sürmeyecektir. Ali Bey ve tâbi göçerleri 1277 olaylarına müdahil olmalarından dolayı cezalandırılırlar.⁹⁰

1262-63 tarihlerinde, kısa bir süre öncesine kadar sabık sultan İzzeddin'e ait olan batı topraklarında, idare merkezinden Bizans uçlarına kadar uzanan kanlı bir temizlik başlatılır. Her bir makam Rükneddin taraftarlarınca ele geçirilirken, bir vakit İzzeddin'in yanında olmak katle maruz kalmak için yeterlidir.⁹¹

Türkmen beyleri de bu askeri harekattan nasibini alır. İkinci adımda Muineddin Pervane, komutasına verilen Selçuk-İlhanlı birlikleri ile uçlar üzerine yürür.⁹² Kısa bir süreliğine iktidardakiler Türkmen hareketliliğini durdurabilirler. İlâveten, devlet adamlarından Türkmenlerle irtibata geçmiş olanlar da aynı iç temizliğe maruz kalır.⁹³

⁸⁹Ondan sonra Moğolların ve Müslümanların ordusu saltanat bayraklarının alayı ile birlikte uc vilayetlerine girdiler. İstanbul hududuna ve bölgesine kadar vilayetleri zorba Türklere ve asilerden temizlediler. Onların büyük komutanı sipehdar olan Mehmed Beğ, İlyas Beğ, Salur Beğ ve fitne arayan diğer Türk Beylerinin hepsi yakalandı... Aksarayî, *Musameretü'l Ahbâr*, s. 53; Barbara Flemming, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidya ve Likya'nın Tarihi Coğrafyası*, Ankara, TTK, 2018, s. 48

⁹⁰Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s.533,34; Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s. 261

⁹¹Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında...*, s.149

⁹²Halil İbrahim Gök, "Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali", 1243 Kösedağ Savaşı, (ed) Abdullah Kaya, Sivas, Cumhuriyet Üni. Yayınları, 2018, s. 342

⁹³Cahen, *a. g. e.*, s. 263

Türkmen ahaliyle birlikte hedefte olan diğer bir gurup Ahi teşkilatı üyeleridir. İlhanlı varlığı ve Selçuk rejiminin baskıcı tutumu üyelerin isyanına sebebiyet verir.⁹⁴ Ahi teşkilatlarının yoğun olduğu şehirlerde özellikle de Kayseri, Aksaray ve Kırşehir'de iktidarın sert müdahalesi, zaviye ve mescitlerinin ellerinden alınması onları Türkmenlerle aynı istikamete, batı uçlarına yönlendirir. Ahiler, vardıkları yeni yurtlarında vakit kaybetmeden teşkilatlanarak henüz filizlenmeye başlayan yapıların bünyesine katılmaya başlarlar. Osmanlı Beyliğinin kuruluş yıllarında öne çıkan Ahilerin de bu tarihlerde batıya geldiği düşünülmektedir.⁹⁵

Türkmen beylerinin batıda kentleri de kapsayacak şekilde güçlenmeye başlamasıyla Ahiler, en ücra köşelere dahi teşkilatlarını yayma imkânı bulurlar. 14. yüzyılda Batı Anadolu'yu ziyaret eden seyyah İbn Battuta, zaviyelerinde konakladığı Ahi zümresinin etkin konumundan ayrıntılarıyla bahseder.⁹⁶

İlk etapta tüm kentliler gibi Ahiler de Türkmen karşıtı bir pozisyondaydı. Ancak ortak düşmanlar iki tarafın yakınlaşmasını sağlar. Sindirme hareketine maruz kalan Ahi reisleri ile Türkmen beyleri bir araya gelir. Selçuklu hanedanı etkisini yitirirken iki güç merkezi ön plana çıkmaktadır. İlki İran geleneğinde Moğol destekli Selçuklu bürokratları diğeri Ahi teşkilatının yanında yer aldığı Türkmen aholidir. Türkmenler bürokrat sınıfa nazaran çok daha dinamik olmalarına rağmen İlhanlı faktörü aşiretlerin aleyhine bir durumdur. Türkmenlerin hâkim konuma gelmelerine fırsat vermez. Lakin Memlûklerin İlhanlılar karşısında düzenli ilerleyişlerinin etkisi Anadolu'da da hissedilir. Zihinlere kazınan “Yenilmez Moğol Gücü” imgesi darbe almıştır. İlhanlı cephesindeki sarsıntı Selçuklu bürokratlarının bir kısmında politika değişikliğine sebep olur. Yönetimdeki bölünmüşlük, Türkmenlerin harekete geçmesini kolaylaştıracaktır.⁹⁷

⁹⁴IV. Rükneddin Kılıçarslan, müstakil hükümdarlığı döneminde kendisine bağlı olanları belli makamlara getirdi. Çevre illere ve uçlara da bazı atamalar yaptı. Kırşehir Emirliği'ne de Nuru'd-din Caca getirildi. Ankara Aksaray, Çankırı, Kastamonu, Denizli, Karaman Kırşehir ve Uç bölgelerde Türkmen ve Ahiler bu yeni tayinlere ve yönetime karşı ayaklandılar. bkz. Mikail Bayram, "Ahi Evren Hâce Nâsirü'd-din ile Alâü'd-din Çelebi'nin Öldürülmesi ve Ölüm Tarihlerinin Tesbiti", İstem, Yıl:2, Sayı:3, 2004, s. 37- 57, s.44

⁹⁵Rauf K. Ürkmez, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Tasavvufi Zümreler*, Ankara, Çizgi Kitabevi, 2020, s. 362; Şakir, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, s. 54 **Karşı. İçin** Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gaziler*, İstanbul, YKY, 2020, s. 99-100

⁹⁶ Cahen, *Osmanlılardan Önce ...*, s. 332; *İbn Battuta Seyahatnamesi*, İstanbul, YKY, 2019, s. 275-287

⁹⁷ Kaymaz, s.147; Cahen, *a. g. e.*, s. 263; İlhan Erdem, “Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar' da Yaşanan Siyasal Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri”, c.20, S.31, 2000, s. 15

Yakın doğunun iki büyük hükümdarı Memluk Sultanı Rükneddin Baybars ile İlhanlı Hanı Abaga arasındaki çatışma Muineddin Pervane'nin tahrikleriyle Anadolu'da gelişir.⁹⁸ Pervane, şimdi bu tahrik siyasetini daha tehlikeli bir şekilde sürdürmeye başlar.⁹⁹ Son zamanlarda İlhanlı idaresi ile arası iyi olmayan Pervane, Konya'da benzer durumdaki devlet adamlarıyla bir araya gelir. İlhanlı boyunduruğundan kurtulmak için Sultan Baybars ile ittifak kurma noktasında anlaşarak ortak bir belgeye imza atarlar ve imzalanan belgenin bir suretinin ivedilikle Sultan Baybars'a ulaştırma kararı alırlar.¹⁰⁰

Diğer taraftan iktidardaki mücadele son raddeye ulaşmıştır. Pervane'nin kendilerini tasfiye etmek için İlhanlı'ya başvuracağı kuşkusundaki Niğde Emiri Hatiroğlu Şerafeddin liderliğindeki grup, daha erken davranarak bir süredir gizlice haberleştikleri Memlük Sultanını alelacele Anadolu'ya davet ederler.¹⁰¹

Emir Hatiroğlu birkaç devlet adamını infaz ederek İlhanlı idaresine karşı isyanı başlatır (1276). Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev' i tahtından indirip Kayseri yakınlarındaki Develi Kalesi'ne oradan da kendi iktâsı olan Niğde'ye götürür. Türkmenlerinden asker toplamaya başlar. Karaman ve uç Türkmen beyleri Hatiroğlu' nun davetine icabet eder ve isyana katılırlar. Hatiroğlu, Anadolu' nun her tarafına fermanlar göndererek Moğulların görüldüğü yerde infaz edilmesini emreder. Kardeşi Ziyaeddin' ni de destek getirmesi için Şam'a gönderir. Bu şekilde bir süre Niğde'de Şam askerlerini beklemekle vakit geçirirler.¹⁰² Tüm bu olaylar gerçekleşirken Pervane ve ileri gelen devlet ricali, İlhanlı sarayına gelin alayı götürmek amacıyla Tebriz'de bulunuyordu.

Baybars'ın huzuruna çıkan Hatiroğlu'nun elçileri, Sultan'ın: Tatarlardan *ayrılmakta acele eylediniz!... Pervane orduya (Tebriz) gitmeden evvel kedisile kararlaştırmış idik. Ben askerimle bu yılın sonunda Rum'a geleceğim...* yanıtıyla karşılaşırlar.¹⁰³

⁹⁸ Hülagu Han' nın ölümünden sonra tahta Abaka Han çıkar (1265). Aynı tarihlerde (1265-66) Selçuklu 'da ise Sultan Rukneddin' nin yerine çocuk yaştaki oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıkarılır ve idarî makamlar, eskiden oluğu gibi emirlik Pervane unvanıyla Muineddin Süleyman'a, vezirlik Fahreddin Ali'ye, beylerbeyliği Şerafeddin **Mesud bine'l Hatir'** e hiçbir değişiklik yapılmadan verilir. bkz. Aksarayî, *Musameretü'l Ahbâr*, s. 67; Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *Tarih-i Güzide*, Ankara, TTK, 2018, s. 382,

⁹⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında ...*, s. 554

¹⁰⁰ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında...*, s. 161

¹⁰¹ Erdem, "Olcaytu Han' nın ...", s. 15

¹⁰² Müneccimbaşı Ahmet, *Câmiu'd Düvel II*, İstanbul, 2017, s.101; Aksarayî, *a. g. e.*, s. 84; Yinanç, *Türkiye Tarihi...*, s. 288-89

¹⁰³ İbn Şeddad, *Baypars Tarihi II*, Ankara, TTK, 2000, s. 78

İsyanı haber alan Pervane, yanında vezir Fahreddin Ali, Abaga Han'ın kardeşi Mengü Timür ve 30.000 Moğol askeriyle Anadolu'ya giriş yapar. Şerafeddin Hatir karşı koyamayacağını anlayınca Ulu-kışla kalesine sığınmak ister fakat Pervane'ye teslim edilir. Hatiroğlu, muhakemesi sırasında itiraflarıyla Pervane'nin de ipini çeker. İsyân bastırılmıştır lakin İlhanlıların Selçuklu devlet adamlarına en başta da Muineddin Pervane'ye olan güvenleri sarsılır.¹⁰⁴

1276 Hatiroğlu İsyanı Karamanoğulları önderliğindeki Türkmen aşiretleri açısından ayrı bir önem taşır. Türkmen beyleri için yaşanan olaylar sadece bazı ileri gelenlerin isyanına iştirak etmekten ibaret değildir. Hatiroğlu, kurduğu ittifakın zarar görmemesi adına beylerin serbest hareket etmelerine ses çıkarmamış hatta onları cesaretlendirmiştir. Karaman Türklerinin Sultan Baybars ile doğrudan irtibat kurmaları dikkat çekicidir. Aksarayî bu durumu: *...Türklerin cüretleri ve baskıları günden güne artış gösterdi...* şeklinde yorumlar. Yine isyan sırasında Hatiroğlu, Niğde'de Vali Bedredin Hoteni' nin görevine son verir. Akabinde Türkmenler de artık merkezi yönetimi saymadıklarını ve vergi vermeyeceklerini ilan ederler. İsyanın bastırılmasından sonra Bedreddin Hoteni emrindeki birliklerle harekete geçer ve Larende üzerinden Türkmenlere saldırır fakat Ermenek'in kuzeyinde Göksu Boğazı mevkiinde yenilir, hazinesi Türkmenlerin eline geçer kendisi de civardaki bir kaleye hapsedilir. Bu başarının Türkmenleri ne derece cesaretlendirdiği açıktır. Bedreddin'e yardıma giden Emidüddin Mikail ve Vezir Fahreddin Ali'nin oğulları da yine Türkmenler karşısında başarısız olur. Kış mevsimine girilmesi Türkmenlerin üzerine büyük bir te'dib hareketinin yapılmasını zorlaştırır. İlhanlı yönetimi, ilkbaharda Pervane komutasında harekete geçmeyi planlar ancak Sultan Baybars'ın Anadolu'ya gelişi bunu engeller ve Türkmenler üzerinde istedikleri otoriteyi kuramazlar. Baybars, uzun süredir tasarladığı Anadolu seferini, Anadolu'daki destekçilerinin başarısız girişimine rağmen gerçekleştirme niyetindedir. Bunun için de başta Pervane olmak üzere diğer emirlere ve Türkmenlerin İlhanlı düşmanlığına güvenmektedir.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 558-59; İbn Şeddad, *Baybars Tarihi II*, s. 80-81

¹⁰⁵ Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s. 275-276; Aksarayî, *Musameretü'l Ahbâr* s. 86-87; "Muineddin Pervane, emirlerin kumandasında defalarca bunların üzerine asker gönderdi. Ancak gönderilen askerler her defasında onlara yenildiler. Bu başarıları üzerine Türklerin (Türkmenlerin) durumları kuvvetlendi ve ünleri büyüdü", bkz. Müneccimbaşı Ahmed, *Câmiu'd Düvel II*, s. 101

Sultan Baybars tahta çıktığı zaman Fırat nehri İlhanlı ve Memlük ülkeleri arasında sınır durumundaydı. Baybars, ülkesinin kuzey sınırlarının güvenliğini sağlamak ve pagan Moğollar'ın karşısında İslam'ın yegâne koruyucusu olma çabasıdadır. Sonuç olarak taraflar, Nisan 1277' de Elbistan Ovası Savaşında karşı karşıya geleceklerdir.¹⁰⁶

Memlük Sultanı Rükneddin Baybars, 1277 yılının baharında büyük bir orduyla Anadolu'ya doğru harekete geçer. Sultan'ın sefer haberini alan İlhanlı kumandanları Tuku ve Tudavun Kırşehir'den Elbistan tarafına doğru yönelirler. Pervane de kendi birlikleriyle İlhanlı ordusuna eşlik etmektedir.¹⁰⁷

Aralarında güçlü komutanların da bulunduğu Moğol ordusu mağlup olur. Sultan, galip geldikten sonra düşman ordusundan kaçanları kovalamak ve Kayseri'ye girmek üzere yola çıkar. Kayseri yakınlarına gelince Memlük ordusu Keykubad denilen ovada çadırlarını kurar. Sonra kendisi hemen şehre girerek sultan tahtına oturur. Selçuklu'nun tahta cülus törenlerinin tüm kaideleri yerine getirilir, adına para basılır, hutbe okutulur. Kendisi ahaliye hitaben: “*Ben bu memleketi harap etmek için gelmedim. Sultanını Tatarların esaretinden kurtarmak için geldim...*” sözlerini sarf eder. Kayseri'nin önde gelen tayfasından büyük hürmet görür. Ancak, Sultan'ın zaferinin daim olması için tahta oturması yeterli değildir. Fırsattan istifade isyana kalkışan uç Türkmenlerinin desteğini alsa da Anadolu'nun geneline yayılan bir ayaklanma başlatılamamıştır. İlhanlı idaresinden hâlâ korkuluyordu. Diğer taraftan kargaşa ortamında Mısır ordusunun iâşe temini zorlaşır. En önemlisi de Pervane'nin tutarsız davranışlar sergileyip kendisinden beklenen hamleleri yapmaması, Sultan'ı planlarını değiştirmeye sevk eder.¹⁰⁸

Bu esnada Muineddin Pervane, Sultan Baybars'a bir elçi göndererek kendisinden Anadolu 'da kalması yönünde ricada bulunur. Sultan, Pervaneyi ve kararlaştırılan şartlara sadık kalmamakla itham eder ve dönüş yoluna çıkar.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Ramazan Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri 1260-1277*, İstanbul, İsar Vakfı Yayınları, 2009, s.167; Charles Melville, “Anatolia Under the Mongols”, (ed.) Kate Fleet, *The Cambridge History of Turkey*, New York, 2009, s. 67

¹⁰⁷ Aksarayî, *Musameretü'l Ahbâr*, s. 87; Sümer, *Oğuzlar*, s. 176

¹⁰⁸ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, TTK, 2016, s.74-75; Bar Hebraeus, *Abû'l Farac Tarihi II*, Ankara, TTK, 1987, s. 598-99; İbn Şeddad, *Baypars Tarihi II*, s. 87; Cahen, *Osmanlılardan Önce ...*, s. 278-279; Aksarayî, *a. g. e.*, s. 89

¹⁰⁹ İbn Abdüzzahir, *Katibinin Gözünden Sultan Baybars*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2021, s. 336; Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 327; Yinanç, *Türkiye Tarihi...*, s. 293; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında...*, s. 165-166

Baybars, dönüş yolundayken Karaman elçileri ve diğer Türkmen beylerinden bazıları kendisine ulaşip gitmemesi konusunda ricacı olurlar. Sultan, elçileri samimi bir şekilde karşılamakla beraber Anadolu'da kalmasının mümkün olamayacağını ifade eder. Büyük ihtimal, Pervane Kayseri'ye huzura gelmiş olsaydı Konya ve Tokat'ta sessizce bekleyen diğer emirler de ondan cesaret alarak Sultan'a destek verirlerdi.¹¹⁰

Temmuz 1277'de Sultan'ın gidişinin ardından Abaga Han Anadolu'ya gelir. Han, Elbistan yenilgisinin faturasını Türkmenlere keser. Ele geçirilenlere aman verilmez. Baybars'ın gelişi Türkler arasında nasıl bir kurtuluş ümidi yarattıysa Abaga'nın 30 bin askeriyle başlattığı seferi de o derece yıkıma sebep olur. Yanına Pervane Muineddin ve Vezir Fahreddin Ali 'yi alır ve yolu üzerindeki şehirleri yakıp yıkarak Tebriz'e geri dönüş yoluna çıkar. Van Aladağ mevkinde Muineddin Pervane istişare soncu idam edilir.¹¹¹ Muineddin Süleyman Pervane her ne kadar Selçuklu'nun büyük bir devlet adamı olarak kabul edilse de Türkmenlerin gözünde Moğol işbirlikçiliğinden öte bir sıfatı yoktur.

Pervane'nin ölümüyle birlikte yeni bir dönem başlar. 1277 sonrası İlhanlı hakimiyeti Selçuklu yurdunda doğrudan tesis edilir. Han, idari işler için emr-i leşker ve umumi vali sıfatıyla Şehzade Kongurtay'ı atar. Şehzade, Eylül 1277'de Anadolu'ya vardığında yanında Vezir Şemseddin Cûveyni de bulunmaktadır. Abaga'nın veziri Cûveyni, Anadolu'nun gelirlerini İlhanlı mali sistemine göre yeniden düzenleme göreviyle vazifelendirilir. Selçuklu Sultanının cizye toplama hakkı ve emrindeki Tacik birliği muhafaza edilmekle beraber nüfuzu, daha çok dini müesseseler üzerinde kaim kalır. Yaşanan hadiseler İlhanlılar'a Anadolu'da idareyi ele almaları gerektiğini aksi takdirde Memlüklerin gevşeklikten istifade edebileceklerini gösterir. Bu aşamadan sonra Selçuklu tahtı gitgide önemini kaybedecektir.¹¹²

İlhanlıların Memlükler karşısında aldığı yenilgiler ve başarısız intikam girişimleri Anadolu'daki otoritelerine büyük darbe vurur. Askeri kayıpları, mali ve idari baskılarla telafi etme yoluna giderler. Lakin esas tehdit yerli yöneticiler değil Türkmenlerdir.¹¹³

¹¹⁰ Flemming, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde...*, s. 70; İbn Şeddad, *Baypars Tarihi II*, s. 88

¹¹¹ Göde, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluş...", s.179; İbn Şeddad, *a. g. e.*, s. 92-93; Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *Tarih-i Güzide*, s. 480

¹¹² Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 327-344; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi...*, s.148-149; Flemming, *a. g. e.*, s. 75; Sümer, *Oğuzlar*, s.175; Göde, *a. g. m.*, s. 180

¹¹³ Melville, "Anatolia Under the Mongols", s.69

Memlûklerin Anadolu seferi, bir direniş örneği ve muhaliflerin destek kaynağı olarak kabul edilir. İlhanlılarla boy ölçüşebilecek eşit seviyede Müslüman bir gücün var olması ümit vericidir.¹¹⁴ İlhanlılar yine Anadolu’da hâkim güç olarak kalmakla beraber Türkmenlere arzu ettikleri şekilde hükmedemezler. Bundan sonra aşiretler cephesinde yönetime karşı isyanlar eksik olmayacaktır.¹¹⁵ Türkmenler, Sultan Baybars’ın gidiş sonrası yalnız kalsalar da İlhanlı tahakkümünden kurtulma noktasında daha kararlı bir tavır takınırlar.

1277 olayları, Türkmen aşiretlerinin adlarını bir kez daha duyurmaları ve üst otoriteye karşı mücadelenin yerleşik bir hâl alması bakımından önemlidir. Baybars, İlhanlı ordusunu yenip Kayseri’ye girdiği vakit tutsak durumdaki Karamanlı Mehmet Bey’in küçük kardeşi Ali Bey’i serbest bırakır ve akabinde Karamanlı beylerinin her birine şahsi tuğrasının olduğu beylik menşurları-sancaklar verir. Ermenek ve Larende merkezlerinden güneye kadar inen topraklar da yine Karamanlıların olur. Böylece Karamanoğulları diğer uç beyleri üzerinde hamî konumuna gelir. Sultan’ın Karamanlı Ali Bey vasıtasıyla menşur ve sancak tevdi etmesi başta Eşrefoğulları olmak üzere Hamidoğulları ve Menteşeoğulları Beylerini Karamanlılarla ittifak içinde olmaya sevk eder.¹¹⁶ Memlûk gibi güçlü bir İslam devletinin Karamanoğullarını muhatap alması Menteşe Türklerini Karamanlılara yaklaştıır.¹¹⁷

İlhanlı güdümündeki Selçuklu idaresi en başından itibaren Türkmen isyanlarına imkân vermemek adına bir taraftan sert politikalar izlerken diğer taraftan iktâ dağıtarak beyleri dizginlemeyi denemiştir. Ancak Cimri İsyanı, merkezi yönetimin uygulamalarının işe yaramadığının en açık ispatıdır.¹¹⁸ Sultan Baybars’ın gönderdiği menşur ve sancaklar hasebiyle bulunduğu yöreyi hukuken kendi hakkı olarak gören Karamanlı Mehmed Bey, Eşref ve Menteşe Beylerinin desteğiyle Konya üzerine yürür. O ve müttelikleri, Sultan

¹¹⁴ Melville, s.67; Flemming, *Geç Ortaçağ Dönemi’nde...*, s. 65

¹¹⁵ Yinanç, *Türkiye Tarihi...*, s. 294; Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi...*, s. 65

¹¹⁶ Eşref ve Menteşe beyliklerinin tarihte adlarının ilk kez geçtiği vaka olarak 1277 Türkmen isyanları gösterilir. Bkz. Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s.279

¹¹⁷ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında...*, s. 165-166; Kürşat Solak, “Memlûk Devleti-Menteşe Beyliği Münasebetleri”, *Menteşeoğulları Tarihi- Bildiriler*, (ed.) A. Çevik-M. Keçiş, Ankara, TTK, 2016, s. 77-95, 78

¹¹⁸ Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.1, Ankara, 1969, s.36; Şakir Turan, “Moğol Gölgesinde Selçuklu-Germiyan Rekabeti”, *Germiyanöğulları Beyliği-Bildiriler*, (ed.) M. Ersan- M. Şeker, Ankara, TTK, 2017, s. 51-62

III. Gıyaseddin Keyhüsrev' i tanımadıklarını ilan ederler. Konya şehrini ele geçirerek kendilerine yönetim merkezi yaparlar. ¹¹⁹

İsyanın başarıya ulaşılabilmesi için Selçuklu tahtında meşru hanedan soyundan gelen bir sultanın olması gerekliydi. Baybars'ın yokluğunda Mehmed Bey, Kırım'da bulunan II. İ. Keykavus'un oğullarından birini Anadolu'ya getirmeye çalışır başaramayınca sonradan "Cimri" lakabı verilen Gıyaseddin Siyavuş adlı şahsı, Keykavus'un oğlu ve Selçuklu tahtının yeni sahibi olarak ilan eder. Tahta çıkarılan Siyavuş'un Keykavus'un oğlu olduğunun ispatı için Kırmımlı tüccar Takî Sivasî'nin tanıklığı yeterli görülür. I. Alaeddin Keykubad'ın mezarından çetr ve sancak getirilir. Akabinde Siyavuş IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızıyla evlendirilir. Adına hutbe okutulur sikke kestirilir. Böylece yeni sultan için meşru egemenlik hallerinin tüm şartları yerine getirilir. ¹²⁰ Cimri tarafından vezir ilan edilen Karamanlı Mehmed Bey vakit kaybetmeden yönetim kadrosu oluşturur divan kurup tayinler gerçekleştirir. Türkçe'den başka bir dil kullanılmayacağına dair o ünlü buyruğunu ilan eder. Bu bağlamda diyebiliriz ki atama belgelerinin yani beratların Türkçe yazılması aslında Türkmenlerin Arapça-Farsça bilmemesinden kaynaklanmaktadır. Tabii İran kökenli yönetici zümreye olan nefretin etkisi de göz ardı edilemez. ¹²¹

Türkmen cephesinde bunlar yaşanırken Anadolu'ya gelmiş olan Abaga Han Şehzade Kongurta'yı ve vezir Şemseddin Cûveyni'yi isyanı bastırmak için görevlendirir. Sultan Keyhüsrev ve vezir Fahreddin Ali de onlara katılır. İlhanlı kuvvetlerinin gelişi üzerine Mehmed Bey, Cimri ile beraber Ermenek'e dönmek zorunda kalır. Konya'yı tekrar ele geçirmek için girişimlerde bulunan Mehmed Bey ve kardeşleri öldürülür. Cimri Karamanlıların infazından sonra uç taraflarına sığınır. Batı Anadolu Türkmenlerinin desteğiyle saltanat iddiasına devam eder, Karahisar topraklarını kendisine merkez yapar ve uzun bir süre direnmeyi başarır. Karahisar, Sahip Fahreddin Ali'nin iktâ bölgesidir. Kongurtay'ın yöreye yapacağı askeri girişimin yıkıma sebep olmasından çekinir. Bundan dolayı Kongurtay'dan izin alıp Sultan Gıyaseddin ile birlikte harekete geçer. ¹²²

¹¹⁹ Kesik, *Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 349; Aksarayî, *Musameretü'l Ahbâr*, s. 97

¹²⁰ Şakir Turan, *a. g. m.*, s.55; İbn Bibi, s.631-632; Münecçimbaşı Ahmed, *Câmiu'd Düvel II*, s.103-104; Flemming, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde...*, s. 72; Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s. 280; Siyavuş'a dair Nejat Kaymaz, onun Babailik tarikatına mensup bir meczup olduğu bilgisini verir. Faruk Sümer ise Selçuklu hanedanından bir şehzade olduğunu belirtir. Bkz. Kaymaz, s.166; Sümer, *Oğuzlar*, s.177

¹²¹ Cahen, *a. g. e.*, s. 280; Sümer, *Oğuzlar*, s. 177

¹²² Aksarayî, *a. g. e.*, s.102; Cahen, *a. g. e.*, s. 284; Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 552

Cimri vakasında dikkat çeken diğer bir Türkmen aşireti Germiyanlılardır. 1276 tarihinden çok önce Kütahya çevresine geldikleri düşünülmektedir. Sahip Ata Fahreddin oğullarının hizmetine giren aşiret, isyanın ilk evrelerinde kendilerinden beklenen askeri yararlılığı göstermez. Germiyanlılar, ilerleyen süreçte isyancılara karşı merkez idarenin yanında yer alır ve Alishir ailesinden Hüsameddin bin Alishir' in liderliğinde Selçuklu-Moğol ordusuna katılırlar.¹²³ Merkez iktidarın askeri kuvvetleri ile Cimri' nin taraftarları Pınarbaşı mevkinde çarpışır. Cimri yakalanır, idam edilir. Alaeddin Keykubad'ın emanetleri geri alınır. Sultan Gıyaseddin Cimri' nin ele geçirilmesinden sonra Türkmen beylerini itaat altına almak için tüm Batı ucunu dolaşır. Uluborlu'da Denizli-Honas yörelerinin hâkimi ve uç Türkmenlerinin önde gelen ismi Ali Bey, Cimri taraftarlığıyla suçlanır, infaz edilir.¹²⁴ Sultan, ileride yeniden bir ayaklanma yaşanmaması adına bazı tedbirlere başvurur. Beylerin çocuklarını rehin olarak yanına alır. Sultanönü (Eskişehir) vilayetine vardığında Söğüt ve Domaniç havalisinin Türkmen lideri Ertuğrul Bey ve aşiretin diğer önde gelen isimleri huzuruna gelerek itaatlerini bildirirler.¹²⁵

Türkmen beyleri bir süreliğine durdurulmuşsa da yok edilememişlerdir. Artık olayların merkezinde yer alan sınır boylarının bu hâkim güçleri, fırsatını buldukları anda yeniden harekete geçeceklerdir. Onlar, yine kendi memleketlerinde ve kesinlikle özerk bir şekilde var olmaya devam etmişlerdir.

Selçuklu yurdunda 1277'den itibaren başlayan sistematik İlhanlı ilhakı vezir Şemseddin Cüveyni' nin ölümüne kadar (1284-85?) devam eder. Bu tarih aralığında Anadolu siyasi düzeninde yeni bir hareketlenme yaşanır. 1262'de yurdu terk eden II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Mesud, Selçuklu tahtına sahip olma amacıyla Kırım'dan Anadolu'ya yola çıkar (1280). Sultan III. Gıyaseddin' in Cimri İsyanı sonrasında Karaman illerinde

¹²³ İsmail H. Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1932, s. 27; Rudi P. Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2014, s. 81

¹²⁴ İnanç Bey (d.1289-ö.1340?), **İnançoğulları** (Denizli-Dalaman havalisi) Beyliği'nin gerçek kurucusu ve beyliğe adını veren kişi olarak kabul edilir. İnanç Bey'in babası olduğu bilinen Ali Bey ile 1267 de II. İ. Keykavus taraftarı olarak çıkardığı isyan sonucu idam edilen Mehmed Bey'in damadı Ali Bey aynı kişilerdir. Ali Bey, Mehmed Bey'in infazından sonra İlhanlı yönetimden aldığı menşurla Denizli yöresinde hakimiyetine devam etmiştir, ta ki 1277 isyanına kadar. Uzun bir müddet tarihte iki farklı Ali Bey olduğu düşünülmüştür. Biri Mehmed Bey'in damadı Ali Bey diğeri kökeni Germiyan aşiretine dayanan ve İnanç Bey'in babası olan Ali Bey'dir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda artık bunun doğru olmadığı yalnızca bir Ali Bey'in var olduğu bilinmektedir. İnanç Bey, Mehmed Bey'in damadı olan Ali Bey'in oğludur. Ali Bey'in Germiyan aşiretine olan mensubiyet durumu ise net değildir. Bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 534; Kesik, *Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 203; Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s. 28

¹²⁵ Yinanç, *Türkiye Tarihi...*, s. 308; Münecimbaşı, *Câmiu'd Düvel*, s.106; Yazıcızâde, *Selçukname*, s.411

ve uçlarda yaptığı ağır cezalandırmalar Türkmenlerin nefretini kazanmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Kırım'dan deniz yoluyla Sinop'a ulaşan Mesud, o havalide kolay kabul görür. Onu burada bir zamanların ünlü beylerbeği Hüsameddin Çoban'ın torunlarından Çobanoğullarının lideri M. Yavlak Aslan karşılar ve bağlılığını bildirir. Birlikte İlhanlı sarayına Ahmet Teküder Han'ın huzuruna çıkarlar.¹²⁶ İlhanlı idaresi için bulunmaz bir fırsattır. Selçuklu yurdunda yeniden ikili bir taksim yapılır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve yeni sultan II. Gıyaseddin Mesud arasında ülke toprakları paylaşılır. Sultan Mesud'a merkez Konya'dan batı uçlarına doğru uzanan alan verilir. Bu durum fazla uzun sürmez. 1284 'te Argun Han İlhanlı tahtına geçer. Han, III. Gıyaseddin' i infaz eder ve böylece Sultan Mesud' un müstakil saltanatı başlar. Lakin ölen Sultan'ın annesi torunları lehine itiraz ederek Argun Han'dan batı topraklarını almayı başarır. Sultan Mesud' a Kayseri'nin başkent olduğu doğu beldeleri kalır. Başta Fahreddin Ali ve diğer devlet adamları itiraz edince III. Gıyaseddin' in annesi, destek için Karaman ve Eşrefoğlu beylerini Konya'ya çağırır. Kurulan ittifak bir netice vermez. Argun Han'ın desteği ile II. Mesud Konya'ya gelerek tahta çıkar (1286). Tam bu esnada kargaşadan istifade, Germiyanlılar Sultan Mesud' a karşı isyana kalkışır ve yaşanan yağma olaylarından Eşrefoğulları da nasibini alır. İlhanlı şehzadesi Geyhatu çıkan ayaklanmayı bastırır ve bir süreliğine sükuneti sağlar.¹²⁷

Karamanlılar, ilk etapta Türkmen nüfusun İlhanlı-Selçuk yönetimine karşı yürüttüğü direnişin lideri konumundaydı. Sonradan liderlik, batıda Germiyanlılara geçer. Karaman Türklerine, art arda uygulanan sindirme politikaları aşiretin üzerinde büyük yıkımlara sebep olur. Son aşamada Sahip Ata Fahreddin Ali'nin girişimleriyle Karamanlı Güneri Bey ve Eşrefoğullarından Seyfeddin Süleyman, Sultan Mesud' un huzuruna çıkıp itaatlerini bildirirler. Burada amaç Türkmen ittifakını mümkün olabildiğince parçalamak ve Germiyanlıları yalnız bırakmaktır. Germiyan Türklerinin Eşrefoğullarının topraklarına saldırması Sahip Ata Fahreddin'in işini kolaylaştırır.

Başlangıçta Sahip Ataoğulları ve Germiyanlılar arasındaki ilişki tâbi-metbû bağlamında şekillenir. Germiyan aşiret birlikleri, Sahip Ataoğullarının asker ihtiyacını karşılar.

¹²⁶ 1282'de Abaga Han'ın ölümü üzerine kardeşi Ahmet, han ilan edilir. Bkz. Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *Tarih-i Güzide*, s. 481

¹²⁷ Aksarayî, *Musameretü'l Ahbâr*, s.108; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi...*, s. 68-69; Göde, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluş...", s.180-181; Sait Kofçoğlu, "Selçuklu Sonrası Güneybatı Anadolu'da Bir Uç Beyliği: Eşrefoğulları", *Eşrefoğulları Beyliği-Bildiriler*, (ed.) M. Şeker-A. Taşğın vd., Ankara, TTK, 2018, s. 24-25

Germiyanlıların giderek güçlenmesi aradaki hiyerarşi dengesini Sahip Ataoğullarının aleyhine bozar. Cimri isyanı sürecinde Germiyanlılar, hizmetinde buldukları Sahip Ataoğullarını isyancılar karşısında yalnız bırakır. Şüphesiz ki yaşanan yenilgiler Fahreddin oğulları adına prestij kaybıdır. Diğer taraftan, bu ünlü Türkmen aşireti için bir Germiyan olgusunun inşa başlangıcıdır.¹²⁸

Evvelce Sultan II. Gıyaseddin Mesud' un destekçisi olarak gördüğümüz Çobanoğulları Türkmenlerinin beyi Muzaffereddin Yavlak Aslan, politika değişikliğine gider. Bey'i söz konusu değişikliğe iten en önemli sebep o tarihlerde Anadolu siyasi ortamının İlhanlı-Selçuk hakimiyetinden kurtulmak için uygun olduğunu düşünmesidir. İlhanlı tahtında kısa aralıklarla hükümdar değişikliği yaşanmaktadır. 1282' de Abaga Han'ın yerine Ahmet Tekünder han ilan edilir. 1284'te tahta Argun Han çıkar. Argun' un ölümü üzerine 1291' de Geyhatu hükümdar olur. Selçuklu cephesinde ise Sultan Mesud, kendisinden beklenen dirayetli hükümdar profilini oluşturamaz. Tıpkı selefleri gibi gölge sultan konumuna düşer. Geyhatu' nun iktidarı ile birlikte İlhanlı sarayındaki taht kavgaları şiddetlenir. Bu kargaşa ortamında II. İzzeddin Keykavus'un diğer bir oğlu Rükneddin Kılıç Arslan, kardeşi Sultan II. Mesud' a karşı ayaklanır (1291-92). Asi şehzade Kastamonu havalisine gelir ve diğer uç Türkmenleri ile birlikte Selçuklu-İlhan otoritesine karşı şiddetli bir mücadeleye girişir. İsyana bir son vermek için Konya'ya gelen Geyhatu, isyana karışan Karaman, Eşref, Menteş ve Hamid ili Türkmenlerini cezalandırır. Ordu, yönünü Kastamonu'ya çevirir, yörede çıkan çatışmada Çobanoğlu Bey'i Yavlak Arslan öldürülür. Bir Türkmen ayaklanması yine şiddetle bastırılır.¹²⁹ Çobanoğulları Beyliği, Yavlak Arslan'ın harekete geçtiği tarihe kadar herhangi bir faaliyetin içinde bulunmamış, İlhanlı tâbiyet dönemini sessiz bir şekilde geçirmiştir.

Bu sayede Kastamonu ve civarı batı bölgesine kıyasla daha iyi bir durumda kalmayı başaramıştı. Buna mukabil Eşref, Germiyan ve diğer batı beylerinin siyasi çıkışlarının her defasında şiddetle karşılık bulması söz konusu beylik topraklarının yer yer harap vaziyete düşmesine sebep olur.¹³⁰

¹²⁸ Mustafa Alican, "Germiyanoğulları ve Sahip Ataoğulları Arasındaki İlişkiler Üzerine Notlar", (ed.) M. Ersan- M. Şeker, 2017, s. 66

¹²⁹ Yücel, *Anadolu Beylikleri...*, s. 43,46; Müneccimbaşı Ahmed, *Câmiu'd Düvel II*, s.112; Aksarayî, *Musameretü'l Ahbâr*, s.137; Kılıç Arslan'ın, Yavlak Arslan ile birlikte savaş esnasında hayatını kaybettiği düşünülmektedir.

¹³⁰ Yücel, *a. g. e.*, s. 44

Geyhatu' dan sonra İlhanlı saltanat tarihinde Argun'un oğlu olan ve İslamiyet'i kabul eden Mahmut Gazan Han devri başlar (1295-1304).¹³¹ Yeni Han'ının döneminde İlhanlı'nın Anadolu'ya dair planları Selçuklu ülkesini bir eyalet şeklinde nihai olarak kendi sınırlarına dahil etmektir. Lakin İlhanlı yönetimini de sarsan Anadolu'daki valilerin isyanları, planların gerçekleşmesini imkân vermez. 1296'da Baltu, 1298'de de ünlü İlhanlı valisi Sülemiş' in isyanı yaşanır.¹³²

Vali Sülemiş, Gazan Han'ın iktidarına tehdit olarak gördüğü noyanları infaz etmesi üzerine sıranın kendisine geldiğini düşünür. Bu nedenle Anadolu'da bağımsızlığını ilan eder. Kendisi Baycu Noyan'ın torunu olması sebebiyle Selçuklu memleketinde hakkı olduğuna inanmaktadır. Başlattığı isyan için Türkmenlerin desteğini almanın yanı sıra Memlük Sultanı Hüsameddin Laçın ile de irtibata geçer. İster Selçuklu hanedanı ister Türkmenler olsun İlhanlılara karşı kayda değer bir başarı elde edememişken şimdi Moğolların kendi aralarındaki çatışmaları Anadolu halkı ümitle takip etmektedir.¹³³

Sülemiş, İlhanlı alaylarının başkumandanı Bayancar' ın III. Alaeddin Keykubad'ı, Sultan Mesud' un yerine Selçuklu tahtına çıkardığı 1298 kışında isyanı başlatır. Gazan Han, isyanı haber alınca Emir Çoban idaresindeki otuz beş bin süvarilik bir orduyu üzerine sevk eder. Sülemiş, Şam'a kaçar, bir yıl sonra yanında Sultan Laçın'den aldığı yeni bir askeri kuvvetle Anadolu'ya döner. Eşrefoğullarının topraklarına -Beyşehir, Seydişehir-kadar gelir, oradan Ankara tarafına yönelir. Ankara'ya girdiği anda Emir Çoban tarafından yakalanır ve infaz edilmek üzere Tebriz'e götürülür.¹³⁴

Sülemiş, Türkmenler arasında kendine yer edinebilmiş bir devlet adamıydı. Anadolu'ya geri dönüşünde Eşrefoğulları Beyliği ilk durak yeri olur. Yörede ciddi manada taraftarı olmasına rağmen sayılarını yetersiz görmüş olmalı ki daha fazla destek bulmak için Ankara'ya doğru yola çıkar. Esas gayesi Kastamonu'ya ulaşmaktır. Böylece Çobanoğulları Türkmenleriyle bir araya gelebilecek onların da desteğini alabilecekti.¹³⁵

¹³¹ Ramazan Şeşen, *İslam Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, İsar Vakfı Yayınları, 2012, s. 519; Rene Grousset, *Stepler İmparatorluğu*, Ankara, TTK, 2011, s. 378-382

¹³² Flemming, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde...*, s. 98-99

¹³³ Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 639; Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 337

¹³⁴ Halil İnalcık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (ed.) Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul, 1997, s. 83; Müneccimbaşı Ahmed, *Câmiu'd Düvel II*, s.117; Kazvini, *Tarih-i Güzide*, s. 274-275; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmiu't -Tevârih*, Ankara, TTK, 2013, s. 274-275; Aksarayî, *Musameretü'l Ahbâr*, s. 198, 218-219

¹³⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 640

Halil İnalçık, Sülemiş ortadan kaldırıldığı vakit geride kalan birliklerinin batı uçlarına doğru hareket ettiğini ve Eskişehir-Bitinya topraklarına sığınmalarının sonucunda da Osmanoğulları'na komşu olduklarını belirtir.¹³⁶

13. asrın son çeyreğinde yaşanan tüm isyanların ortak noktası, bir taht namzedinin etrafında şekillenmiş olmasıdır. Öne çıkan iki isim II. Mesud ve III. Alaeddin olmuştur. Bir İlhanlı devlet adamı olan Sülemiş' in isyanında da aynı durum yaşanır. Bundan mütevellit Gazan Han, Sultan Alaeddin'i asilerin dayanağı olduğu gerekçesiyle hapsedmiştir.¹³⁷ Selçuklu hanedanı her ne kadar sultanlık haklarını müdafaa konusunda acze düşmüş olsa da devrin "hanedan telakkisi" gereğince meşru varlığını sürdürür. Selçuklu ailesinin yerine bir başka ailenin tahta çıkması veya çıkarılması gibi bir girişim yaşanmaz. Lakin hiçbir zaman İlhanlı otoritesini gerçek manada kabul etmemiş olan Türk Beyleri, Selçuklu varlığının yok olmaya yüz tuttuğu bir zamanda yeni siyasi oluşumların sinyallerini vermektedir.

Gerçek şu ki Selçuklu iktidar erkleri göçebe nüfus ile yerleşik ahaliyi bir araya getirip İlhanlılara karşı teşkilatlanma yetisini gösteremedikleri gibi aksine, Türkmen nüfusu kırmak için Moğol gücüne dayanırlar. Sultanların tâbiyet altındaki aciz halleri, beyleri devlete karşı itaatsizliğe ve yeni üst otoriteye karşı direniş göstermeye sevk eder.¹³⁸

Egemen güç İlhanlılar ve uydu konumundaki Selçuklu yönetimi karşısında -ara ara kendi içlerinde çatışıp anarşiye sebep olsalar da- birlik olmayı başarıp eyleme geçebilen, sık sık kıyıma maruz kalan ama asla pes etmeyen ve yok olmadan varlığını korumayı başarabilen tek ana unsur Türkmen aşiretleridir.¹³⁹

¹³⁶ İnalçık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ...", s. 83

¹³⁷ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi...*, s.169

¹³⁸ Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul, TDAV, 2016, s.176

¹³⁹ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında...*, s. 181

2.2.MÜSTAKİL BEYLİKLERİN İLK OLUŞUMU

Anadolu yarımadasında 11. yüzyıl ile başlayıp, 12.yüzyılda gelişen ve 13. yüzyılda zirve noktasına ulaşan Selçuklu devri İlhanlıların müdahalesiyle ömrünü doldurur. 1260 tarihine doğru Hülagu' nun Önyasya' ya gelişiyile İlhanlılar, hâkim güç olarak Anadolu'ya yerleşmeye başlar. Diğer yandan uç boylarının Türkmen Beyleri, gelecekte bu gücün yerini almak için hazırlanmaktadır.¹⁴⁰

Sultan Hanı mağlubiyetinin (1256) sonrasında Baycu Noyan ve ordusu Anadolu'ya kalabalık bir maiyette gelir. Tıpkı Türkmen aşiretleri gibi Moğol göçerlerinin sürüleri için de otlaklar gereklidir. Bu durum Kazova' nın yanı sıra Tokat-Amasya civarının bereketli yaylalarının eski sahipleri olan Türkmenlerin yerlerinden olmasıyla sonuçlanır. Çaresiz kalan aşiretler, batıya doğru yeni bir göç dalgası başlatırlar.¹⁴¹

Hem baskı hem rekabet aşiretleri batıda yeni toprakların arayışına iter. Aranan topraklar ise Bizans Anadolu'sundadır. Batı Anadolu'nun kalıcı şekilde el değiştirmesi 13. yüzyılın son çeyreğinden 14. yüzyılın ilk yarısına kadar geçen bir zaman aralığında gerçekleşir. Bizans'ın bu coğrafyayı kaybetmesinde uç beylerinin marifeti ve Türk nüfusunun tazyiki kadar Bizans doğu sınır muhafaza hattının çözülmesi de büyük etkindir.¹⁴²

Temmuz 1261'de VIII. Mihail, Konstantinapolis'i İmparator II. Baudouin'den geri alarak 57 yıllık Latin hakimiyetine son verir. "Sürgündeki imparatorluk" olarak adlandırılan Bizans, başkentini Nikaia' dan Konstantinapolis' e taşır. Bu geri dönüş Bizans devletinin Avrupa siyasetinde kaybettiği nüfuzunu geri kazanması açısından önemli bir adımdır. Ancak imparatorluğun hem Batı'da hem Doğu'da etkin bir siyaset gütmesi, iflasın eşliğindeki devlet hazinesiyle pek mümkün görünmemektedir.

1261'de İmparatorluğun sınırları Anadolu'nun kuzeybatısı, Trakya ve Makedonya'nın büyük bir bölümü ile Selanik ve Ege denizinin kuzey kısmındaki bazı adaları kapsamaktaydı. Boğaziçi ve Çanakkale boğazları da yine Bizans'a aitti. Bulunduğu ihya coğrafya itibarıyla her daim hem Doğu hem Batı ile mücadele etmek zorunda kalan Bizans, Mihail döneminde de aynı sınavı verir. Yeniden edilen İmparatorluğun o

¹⁴⁰ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi*, İzmir, 1990, s.45

¹⁴¹ Imber, *Osmanlı İmparatorluğu...*, s. 9

¹⁴² Yusuf Ayönü, "Batı Anadolu'daki Türk Yayılışının Bizans Kaynaklarındaki Yansımaları", *16.Türk Tarih Kongresi*, c.4, TTK, Ankara, 2015, s.1573; Kafadar, *İki Cihan Âresinde*, s.100

tarihlerdeki yegâne düşmanları ise Latin imparatorluğunu tekrar canlandırmayı planlayan batı devletleridir.¹⁴³ Balkanların kuzey cephesi, Bizans aleyhine büyümüş olan Bulgar ve Sırp devletlerinin hakimiyetindeydi. Bu devletler henüz Bizans'a karşı doğrudan harekete geçebilecek güçte olmamakla birlikte kurulacak Bizans karşıtı bir ittifakın içinde rahatlıkla yer alabilirlerdi. İmparator Mihail, doğu sınırlarını ihmal etme pahasına devletin tüm kaynaklarını ve dikkatini batıya çevirir.¹⁴⁴

Bizans siyaset merkezinin batıya odaklanması, akritailere ait bir kısım birliklerin Balkanlara nakli ve Mihail'in 1265'te akritailer üzerine uyguladığı yaptırımlar ayaklanmalara sebebiyet verir. Sınır savunma sisteminde çöküş başlar.¹⁴⁵ Bizans içindeki belirsizlikler ve sınır savunmasındaki zafiyet, Anadolu Selçuklularının lehine olmasının yanı sıra esasen Rum hududu boyunca yer alan kesif Türkmen gruplarının taarruzları için bulunmaz bir fırsattır.¹⁴⁶ Bu dönem için Pachymeres, Bizans'ın doğu batı arasında iki cephe arasında kaldığına, sınırda yapılan yetersiz istihkâmların neticesinde göçerlerin nasıl kolay ilerleyebildiklerine ve ordu yoksunluğuna işaret eder.¹⁴⁷ Mihail'in büyük devlet olma gayretleri imparatorluğun kaynaklarını tüketecektir. Askeri ve mali açıdan zafiyete düşmüş coğrafi açıdan küçülmüş durumdaki Bizans'a karşı Anadolu sınırında oluşan Türk tehdidi ise günden güne büyümektedir.¹⁴⁸

1261 Anadolu'da geniş Türkmen hareketinin başlangıç tarihi sayılır. Anadolu iki siyasi kutba ayrılmıştır. Bir tarafta İlhanlı devleti ve onun desteklediği Selçuklu yönetimi, diğer tarafta Türkmen beyleri yer alır. Türkmenler Selçuk-İlhanlı tahakkümüne karşı mücadele ederken aynı zamanda Bizans'ın içinde bulunduğu durumdan istifade batıya doğru toprak kazanma faaliyetlerini hızlandırır.

Türkmenlerin o döneme ait yerleşim bilgilerine coğrafyacı İbn Said'in kayıtlarından ulaşabiliyoruz. Kuvvetle ihtimal, Anadolu'yu 1260'lı yıllarda ziyaret eden İbn Said, Kastamonu civarında 100.000, çadırılık Türkmen kitlesinin var olduğundan bahseder.

¹⁴³ Alexander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Alfa Tarih, İstanbul, 2017, s.649; Norwich, *Bizans*, s.226; Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, İstanbul, TVYY, 2003, s.49

¹⁴⁴ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara, TTK, 2019, s. 417

¹⁴⁵ W.L. Langer-R.P. Blake, "Osmanlı Türklerinin Doğuşu ve Tarihsel Arkapları", Söğüt'ten *İstanbul'a*, (ed.) O. Özel- M. Öz, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s.10; Wittek, *The Rise of The Ottoman...*, s. 56

¹⁴⁶ Nicol, *a. g. e.*, s.48; Norwich, *a. g. e.*, s.229

¹⁴⁷ Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, İstanbul, İlgı Kültür Yayınları, 2009, s. 30

¹⁴⁸ Charles Diaehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2018, s. 190

İlhanlı ordusunun baskısından uçlara yönelen kitlelerin sığındığı bölgelerin başında Kastamonu ve çevresi gelmektedir. Yörenin hâkimi Çobanoğulları hatırı sayılır bir Türkmen nüfusunu himaye eder.¹⁴⁹

İlhanlı öncesinin nüfuzlu Çobanoğlu ve Emir Kızıl ailelerinin yaşadıkları topraklar bittabi Moğol istilasından etkilenen yerlerdendir. İki uç beylerbeyliği tahakküm döneminde önemlerini kaybetmiş görünmektedir. Çobanoğulları Beyliği artık bir sağ kol uç beylerbeyliğinden ziyade Kastamonu subaşılığı görünümündedir.¹⁵⁰ Ailenin idaresindeki Kastamonu ise 1256 sonrası hızlanan, batıya doğru göçün önemli duraklarından biridir.

Selçuklu Devleti'nin hasıl olan yeni konumuyla birlikte Çobanoğullarının da ülkenin yeni sahiplerine tâbi olması kaçınılmazdı. Kastamonu vilayet gelirinun 1258'de İlhanlı veziri Tuğrayi' ye bağlandığına dair Aksarayı' deki kayıt bu durumun delili niteliğindedir. İbn Bibi'nin Çobanoğulları beyliğinin İlhanlı yanındaki itibarını beyan etmesinden onların ancak bu şekilde siyasi varlıklarını sürdürebildiklerini anlayabiliriz. Diğer taraftan söz konusu tâbilik, Çobanoğulları hanedanından Muzaffereddin Yavlak Arslan döneminde son bulacaktır.¹⁵¹

Selçuklu'nun Melikü'l Ümera unvanını taşıyan Hüsameddin Çoban Bey, Çobanoğulları Beyliği'nin temellerini atan kişidir. Kendisinden sonra yerine oğlu Alp Yürek geçmiştir. Alp Yürek Bey'in ismine İbn Bibi'nin eseri başta olmak üzere Hoylu Hasan b. Abdülmümin'in *Nüzhetü'l Küttâb* ve *Kavâ'idü'r-risail* adlı eserlerinde rastlamaktayız. Yürek'in beyliğinin, kısa süreli olduğu düşünülmektedir. Söz konusu Bey'in icraatlarına dair ise kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Zira kendisinin saltanat döneminin Köseadağ sonrası Anadolu'nun kargaşa zamanlarına denk gelmesi kuvvetle ihtimaldir. Ortak kanaat Selçuklu' nun bir uç beyliği olan Çobanoğullarının ülkenin yeni hakimlerine itiraz etmeden tabî olduğu yönündedir. Alp Yürek Bey'in devrinin sakinliği siyasal şartlara uymanın neticesidir ve bu sakinlik Yavlak Arslan ile sona erecektir.¹⁵²

¹⁴⁹Ebu'l- Fida *Coğrafyası (Takvimü'l Buldan)*, İstanbul, Yeditepe, 2017, s.302; İnalçık, "Osmanlı Devleti'nin Doğuşu ...", s. 228; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2014, s. 300; Şakir Turan, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, s.126,186

¹⁵⁰Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi...*, s.86

¹⁵¹Aksarayî, *Musameretü'l Ahbâr*, s. 63-73; İbn Bibi, *El-Evâmirü'l Alâ'iyye...*, s. 67; Yücel, *Anadolu Beylikleri...*, s. 41-42

¹⁵² Kesik, *Anadolu'da Türk Beylikleri...*, s.161; Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, Ankara, TTK, 1989, s. 229-230

Alp Yürek Bey'den sonra oğlu Yavlak Arslan beyliğin idaresini ele alır. Yavlak Arslan'ın makama geliş tarihi net olarak bilinmemekle beraber kendi adına telif edilmiş olan *Kavâ'idü'r-risail* adlı inşâ eserine göre 1284 tarihinden önce gelmiş olmalıdır. 1284-1292 arası Yavlak Arslan'ın faaliyetleri hakkında bilgi sahibi değiliz. Muhtemelen bu yıllar arasında babası Alp Yürek Bey'den devraldığı üst otorite ile iyi geçinme siyasetini sürdürmüş olmalıdır. Bu sessizlik devri 1291'de değişecektir.¹⁵³

İlhanlı Hükümdarı Abaga'nın 1282'de ölümünün ardından kardeşlerinden Ahmed Teküdar han ilan edilir. Kısa bir süre sonra 1284 tarihinde tahta Argun Han geçer. 1291'e gelindiğinde Argun Han'ın ölümü üzerine Geyhatu hanlık tahtına geçer. Tüm bu değişiklikler esnasında Anadolu'da kargaşa kaçınılmazdır.¹⁵⁴

Yavlak Arslan Bey, Anadolu genelindeki bu durumdan topraklarını sonsuza kadar soyutlayamayacağını biliyordu. Politika değişikliğine giderek II. Mesud' a karşı Rükneddin Kılıç Arslan yanında harekete geçmiştir. Meydana gelen savaşlarda kendisi hayatını kaybeder. Sanıldığı gibi aksine Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın ölümü ile Çobanoğulları Beyliği son bulmamıştır. Arslan Bey'in yerine geçen oğlu Mahmut Bey zamanında Beylik amacına ulaşır ve Çobanoğulları Beyliği, 1291-92 olayları neticesinde Selçuk-İlhanlı tâbiyetinden çıkar.¹⁵⁵

Mahmut Bey'in idaresi altında bağımsızlığına kavuşan Çobanoğulları, sınırlarını genişletmek için Bizans topraklarına taarruzlara başlar. Mahmut Bey, askeri komutayı kardeşi Ali Bey'e bırakır. Ali Bey başarılı seferler sonucunda Sakarya Nehri'nin batı yakasındaki bazı toprakları ele geçirmeye muvaffak olur. Bir süre devam eden akınların Bizans ile yapılan anlaşmalar sonucunda durduğu düşünülmektedir.¹⁵⁶

Mahmut Bey'in idaresi kısa sürmüştür. Onun ölümü ile Candaroğulları yerlerini alır. Yazıcızade'de "Eflugan" olarak anılan sipahi, Candaroğlu ailesine mensuptur ve Mahmut Bey'i i sarayında derdest ederek hakimiyeti ele geçirir. Kastamonu'nun yeni sahipleri İlhanlı otoritesine tâbi olarak varlıklarını devam ettirirler.

¹⁵³ Kesik, *Anadolu'da Türk Beylikleri...*, s.163; Yücel, *Anadolu Beylikleri...*, s. 42-43; Togan, s. 458

¹⁵⁴ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, Ankara, TTK, 2011, s.89,93; Ramazan Şeşen, *İslam Medeniyeti...*, s.519

¹⁵⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 627; Mustafa Akdağ Çobanoğulları Beyliği'nin Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın ölümü ile birlikte tasfiye olduğunu ve Kastamonu'nun Candaroğulları' na subaşılık kaydıyla verildiğini beylerbeyliği makamının ortadan kalktığını belirtir. Bkz. 2010, s.124

¹⁵⁶ Kesik, *a. g. e.*, s.166; Yücel, *a. g. e.*, s. 49; Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle ...*, s. 72

Şücaeddin Emir Kızıllı'dan sonra sol-kol uç beylerbeyliği görevini kimlerin devam ettirdiği takip edilememektedir. Diğer taraftan Cimri İsyanı'nın gerçekleştiği 1299 tarihlerinde Sahip Fahreddin Ali ailesinin, Karahisar-ı Devle'nin subaşılığının yanı sıra hakları olmadığı halde uç beylerbeyliğini de üstlerine alırlar. Lakin beylerbeyliğini “irsen” sahip olamayan aile, beylerinin ölümü ile bu makamı Germiyan Beyliği'nin lideri konumundaki Alishir ailesine devretmek zorunda kalır. İlhanlı cephesinde ise uçların her daim isyana hazır halleri onları uç beylerbeyliğini işlevsiz duruma getirmeye sevk eder. Buna karşılık Germiyanlılar, bir taraftan üst otorite ile mücadele ederken diğer taraftan etrafındaki diğer Türk Beylikleri üzerindeki hakimiyetini muhafaza etme savaşı verir.¹⁵⁷

Germiyan aşiretinin Batı Anadolu'ya geliş tarihleri kesin olarak bilinmemekle beraber 1264'te aşiretin reisi Kerimüddin Alishir'in Selçuklu saltanat mücadelesine kurban gitmesi ve 1277 Cimri isyanına müdahil olmaları bu iki tarih aralığında batıya geldiklerini göstermektedir. Kütahya ve çevresi kendilerine “iktâ” olarak verilen ve 1276 'nın öncesinde yörede faaliyet gösteren Germiyanlılar, Denizli'nin hakimiyeti için Sahip Fahreddin Ali ile mücadeleye girerek bölgeyi ellerinde tutmayı başarırlar. 1283'ten itibaren beylik olarak teşkilatlanan Germiyanogulları, bir Türkmen hasmına dönüşen Sultan II. Gıyaseddin Mesud'a karşı isyan bayrağını açarlar. 1289'a kadar süren mücadele döneminde beyliğin başında Alishir oğlu Hüsameddin bulunur.¹⁵⁸

Germiyanlıların hakimiyet alanlarının Ankara'ya kadar uzandığını 1299 tarihli Kızıllıbey Cami minberinin tamir kitabesinden anlayabiliyoruz. 13. yüzyılın ilk yarısında Ankara ve batısında iz bırakan Kızıllı Bey bugünün Ankara-Ulus semtinde bir cami inşa ettirir. Sonrasında mezkûr topraklara sahip olan Alishir oğlu Yakup Bey, caminin tamirini gerçekleştirir. Tamir kitabesinde Germiyanlı Beyliği'nin III. Alaeddin Keykubad'a tâbi olduğu ve liderlerinin Yakup bin Alishir (I. Yakup Bey) olduğu bilgileri yer alır. Sultan Keykubad'ın katledilmesiyle Germiyanlılar, Selçuklu ile metbû-tâbi ilişkisini bitirirler.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi...*, s. 86; Togan, *Umumi Türk Tarihine...*, s. 462

¹⁵⁸ Kesik, *Anadolu'da Türk Beylikleri...*, s.225-226; İsmail H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, TTK, 2019, s.40; Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun...*, s. 84; Halil Edhem, *Düvel-i İslamiyye-Garbi Anadolu'da Selçukîlerin Varidatları*, İstanbul, 1926, s. 292

¹⁵⁹ Mustafa Ç. Varlık, “Germiyanogulları”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c.14, s.33; Tuncer Baykara, “Esedüddin Ayaz Beğ ve Germiyanlıların İlk Zamanları”, 16.Türk Tarih Kongresi, C.III, s. 239-240; Kitabede Yakup Bey'in künyesi: “emir'ül ecellü'l-kebir alışıir oğlu yakup bey” şeklinde geçer. Buradaki “ecell”, “celil” kökünden gelir ve en büyük yani âli manasındadır.

Germiyan Beyliği'nde bir hükümet teşkilatının tesisi Yakup Bey döneminde (1300-1340) gerçekleşir. Osmanlı tarih kaynaklarında da Yakup Bey, beyliğin ilk hükümdarı olarak geçer. Germiyanogullarının müstakil bir beylik olma yolunda ilk ortaya çıkış tarihleri kesin olarak bilinmemekle beraber, II. Gıyaseddin Mesud' un son kez saltanata geldiği 1302 senesi kabul görmektedir. Selçuklu' ya tâbi olma durumu ortadan kalkınca Yakup Bey, İlhanlı'ya senelik bir vergi ödeme suretiyle siyaseten bir bağlılık gösterir. Ancak bu bağlılık hiçbir zaman gerçek manada olmaz ve fırsatını buldukları her an İlhanlı otoritesini yok sayarlar.¹⁶⁰

Merkezi Kütahya olan beylik, eski Nikaia İmparatorluğu'nun sınır bölgesi olan Frigya topraklarında kurulmuştur. Frigya, günümüzde Kütahya'nın batı kısmı ile Ankara, Afyon ve Eskişehir illerinin tamamını; Isparta ve Burdur illerinin de kuzey taraflarını kapsamaktadır. Bu alan üzerinde Germiyan sınırları doğuda Ankara'dan güneybatıda Menderes vadisine kadar uzanmaktadır. Emet, Simav, Gediz, Banaz, Uşak, Eşme, Kula, Armutlu ve sair kazalar hakimiyetleri altındadır.¹⁶¹

Yakup Bey, 14. yüzyılın ilk çeyreğinde Batı Anadolu'daki diğer beyler üzerinde nüfuz sahibi bir konuma gelir. Selçuklular' ın güçten düşmesi Yakup Bey'in Frigya sahasının büyük bir bölümünü ele geçirerek Menderes Havzası'nın ticareti üzerinde avantaj sahibi olmasını sağlar. Oluşan yeni şartlar, batı Anadolu'da döneminin en güçlü ve en kapsamlı Türk beyliğini kurmalarına izin verir.¹⁶²

Germiyanlılar en parlak günlerini I. Yakup Bey idaresinde yaşarlar. Tamda Yakup Bey'in dönemini anlatan el-Ömerî, Germiyan Beyini Türk beylerinin en büyüğü olarak zikreder ve beylik merkezi Kütahya'yı müstahkem kalesi olan gelişmiş bir şehir olarak tasvir eder. Yine el-Ömerî' den yola çıkarak beyliğin, birçok şehir ve kasabaya etraflarını saran tarım arazilerine ve geniş sürülere sahip olduğu bilgisine ulaşabiliyoruz. Dikkat çeken diğer bir nokta sosyal ve ekonomik hayatın da gelişmiş olduğudur. Menderes Nehri nakliye amaçlı kullanılır ve bu sayede bazı önemli ihraç malları Ayasuluk (Selçuk) ve Balat üzerinden

¹⁶⁰ Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s. 32; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s. 41; Kemal R. Haykıran, "İlhanlı-Germiyan Oğulları Arasındaki Siyasi İlişkiler", (ed) M. Ersan-M. Şeker, *Germiyanogulları Beyliği-Bildiriler*, Ankara, TTK, 2017 s. 78

¹⁶¹ Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s.153; Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, s. 81; Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s. 356; Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara, TTK, 2019, s. 233

¹⁶² Clifford E. Bosworth, *İslam Devletleri Tarihi*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2005, s. 302

deniz yoluyla gönderilir. Bizans'ın her yıl 100 bin dinar ve pek çok kıymetli eşyayı haraç olarak ödemesi yine Yakup Bey döneminde meydana gelir. ¹⁶³

İlhanlılar ile Germiyanlılar arasındaki ilişki İlhanlılar'ın son dönemlerinde daha hareketli bir hal alır. Olcaytu Han, bitmek bilmeyen Türkmen ayaklanmalarını bastırmak için Emir Çoban'ı Anadolu valisi olarak tayin eder. 1313'te Anadolu'ya gelen Emir Çoban'a Türk beyleri itaatlerini bildirmek zorunda kalırlar. Onların arasında Yakup Bey'de bulunmaktadır. 1325'e gelindiğinde Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş Noyan aynı amaçla harekete geçer. Anadolu'da kontrolü sağlamanın tek yolunun Türkmen beyliklerini ortadan kaldırmakla mümkün olabileceğine inanan Timurtaş Bey, Eşrefoğulları Beyliği'ne son verip Hamidoğullarına da ağır bir darbe vurur. Akabinde Eretna Bey (Sivas merkezli Eretna Beyliği'nin lideri) emrine verilen İlhanlı birlikleriyle Afyon yakınlarına gelir. Hedefte Germiyan Beyliği vardır. Yakup Bey, Aydın ve Saruhanoğullarından da aldıkları destekle güçlü bir ordu hazırlar. Eretna Bey ise Timurtaş'tan aldığı emirle ordusunu geri çeker. Bu duruma sebep olarak Germiyan ordusunun diğer beyliklere kıyasla daha güçlü olması gösterilir. El-Ömerî, Germiyan Beyliği'nin askeri gücü hakkında biraz abartılı olmakla birlikte 40.000 gibi bir sayı verir. Savaş zamanı bağlı aşiretlerin desteğiyle sayının 200.000'e ulaştığı ilave edilmektedir. Böylesine güçlü bir orduyla karşı karşıya kalan Eretna Bey, Timurtaş ile irtibata geçerek Sivas'a geri döner. ¹⁶⁴

Germiyan aşiretini zirveye taşıyan Yakup Bey'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Mısır Sultanı'na gönderdiği mektuplardan yola çıkılarak 1340, bu büyük Türk beyinin vefat tarihi olarak kabul edilir. Yakup Bey'in "Çağşedan" lakabıyla anılan oğlu Mehmed Bey, kendisinden sonra idareyi devralır. Yakup Bey devrine kıyasla sönük geçen Mehmed Bey döneminin tek kayda değer olayı, vaktiyle Katalanlar tarafından işgal edilen Kula (Kundi) ve Angır'ın geri alınmasıdır. Hakkında bilgilerin çok sınırlı olduğu Mehmed Bey, 1361 senesinden önce vefat etmiştir. ¹⁶⁵ Yakup Bey ve oğlu Mehmed Bey dönemlerinde basılan sikkeler gümüş alaşımıdır ve yazılar okunabilir durumdadır. (R.3-4)

¹⁶³ El-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsar*, İstanbul, Selenge Yayınları, 2014, s.157

¹⁶⁴ Haykıran, "İlhanlı-Germiyan Oğulları ...," s. 77-78, El-Ömerî, *a. g. e.*, s. 156

¹⁶⁵ Kesik, *Anadolu'da Türk Beylikleri...*, s. 228; Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s. 45

Türkmen direnişinin liderliğini Karamanoğulları'ndan devralmış olan Germiyanlılar, İlhanlı hakimiyetinin batı uçlarında yerleşmesine engel olmuşlardır. Oldukça kalabalık ve güçlü bir beylik olan Germiyanlıların yürüttüğü bu politika Friky'a'nın kuzeybatı taraflarında Bizans sınırında önceleri küçük bir beylikken Bizans ve Türk beylikleri, daha sonraları Balkan ve Avrupa devletleri aleyhine sınırlarını genişleten Osmanoğulları'nın daha rahat hareket etmesine zemin hazırlar.¹⁶⁶

Anadolu'ya ilk girişleri Köseadağ öncesi ya da sonrası bir tarihe dayandığı düşünülen Osmanoğulları, ilk etapta Ahlat (Bitlis) taraflarına yerleşmişlerdir. Diğer Türkmen aşiretleri gibi Osmanoğulları da Moğol baskısı neticesinde batı Anadolu topraklarına yönelirler ve Ertuğrul Bey liderliğinde Bitinya sınırlarına dayanırlar. Bir uç beyliği olarak teşkilatlanan Osmanlı Beyliği, ilkin Çobanoğlu, sonra Germiyan vasıtasıyla Selçuklu Sultanlığına, Selçuklu'nun çekilmesiyle de İlhan'a tâbi olur. Osmanlı tarih geleneği müstakil beylik dönemini Osman Bey ile başlatır ve yine geleneğe göre ilk bağımsızlık ilanı Karacahisar'da yapılmıştır.¹⁶⁷

Osmanlı aşiretinin yaşadığı bölge, Bilecik ve Eskişehir'e doğrudan bağlantı hattında bulunan verimli dere yatağı Söğüt kışlağı ile Ermeni Beli ve Domaniç Dağları'na uzanan yaz otlaklarıdır. Beyliğin kurulduğu toprakların Sultan I. Alaeddin tarafından bağışlanmış olması ihtimal çerçevesinde kabul görür. Çünkü kimi görüşe göre 13.yüzyılın ilk yarısı Türkmenlerin Bitinya topraklarına ayak basması adına erken bir tarihtir.¹⁶⁸ Diğer bir nokta da Sultan Alaeddin sonrası dahi olsa önemli bir uç mevki olan Bitinya bölgesine bir aşiretin kendi başına aldığı bir kararla yerleşmesi düşünülemez. Şüphesiz onlar bu topraklara bir sultan menşuru ile gelmişlerdir.¹⁶⁹

15. yüzyıl Osmanlı kroniklerinde bir türlü netleştirilemeyen bir "Sultan Alaeddin" figürü, Osmanlı kuruluş hikayesine meşruiyet katmak amacıyla yerleştirilir. Osmanlılar'ın tarih sahnesine çıkış hadisesi Karacahisar -yahut İznik- Kalesi'nin Sultan Alaeddin tarafından

¹⁶⁶ Haykıran, "İlhanlı-Germiyan Oğulları ...", s.79; Necdet Öztürk, *14-15. Asır Osmanlı Kültür Tarihi*, İstanbul, 2014, s. 51

¹⁶⁷ Sümer, *Oğuzlar*, s. 178-179; Wittek, *The Rise of the ...*, s. 37; Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu...*, s.123; Imber, *Osmanlı İmparatorluğu...*, s. 6,12; Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi I*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018, s. 13-20

¹⁶⁸ Aldo Gallotta, "Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devleti'nin Kökenleri: Bir İnceleme", (ed.) Elizabeth A. Zachariadou, *Osmanlı Beyliği 1300-1389, TVY*, İstanbul, 1997, s.51; Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda...*, s. 51; Öztuna, *Osmanlı Devleti ...*, s.16

¹⁶⁹ Langer-Blake, "Osmanlı Türklerinin...", s. 205

kuşatılmasıdır. Anlatılmak istenen olaylar I. Alaeddin ile son Selçuklu Sultanı III. Alaeddin üzerinden birbirine karışmış vaziyettedir. Bazı kroniklerde ise sultan Alaeddin'in ne şahsiyeti ne de devri belirtilir. Genel kabule göre kale kuşatması esnasında sulhu bozan Tatarlar (Moğollar) Selçuklu' nun doğu topraklarına saldırırlar. Sultan, kale kuşatmasını Ertuğrul Bey'e bırakıp Tatarlar' ın üzerine gider. Ertuğrul'un kuşatmada başarılı olunca Sultan Alaeddin(?), burayı kendisine mülk olarak verir. Oğlu Osman Bey'e de taltif (ödüllendirme) amacıyla tabl ve alem gönderir.¹⁷⁰ Hadise, tarihi gerçekliğe en yakın şekilde Osmanlı kroniklerinden Ahmedî' nin *İskendername*' sinde ve Yazıcızade'nin *Selçukname*' sinde anlatılır.¹⁷¹ Kuruluşa dair kroniklerde söz edilen diğer bir mevzu Osmanoğulları'nın Kayı boyuna olan mensubiyet meselesidir. Paul Wittek, bu bağı reddetmektedir. Fuat Köprülü ise eğer Osmanoğulları kendilerine bir şecere uydurmak isteselerdi bunu şüphesiz Selçuklular' ın da içinden çıktığı Kınık ya da Salur boyuna bağlamayı tercih edeceklerini belirtir.¹⁷²

Osman Bey 1299-1300 tarihlerinde babası Ertuğrul'un yerine geçer. Aşıkpaşazade ve Kemalpaşazade' nin eserlerinde aynı tarihler Osmanlı Beyliği'nin siyasi bağımsızlığının başlangıç tarihi olarak kayıtlıdır. Aşıkpaşazade, Osman Bey'in Sultan hayattayken bağımsızlığını ilan ettiğini yazar. Aynı anlatım Kemalpaşazade ve Şükrullah' da da karşımıza çıkar. Lakin resmi hale gelen Neşri' nin hikayesidir. Neşri' nin anlatımı "hanedan tarihi" ne kesin şekilde yerleşir. Neşri, *Cihan-nümâ*' da III. Alaeddin'in Osmanlılara yurt bağışladığı ve beylik alametleri gönderdiğini, Sultan'ın ölümünün ve Selçuklu hanedanının dağılmasının ardından da Osmanoğulları'nın Selçuklu mirasının yegâne temsilcisi olduğunu tek tek sıralar. Rudi P. Lindner birbirinden farklı anlatımlara sahip bu Osmanlı kroniklerinin benzer bir yanına dikkat çeker: "İlhanlı otoritesini yok sayma" yaklaşımı. Oysaki 14. yüzyılın ilk yılları gibi erken sayılacak bir tarihte Osman Bey'in hükümrانlığını Sultan değil onun da üstünde egemenlik tesis etmiş olan İlhanlılar

¹⁷⁰ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, c.1, Ankara, TTK, 1949, s. 69,109; Şükrullah, *Behcetü't Tevârih-Üç Osmanlı Tarihi*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011, s. 204-205

¹⁷¹ Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman (İskendername)-Üç Osmanlı Tarihi*, s. 139-140; Yazıcızade, Ertuğrul Bey ve Sultan Alaeddin hadisesini Hüsameddin Çobanoğulları üzerinden anlatır. Buna göre Sultan, Moğollar üzerine giderken uçlarda başlattığı kale kuşatmasında hem Hüsameddin Bey'in oğullarını hem de Ertuğrul Bey'i görevlendirir. Ertuğrul Bey ve aşireti Çobanoğulları' nın maiyetinde ama daha çok halefleri gibi ortaya çıkar. Böylesine önemli bir görevlendirmede Osmanoğulları'nın da yer aldığını belirtmek, Osmanlı hanedanını yüceltme girişimi olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılar için bkz. Ahmedî, *a. g. e.*; s. 139-140; Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi I*, s. 16

¹⁷² Mehmet Öz, *Osmanlı Tarihi Üzerine I*, Ankara, Cedit Neşriyat, 2019, s.16; Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu...*, s. 119; Ahmed Çelebi, *Tarih-i Behiştî - I*, Ankara, TTK, 2020, s. 64

onaylayabilirdi. Ayrıca Lindner, Selçuklu sultanlarının yetkileri biçimsel olarak kalmış olsa da karşılıklarına bir “rakip” çıkmasına izin vermelerinin mümkün olmayacağını iddia etmektedir.¹⁷³

Osman’ın bir hanedan kurucusu sıfatını almasında 1301-1302(?)’de Bizans’a karşı kazandığı zaferin ve diğer fetihlerinin önemi büyüktür. Osman Bey’in hedefinde İznik ve Bursa vardır. İznik’e ulaşan yolu denetim altına alır. İmparator’un kuşatmayı kaldırmak için gönderdiği ordu Yarhisar (Bafeus) Ovası’nda yenilgiye uğrar. Osman Bey kazandığı bu zaferle kendisinden sonra gerçekleşecek İznik ve İzmit fetihlerinin yolunu açar. Zaferin duyulması Osmanoğulları’na Türkmenler arasında şöhret ve karizma kazandırır. Elde edilen başarı Osman’a kitlelere lider olma iddiasında meşruiyet sağlayacaktır. Bundan mütevellit Neşri ve diğerleri Bafeus zaferini Osmanoğulları’nın bağımsızlığı ile özdeşleştirirler.¹⁷⁴

Zaferden sonra Osman Bey Yenişehir’i beyliğinin merkezi yaparken Karachisar’ı da oğlu Orhan’a sancak olarak verir. Fethedilen diğer toprakları hizmeti geçen kumandanlarına bağışlar ve böylece tımar sisteminin temelleri kuruluş yıllarında atılır. Tımar düzeni ile ilgili yapılan ilk düzenlemeler daha sonraki kanunnamelerin temeli olacaktır. Osman Bey, hukukî ve sosyal hayatı düzenleme konularında ise ahilerden ve fakihlerden yardım alır. Osman Bey dönemi fakihlerinden en ünlüsü Tursun Fakih’ tir. İlk vezirlerden Sinanüddin Yusuf da yine ulema arasından seçilmiştir. Osman ve Orhan Bey dönemleri tahrir defterlerinde bu iki zümreye konumlarına binaen vakfedilmiş köy ve çiftliklerin kayıtlarına rastlayabiliriz.¹⁷⁵ Artık hanedanın itibarı ile maddi ihtiyaçlar Osmanlı fütühatının devamlılığını sağlayan iki ana unsur olacaktır. Elbette ki bu fetihler İslamî ideolojiden ve cihat yoluyla meşruiyet arayışından da güç almaktadır.¹⁷⁶

¹⁷³ Colin Imber, “Osmanlı Hanedan Efsanesi”, (ed.) O. Özel-M. Öz, *Söğüt’ten İstanbul’a*, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s. 253-254; Necdet Öztürk, *15. Yüzyıl Osmanlı Kronikleri*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2020, s. 25-30, 34,39; Lindner, *Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler...*, s. 65; *Aşıkpaşazâde Tarihi*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2013, s. 15,17; Kafadar, *İki Cihan Âresinde*, s.45

¹⁷⁴ Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, s. 95-96; İnalçık, “Osman Gazi’nin İznik Kuşatması...”, s. 89-90,99; İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye*, s. 16; Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, s.109-110; Nicol, *Bizans’ın Son Yüzyılları*, s. 155-156

¹⁷⁵ İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye*, s. 34-35; Öztürk, *14-15. Asır Osmanlı Kültürü...*, s.173; *Oruç Bey Tarihi*, s.28; *Aşıkpaşazade, Tarihi*, s. 31

¹⁷⁶ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik...*, s. 165

Osmanlı Devleti'nin kurucusu ve hanedana ismini veren şüphesiz Osman'dı lakin bu küçük beyliğe daha yerleşik bir görünüm veren bir sultanlığa dönüşmesini sağlayan oğlu Orhan Bey'dir (1324 – 1362). Osman'ın beyliği büyük şehirlere sahip değildi.¹⁷⁷

1326'da Bursa bir yıl sonra Ulubat (Lopadion) Orhan tarafından ele geçirilir. Bizans yaşadığı kayıplar üzerine 1328'de Bitinya topraklarına ordu sevk eder. Pelekanon denen mevkiye iki ordunun savaşından Osmanlılar galip çıkar. Zaferin ardından 1331'de İznik 1337'de İzmit Osmanlı Beyliği'nin hakimiyetine girer.¹⁷⁸ Orhan Bey, 1337'de Karesi Beyliği'nde yaşanan iç çekişmelerden faydalanarak Bergama ve bölgedeki bazı kaleleri ele geçirir. Osmanlı'nın ilerleyişi karşısında Bizans, herhangi bir müdahalede bulunmaz. Sonuç itibariyle Osmanlılar Bizans'ı doğrudan tehdit eden bir güç haline gelir.

Orhan, başında bulunduğu beyliği devlete \ saltanata hazırlamayı başarıyla yerine getiren bir liderdir. Onun beylik döneminde siyasî-ıdarî yapılanma ile sosyal hizmetler kurumsal anlamda yürütülmeye başlanır, bürokrasi gelişir. Para basmak, yaya-müsellemler birliklerinin kurulması, savaşlarda kuşatma teknolojisinin kullanılması, ilim adamlarının beylik içinde toplanması, ilk medresenin açılması ve diğer bayındırlık faaliyetleri icraatları arasındadır. Orhan Bey bu ilerlemeyi gerçekleştirmeye mecburdu zira devraldığı yapı dönemin daha büyük ve karmaşık siyasi düzenine katılmakta yetersiz kalacağı gibi Osmanlı hanedanının da sonu olurdu.¹⁷⁹

Aşıkpaşazâde Osmanlı'nın ilk yıllarındaki yapılanmada rol oynayan dört örgütten bahseder: Gazilerden oluşan *Gaziyân-ı Rûm*, fütüvvet sıfatıyla *Ahîyân-ı Rûm*, dervişler topluluğu *Abdalân-ı Rûm* ve diğer uç örgütlerine paralel kadınlar birliği *Bâciyân-ı Rûm*. İçlerinden özellikle Ahi örgütünün askeri ve siyasi faaliyetlerin içinde aktif rol aldıkları bu sayede Osmanlı devlet örgütlenmesine büyük katkı sağladığı tahmin ediliyor.¹⁸⁰

Osman Bey'in ölümünden yaklaşık on yıl sonra beyliği ziyaret eden seyyah İbn Battuta, güzel çarşılara ve geniş yollara sahip Bursa şehri ile zaviyelerinden bahseder. Akabinde Bursa Sultanı dediği Orhan Bey'i Türkmen beylerinin en büyüğü olarak anar.¹⁸¹

¹⁷⁷ Imber, *Osmanlı İmparatorluğu...*, s. 13

¹⁷⁸ Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, s.163; *Aşıkpaşazâde Tarihi*, s. 53,57; *Oruç Bey*, s. 30-32

¹⁷⁹ Rudi P. Lindner, "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç", (ed.) O. Özel-M. Öz, *Söğütten İstanbul'a*, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s. 425; Öztürk, *14-15. Asır Osmanlı Kültürü...*, s. 5; Öz, *a. g. e.*, s. 72

¹⁸⁰ Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, İstanbul, Alfa Tarih, 2015, s.72-73

¹⁸¹ *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s. 295-296; El-Ömerî, *Mesâlikül'l Ebsar*, s. 146

Osmanoğulları önce vesayet altındaki Selçuklular vasıtasıyla ilerleyen zamanlarda valileri aracılığıyla İlhanlılara tâbi konumdaydılar. Peş peşe gerçekleştirdikleri fetihlerin yanı sıra Andolu' da İlhanlı baskısının tedricen azalması ve 1335'lerde de nihayete ermesiyle Osmanlı Beyliği'nin bağımsızlığı perçinlenir.¹⁸²

Osmanoğulları'nın yurdundan güneye indiğimiz vakit Germiyan ülkesinden sonra batı Anadolu uç boyunun iki önemli beyliği Hamidoğulları ve Eşrefoğulları karşımıza çıkar. Bunlardan Hamidoğulları, coğrafyacı İbn Said'in 1260 tarihli kayıtlarında yoğun Türkmen göçüyle andığı Göller Yöresi civarında -Isparta, Burdur- kurulan bir beyliktir.

Hamidoğullarının müstakil bir beylik olarak ortaya çıktıkları döneme geçmeden önce Ramazan Topraklı'nın makalesine bakmakta fayda var. Zira çalışmada, 1260 yılların ünlü uç beyi Mehmed Bey üzerinden Hamidoğulları ile ilgili öne sürülen bulgular dikkat çekicidir. Topraklı, Hamidoğulları Beyliği'nin kurucusu Hamid Bey ile 1261'de Selçuk-İlhanlı yönetimi tarafından öldürülen Mehmed Bey'in akraba (baba-oğul) olduklarını belirtir ve bu iddiayı Kalkaşandi'nin eseri *Subh al-aşâ'yı* kendisine kaynak olarak alan Zeki V. Togan'a dayandırır. Togan'nın eserinde, 1261 isyanının öncesi Hülegü Han'dan sancak istemek için elçi gönderen uç Türkmenleri (Karaman ve Eşrefoğulları) ile Hamidoğulları zikredilir. Mehmed Bey burada Hamidoğullarının "reisi" olarak özellikle belirtilir. Metin: *Bunlar (Karaman-Eşref) ve diğer uç Türkmenleri Hamidoğulları, daha Hülegü Han yeni geldiği sıralarda Selçuklulara itaat etmekten vazgeçerek Hülegü'ye elçi göndermiş, ondan sancak istemişler. Reisleri Mehmed Bey ve kardeşi İlyas ve yakınlarından Sevinç Bey....* şeklindedir. Topraklı, devamında Mehmed Bey'in hakimiyeti altında bulunan noktalara tek tek açıklama getirir. Buna göre, günümüzde Isparta ili sınırları içinde yer alan ve Eğirdir olarak bilinen bölgenin diğer adı da "Denizli" dir. Eğirdir'e, Eğirdir Gölü'ne nispetle denizi olan yer manasında "Denizli" adı verilmiştir. Bugünün Denizli vilayeti ile Eğirdir (Denizli) ayrı yerlerdir ve aralarındaki tek ortak nokta her ikisinin de eski adlarının "Ladik" olmasıdır. Osmanlı arşiv vesikalarında genellikle Denizli için Lâdik-Lazkiye-Tonuzluk, Eğirdir için de Lâdik-Laodikya isimleri kullanılır. İkinci olarak Eğirdir (Denizli)'deki Honas, Denizli vilayetinin ilçesi Honaz ile karıştırılmamalıdır. Dalaman olarak adlandırılan son merkez ise bugün bilinen Muğla-Dalaman değildir. Söz konusu yerin Beyşehir'in eli dört km.

¹⁸² Öz, *Osmanlı Tarihi Üzerine I*, s.58

güneyindeki Dalayman olabileceği belirtilir. Topraklı, Mehmed Bey'in tâbiyeti altındaki Türkmenlerin Side-Konya yolu üzerindeki bir kervanı yağma etmeleri neticesinde zararı telafi ettiğinin kaydını düşer. Buradan yola çıkarak Beyliğin doğu sınırları olan Seydişehir-Beyşehir hattına ulaşır. Sonuç itibariyle Denizli uç beyi Mehmed Bey'in nüfuz alanı ile sınırları çizilen saha, Hamidoğulları Beyliği'nin kurulduğu topraklardır ve Mehmed Bey, Hamidoğullarının büyük atasıdır. Ramazan Topraklı, İlhanlı'nın desteğiyle Mehmed Bey'in yerine geçen Ali Bey'in 1262-1277 yılları arasında saltanatını devam ettirdiğini, 1277 tarihinden sonra yine İlhanlı yönetimi tarafından Karahisar'da infaz edildiğini söyler. İlaveten, bu tarihten sonra Hamid Bey ve kardeşleri Eğirdir (Denizli)'in yeni hâkimi olunca, Ali Bey'in çocuklarının kendilerine tâbi Türkmenlerle birlikte Eğirdir (Denizli)'den batıya, bu günkü Denizli havalisine göç ettiğini ve vardıkları yeni topraklarda Ali Bey'in oğullarından İnanç Bey'in, İnançoğulları Beyliği'nin temellerini attığını ekler. Böylece Ali Bey'in varisleri, "Denizli" ismini beraberlerinde yeni vatanlarına taşımışlardır.¹⁸³

Topraklı'nın uç beyi Mehmed Bey ile Hamidoğlu hanedanı arasındaki olası bir bağlantıyı öne süren çıkarımlarının haricinde Hamidoğullarının Anadolu'ya gelişi ve kökenleri ile ilgili farklı yaklaşımlar da mevcuttur. İlki, beyliği kuran aşiretin Selçuklularla birlikte bölgeye gelen Türkmen gruplarından biri olduğu ve soy yönünden de Oğuzların Üçok kolunun Salur boyunun Yomut Türkmenlerine dayandığı şeklindedir. İkinci olarak ise kurucu Hamid Bey ve aşireti, Suriye'de yerleşik bulunan Harezmlî Türklerindedir ve I. Alaeddin Keykubad döneminde Anadolu'ya göç etmişlerdir. Buna göre, Selçuklu'nun hizmetine giren Hamidoğullarına Isparta- Burdur civarı malikane olarak verilir ve Hamid Bey Uluborlu merkez olmak üzere beyliğin temellerini atar.¹⁸⁴ Alaeddin sonrası II. G. Keyhüsrev zamanında (1240) Hamid Bey'e bulunduğu toprakların uç kumandanlığı tevci edilir. Hamid Bey, aşiret reisliğinin yanı sıra Selçuklu'nun uç emirliği makamına da sahip olarak çevresindeki diğer Türkmen beyleri üzerinde metbû konuma gelir.¹⁸⁵

¹⁸³ Ramazan Topraklı, "Hamidoğulları Beyliği Hakkında Yeni Düşünceler", (ed.) M. Şeker-B. Karaca, *Hamidoğulları Beyliği – Bildiriler*, TTK, 2022, s. 343-350; Togan, s. 451; Flemming, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde...*, mukaddime

¹⁸⁴ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s. 62; Nilay Ağırnaslı, "Moğolların Anadolu'da İlerleyişi ve Hamidoğulları Beyliği", (ed.) M. Şeker, *Hamidoğulları Beyliği – Bildiriler*, Ankara, TTK, 2022, s. 306

¹⁸⁵ Sait Kofçoğlu, "Hamidoğulları Beyliği Üzerine Düşünceler", *Hamidoğulları Beyliği – Bildiriler*, 2022, s.3; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ...*, s. 62; Halil Edhem, *Düvel-i İslamiyye...*, s. 279

1296-1299 arası Anadolu'daki Moğol asıllı komutanların -Togacar, Baltu, Sülemiş- İlhanlı sarayına karşı başlattıkları isyanlar Türkmen Beyleri için bir fırsattır. Durumu değerlendiren Hamid Bey de Sülemiş isyanı sırasında muhtemelen 1297'de istiklalini ilan eder. Lakin Anadolu'da yegâne hâkim gücün hâlâ İlhanlılar olduğu bu dönemde Hamid Bey, Gazan Han ile ters düşmemesi gerektiğinin farkındadır. Beylik toprakları içerisinde Uluborlu, Eğirdir ve Burdur'da Gazan Han adına sikke kestirir. Diğer taraftan aynı tarihlerde Hamid Bey diğer beylerin cesaret edemediği bir hareketle Selçuklu Devleti'ni metbu tanıdığını göstermek adına III. Alaeddin Keykubad için de sikke kestirir. Yine Hamidoğullarının İlhanlı'ya karşı denge siyaseti kurmak amacıyla Memlük Sultanları Nasıreddin Muhammed ve el-Melikü'l Eşref (II. Şaban) adlarına sikkeler darp ettirdikleri bilinmektedir.¹⁸⁶

Dündar Bey, daha Burdur'da emir olarak görev yaparken şehrin hâkim noktasında bir ulucami inşa ettirir (1300-1301). Yapının kitabesinde kendisinin “melikü'l-ümera” (uç başkumandanı) unvanını kullanması dikkat çekicidir. II. G. Keyhüsrev zamanında han olarak inşa edilen fakat daha sonra Dündar Bey tarafından medreseye çevrilen yapının kitabesinde “melikü'l-ümera” unvanının yanı sıra vilayetlerde asayıştan sorumlu kumandanlara verilen “isfehsalar” unvanını da kullandığı görülmektedir. Kitabelerden yola çıkarak Hamidoğulları ailesinin Hamid Bey zamanında kazandığı uç beyliğini, Dündar Bey döneminde de muhafaza ettiği sonucuna ulaşabiliriz.

Hükümet merkezini Uluborlu'dan Eğirdir'e taşıyan Dündar Bey, Konya Antalya arası ticari ve askeri öneme sahip yolları denetleme şansına sahip olur. 1313'te İlhanlı'nın Anadolu valisi Emir Çoban'a zaruretten itaat bildiren Hamidoğlu Dündar Bey, 1316'da Olcay Han'ın ölümünden istifade seferlerine yeniden başlar ve Antalya'yı alır. Buranın yönetimini kardeşi Yunus Bey'e bırakır. Fetih sonrası daha da güçlenen Dündar Bey, 1318 sonrası artık İlhanlı otoritesini kabul etmediğini ilan ederek “Sultan” unvanını kullanmaya başlar. Bu durum karşısında komşuları Saruhan, Aydın, Menteşe ve Germiyan Beyliği'nin baskısından kaçmak adına Osman Bey, Hamidoğullarına

¹⁸⁶ Sait Kofoğlu, “Hamidoğulları”, İslam Ansiklopedisi, TDV, c.15, s.472; Ali Miynat, “Hamidoğulları Beyliği Sikkeleri”, *Hamidoğulları Beyliği – Bildiriler*, 2022, s.549; Vedat Turgut, “Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, c.2, S.3, 2016, s. 61

bağlılığını bildirerek himayesine girer. Dündar Bey bir süreliğine Batı Anadolu Türkmen Beyleri arasında üst konuma sahip olur.¹⁸⁷

Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş Noyan'ın 1325 Anadolu seferi, Dündar Bey'in sonu olur. O esnada oğlu İshak Bey Mısır'da bulunduğundan yönetim torun Hızır Bey' geçer ve Hamidoğulları yeniden ihya edilir. 1328'de Anadolu'ya geri dönen İshak Bey, yönetimi oğlu Hızır Bey'den devralır. İbn Battu' ta, Hamidoğulları Beyliği'ne dair notlarında İshak Bey'i "Eğirdir Sultanı" olarak zikreder.¹⁸⁸ İshak Bey'den sonra beyliğin idaresi yeniden Hızır Bey'e geçer. Eğirdir-Yazla mevkiinde bulunan Baba Sultan Türbesi'nin kitabesine göre Hızır Bey, 1358 'de yönetimi Hüsameddin İlyas Bey'e bırakır.

Anadolu Türk Beylikleri içinde önemli bir yere sahip Hamidoğulları Beyliği'nin bulunduğu coğrafya sebebiyle Karamanoğullarından sonra en fazla irtibat halinde olduğu Türk beyliği Eşrefoğullarıdır. Bu küçük beylik, kısa süreli varlık göstermesine rağmen Selçuklu başkentlerinden Konya'ya yakın olması sebebiyle 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkmen ayaklanmalarında ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev' in infazının ardından yaşanan siyasi oylarda rol oynamıştır.¹⁸⁹ Selçuk merkezi ile Karaman, Hamid ve Germiyan gibi güçlü beyliklere komşu olması Eşrefoğulları' nın talihsizliği olur ve hareket imkanlarını sınırlar. Eşrefoğulları bir uç beyliği olmasına rağmen Ege hattının kısa zamanda diğer Türkmenler tarafından fethedilmesi beyliğin iç kısımda kalmasına sebep olur. Bu durum beyliğin gaza faaliyetlerinden ve sınırlarını genişletme şansından mahrum bırakır.¹⁹⁰

Eşrefoğulları, Selçuklu'nun son demlerine doğru 13. yüzyılın ikinci yarısında eski Pisidya toprakları olan Beyşehir ve Seydişehir taraflarında kurulmuş bir uç beyliğidir. Süleyman Bey (Seyfeddin Halil) kurucu olarak kabul edilir. Beylik ismini Süleyman Bey'in babasından alır. Eşrefoğlu Süleyman Bey, Karaman ve Menteşe Türkmenlerinin 1277 ve

¹⁸⁷ Sait Kofoglu, "Selçuklu Sonrası Güneybatı ...", s. 7-8; Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s. 355-356

¹⁸⁸ Huri Melek Cebeci, "14. Yüzyıl Müslüman Seyyahların Gözüyle Hamidoğulları Beyliği", (ed.) M. Şeker, B. Karaca, *Hamidoğulları Beyliği – Bildiriler*, Ankara, TTK, 2022, s.186; İbn Battuta, s.278; Flemming, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde...*, s. 117; El-Ömerî, s.145; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s.67

¹⁸⁹ Niğdeli Kadı Ahmed, *El- Veledü 'ş-Şefik Ve'l Hafidü 'l-Halik'i*, c. I, Ankara, TTK, 2015, s. 446-447

¹⁹⁰ Şikârî, *Karamannâme*, İstanbul, 2005, s. 143,177; Hasan B. Karadeniz, "Eşrefoğullarının Anadolu Beylikleri Arasındaki Yeri ve Önemi", (ed.) M. Şeker vd. *Eşrefoğulları Beyliği – Sempozyum I*, Ankara, TTK, 2018, s. 16,19

1282 Konya işgallerine katılarak nüfuzunu artırma çabasına girer. Akşehir, Ilgın ve Bolvadin beylik topraklarına katılır.¹⁹¹

İlhanlı valilerinin sık sık ayaklandığı 13. yüzyıl sonlarında diğer Türk beyleri gibi muhtemelen Süleyman Bey'in de bağımsızlığını ilan eder. Beyliğin sınırlarını Beyşehir ve Gorgorum (Gökçimen) merkezlerinden başlayarak güneyde Seydişehir'e kuzeyde ise Şarkikaraağaç ve Doğanhisar'a kadar genişletmiş olan Süleyman Bey, 1302'de vefat eder, Beyşehir'de yaptırdığı ünlü Eşrefoğlu Cami'nin türbesine defnedilir. Yerine büyük oğlu Mübarizüddin Mehmed Bey geçer.¹⁹²

Mehmed Bey'in 1320 'den sonra vefat ettiği düşünülmektedir. Yönetimi oğlu II. Süleyman Bey devralır. Süleyman Bey'in döneminde Emir Çoban'ın oğlu Noyan Timurtaş, Anadolu'da iyiden iyiye gücünü artırmıştır. Türk beyliklerinin istiklali adına ciddi bir tehdit olan Timurtaş'ı beyler, İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'a şikâyet ederler ancak bir sonuç alamazlar. Han tarafından affedilip makamına iade edilen Timurtaş Anadolu'ya dönünce ilk işi kendisini şikâyet eden beylerden Hamid ve Eşrefoğullarını cezalandırmak olur. Ekim 1326'da Beyşehir'e giren Timurtaş, Süleyman Bey'i Beyşehir Gölüne atarak boğdurur. Bu vaka hanedanın sonu olur.¹⁹³ Beylerinin ölümünden sonra Eşrefoğulları bir daha toparlanamaz ve yıkılır. Beylik merkezlerinden Beyşehir, Seydişehir ve Akşehir'i Hamidoğulları zapt eder, geriye kalan topraklar ise Karamanoğulları ve Sahip Ataoğulları arasında paylaşılır.

Selçuklu' nun mirası üzerinde yükselen Batı Anadolu Beylikleri' nin daha 12. asırda dahi merkezi idareye kat'i şekilde tabi olmayıp Bizans sınırını ihlal ettikleri bilinmektedir. 1261'e gelindiğinde Nikaia'daki hükümet merkezinin taşınması uçların Türkler tarafından yeni bir siyasi nizam temelinde şekillenmesinin yolunu açar. 8.Mihail'in saltanatı (1259-1282) zamanında başlayan Bizans'ın Anadolu'dan kopuşu II. Andronikos döneminde (1282-1328) alınan tedbirlere rağmen yine engellenemez. Andronikos Batı

¹⁹¹ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s.58; El-Ömerî, s. 153; Edhem, *Düvel-i İslamiyye...*, s. 287

¹⁹² Sait Kofoglu, "Selçuklu Sonrası Güneybatı ...", s. 31

¹⁹³ Ahmet Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri II*, ç: Tahsin Yazıcı, İstanbul, Milli Eğitim Yayınları, 1994, s.323; Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s. 355; Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 662; Kesik, *Anadolu'da Türk Beylikleri*, s.375; Spuler, *İran Moğolları*, s.137

Anadolu'da kontrolü yeniden sağlayabilmek adına son bir hamle yapar. Önce Alanlar' ı daha sonra da Katalanlar' ı Türklerin karşısına sürer lakin istediği sonucu alamaz.¹⁹⁴

Genel itibariyle 1260-1320 tarih aralığında en yoğun olarak ise 1298 -1304 arası, Türk beyliklerinin Bizans'tan koparttıkları Batı Anadolu topraklarında birer bağımsız siyasi varlık olarak ortaya çıktıkları görülür. 1298'de Bizans topraklarına yapılan akınların hız kazanmasında Anadolu'daki Noyanların çıkardığı isyanlar önemlidir. Türkmenler, İlhanlı baskısının azaldığını hissettikleri her an yönlerini batı uçlarına çevirirler. Yine 1290 sonrası batı akınlarını hızlandıran diğer bir etken Selçuklu yönetiminin iyiden iyiye artan bir zayıflık içine düşmesidir.¹⁹⁵

Gittikçe daha çok Türk akıncısı Bizans sınırlarından girer ve Ege kıyılarına erişimi sağlayan ırmak vadileri keşfedildikçe Türk fetihleri şekillenir.1304'ten itibaren artık Ege kıyılarının artalanlarında Bizans'ın hakimiyeti kalkar. Kuzeyden güneye doğru yeni cephe Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe gibi denizci beylikleri tarafından tutulur.¹⁹⁶

Bu beyliklerden hem Marmara hem Ege sahillerine kıyısı olan Karesioğulları Beyliği, Balıkesir merkez olmak üzere Bergama'yı da içine alan klasik Mysia' da kurulur.¹⁹⁷ Beyliğe ismini veren Karesi Bey'in bölgeyi ne zaman ele geçirdiği bilinmemektedir. Lakin Balıkesir ve çevresinin 1300 tarihinden itibaren onun yönetiminde olduğu tahmin ediliyor. Beyliği kuran Karesi ailesinin menşei hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte kökenlerinin Melik Danişmend Gazi'ye dayandığı fikri kabul edilmektedir. Dayanak olarak Tokat ili Hamzalar mezarlığında bulunan iki mezar taşı işaret edilir. Mezar taşlarındaki yazılı şecere bize Karesioğulları ailesini vermekle birlikte aileyi Danişmendoğullarına bağladığı düşünülen silsile tam yazılmamıştır. İsmail H. Uzunçarşılı silsiledeki eksikliği, aradaki bazı kişilerin bilerek yazılmayıp büyük ceddin isminin verilmesi geleneğine bağlar. Devamında Uzunçarşılı, Danişmend beyliğinin

¹⁹⁴ Şerif Baştav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi (1261-1461)*, İstanbul, 2015, s. 35-36; Zerrin G. Öden, *Karasi Beyliği*, Ankara, TTK, 1999, s.19; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu...*, s. 605; Julian Chrysostomides, "The Byzantine Empire", *The Cambridge History of Turkey*, (ed.) Kate Fleet, New York, 2009, s. 31

¹⁹⁵ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu...*, s. 125; Kafadar, *İki Cihan Âresinde*, s.100; Gallotta, "Oğuz Efsanesi...", s. 52; Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.181-182 Halil İnalcık, *Klasik Çağ*, İstanbul, YKY, 2012, s. 12; İnalcık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması..." s. 83

¹⁹⁶ Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları* s.154; Yinanç, *Türkiye Tarihi...*, s.312; Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s. 357; Mehmet Şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006. s.244

¹⁹⁷ Günümüzde yaklaşık olarak Balıkesir'in tümünü, Manisa ilinin kuzey, İzmir'in kuzeybatı, Bursa'nın güneybatı, Kütahya'nın batı ve Çanakkale'nin de doğu uç bölümünü kapsar. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi...*, s. 49; Bosworth, *İslam Devletleri Tarihi*, s. 297; Edhem, *Düvel-i İslamiyye...*, s. 274

Selçuklular tarafından ilhak edilince aile üyelerinin Selçuk devletinin hizmetine girdiğini hatırlatır. Karesioğullarının Bizans sınırında belirmesinin sebebi bu şekilde açıklanır. Claude Cahen, ise Danişmend ile kurulan ilgiyi, küçük bir beyliği, geçmişin güçlü ve meşhur bir beyliğine bağlama teşebbüsü olarak sayar.¹⁹⁸

Beyliğin kurucusu Karesi Bey, II. Mesud' un önde gelen emirlerindendi ve takriben 1300-1308 aralığında beyliğinin kuruluşunu tamamlayıp Selçuklu ile bağlarını koparır. Karesioğullarının kuruluşunu tamamlamaya çalıştığı yıllarda diğer Türkmen beylikleri gibi Germiyan Beyliği'ne bağlı olduğu tahmin ediliyor.

Bizans, Türk yayılmasına engel olmak için yabancı destek arayışına girer ve önce Alanlar'ı daha sonra Katalanlar 'ı askeri güç olarak kullanır. Birleşik Bizans-Alan kuvvetlerine karşı mücadele veren Türk birliğinin içinde Karesi Bey'in liderliğinde Karesioğulları da bulunmaktadır. Bizans kurduğu ittifaktan beklediği sonucu elde edemez. İmparator II. Andronikos bu defa 1303 tarihinde Konstantinapolis'e gelen Katalanları Erdek seferine hazırlanan Karesi Beyliği'nin üzerine sevk eder. Karesi Türkleri güneye çekilmek zorunda kalır. 1304 Katalan seferi Bizans'ın bir iki yıl bölgeyi elinde tutmasını sağlar ancak bu Bizans'ın Batı Anadolu Beylikleri üzerine düzenlediği son seferdir. Karesi kuvvetleri 1306 'da başkent Balıkesir'den sonra beyliğin ikinci önemli merkezi durumuna gelecek olan Bergama'yı fetheder.¹⁹⁹

Karesi Bey'den sonra beyliğin başına Demirhan Bey geçer. İbn Battuta'nın kayıtlarına göre Demirhan Bey "Ulu Bey" unvanı ile Balıkesir'de Yahsi (Aclan) Bey ise Bergama'da hüküm sürer. El- Ömerî, İbn Battuta'nın eserinde yer almayan bilgileri verir. El- Ömerî, Demirhan ve Yahşi beyleri Karesi Bey'in oğulları olarak tanıtır.²⁰⁰

Karesi Bey'in üçüncü oğlu Dursun Bey'in kardeşleriyle yaşadığı mücadeleden dolayı Osmanlılar' a iltica eder. Osmanlı kaynaklarında ise Aclan Bey'in oğlu olarak geçer ve Dursun Bey bizzat babası tarafından Orhan Bey'in sarayına gönderilmiştir.

Orhan Bey'e müracaat eden Dursun Bey, Balıkesir ve Bergama'yı Osmanlı Beyliği'ne taahhüt eder, karşılığında beylik makamını kazanmak için destek ister. Aşıkpaşazade, Neşrî ve Müneccimbaşı' nın kayıtlarında farklı merkezlerin, kentlerin adı geçmektedir.

¹⁹⁸ Öden, *Karası Beyliği*, s.5-12; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s.96

¹⁹⁹ Öden, *a. g. e.*, s. 21-23; Kesik, *Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 237

²⁰⁰ *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s. 164-164; El Ömerî, *Mesâlikül'l Ebsar...*, s. 295

Osmanlı kaynaklarına dayanarak şunu söyleyebiliriz ki Karesi Beyliği'nin topraklarının büyük bir kısmı Orhan Bey'e bırakılır. Dursun Bey ise Edremit Körfezi'nin kuzeyindeki Kızılcatusla, Bayramiç havalisi ile Truva ve Eolya tarafları ile yetinecektir.²⁰¹

Orhan Bey'in Balıkesir üzerine yürüdüğünü haber alan Demirhan Beğ, karşı koyamayacağını anlar ve Bergama Kalesi'ne çekilir. Orhan Bey Balıkesir şehrine giriş yapınca Hacı İlbey, Evrenos, Ece Bey ve diğer Karesi ayanları huzuruna gelip itaatlerini bildirirler. Orhan Bey, Dursun Bey'i kardeşi Demirhan ile görüşmesi için Bergama Kalesi'nin önlerine gönderir. Kaleden yapılan saldırıyla Dursun Bey'in hayatını kaybetmesi planları değiştirir. Haberi alan Orhan Bey, Karesi ilini kendi beyliğine kattığını ilan eder. Bergama'daki Demirhan Bey, Orhan Bey'e teslim edilir ve Bursa'ya gönderilir. Karesi Beyliği'nin Osmanlılar tarafından ilhakı kaynaklarda farklı tarihler altında kaydedilmiştir. Tarihleri 1334, 1336, 1345 ve 1354 şeklinde sıralayabiliriz. Genel manada kabul gören 1345 yılıdır.²⁰²

Orhan Bey'in Karesi Beyliği'ni saf dışı bırakması Osmanlılar'ın zengin bir ganimet yurdu olan Trakya bölgesine ulaşmasında kolaylık sağlar. Dağılan beyliğin seçkin akıncı grupları Orhan Bey'in mahiyetinde Çanakkale Boğazı'ndan Gelibolu'ya geçişte askeri önderlik hizmeti görürler. Karesi Beyliği'nin sahip olduğu denizci kadro tecrübeleriyle Osmanlı Beyliği'nin denizlerde boy göstermesinin temellerini atar. Gelibolu Yarımadası ve Trakya kıyılarına ulaşan Osmanoğulları, bir sonraki adımda Silivri ve Dimetoka'ya kadar uzanan batı yönlü bir ilerleyiş için cesaret toplayacaklardır.²⁰³

Karesi Beyliği'nin güney komşusu yine denizci bir beylik olan Saruhanoğullarıdır. Manisa (Lidya) merkezli kurulan beyliğin hâkim olduğu topraklar Menemen, Kemalpaşazade ve Foça'yı içinde alan Gediz vadisi ve ovasıdır. Saruhanoğulları Beyliği kuzeyde Karesi, doğuda Germiyan güneyde de Aydınöğulları Beyliği ile komşudur. Beyliğe adını veren ve kurucu olarak kabul edilen Saruhan Bey'in kimliği net olmamakla birlikte onun Aydınöğlü Mehmed Bey gibi Germiyanöğullarının emrinde Ege kıyılarına gönderilen bir kumandan olduğu tahmin edilmektedir. Kurucu ailenin kökenlerine dair

²⁰¹ Öden, *Karası Beyliği*, s. 52; Kesik, s.240

²⁰² *Aşıkpaşazâde Tarihi*, s.62-63; Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, s. 165-167; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi...*, s. 136; Elizabeth A. Zachariadou, "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsane", *Söğüt'ten İstanbul'a*, (ed.) M. Öz-O. Özel, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s. 364

²⁰³ Mikhael Doukas, *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s.5

hâkim olan düşünce ise Saruhan Bey'in I. Alaeddin döneminde Selçuklu' nun hizmetine giren Harezmi emirlerinden birinin soyundan geldiği yönündedir.²⁰⁴

Başlangıçta Selçuklu' ya bağlı bir uç beyliği olan Saruhanlılar, Selçuklu' nun çözülme sürecine girmesiyle birlikte komşu beylikler gibi yeni bir arayış ya da ittifak için dönemin güçlü Türkmen beyliği Germiyanlılara tâbi olurlar. Bu durum o günün şartlarında yani 1290 sonrası artan kargaşa ortamında normal bir siyasi gelişmedir. Saruhanlılar' ın Germiyan ile olan hukukî bağı koparıp ne zaman bağımsız hareket etmeye başladığını bilemiyoruz. Bu mevzuda ilk öne sürülen 1300 senesi olmakla birlikte Manisa'nın Bizans'ın elinden alınıp beylik merkezi yapıldığı 1313, kesin tarih olarak kabul edilir. Saruhan Bey kendisi Ulu Bey olarak merkezde, kardeşi Çuğa Bey Demirci taraflarında diğer kardeşi Ali Paşa Nif' de hüküm sürer.²⁰⁵

İlhanlı Hükümdarı Olcaytu Han'ın 1316 senesinde ölümünün ardından Anadolu'da oluşan kargaşadan istifade Hamidoğlu Dünder Bey'in bağımsızlığını ilan ettiğini belirtmiştik. Şartlar gereğince sulh siyasetini takip eden Saruhanlılar da Osmanlı ve Menteşe Beyliği gibi kısa bir süreliğine Hamidoğullarına tâbi olurlar. 1324'te Dünder Bey'in ölümü üzerine Saruhanlılar, yükümlülüklerinden kurtulur. Bu tarihten sonra beyliğin deniz seferlerine başladığı görülür. İbn Battuta Manisa ziyaretine dair aktarımlarında Saruhan Bey hakkında: *Hayli kuvvetli, sözü geçer denizde ve karada hâkim bir sultandır...* sözlerini sarf eder.²⁰⁶

Saruhan Bey'in saltanat yılları Osman oğlu Orhan Bey'in Bizans aleyhine topraklarını genişlettiği bir dönemdir. Osmanlıların genişleme politikası çevre beylikleri için de tehdit oluşturur. III. Andronikos, Aydınolu Mehmed Bey ve Saruhan Bey Osmanlı Beyliği'ne karşı bir araya gelir. Ancak bu üçlü ittifak herhangi bir girişimde bulunmaz. Beyler Bizans'ın 1329'daki bu girişimini İmparatorluğun zayıflığının işareti olarak görürler. 1330'da Bizans'ın Orhan Bey karşısında aldığı yenilgi beyleri haklı çıkarır.²⁰⁷

²⁰⁴ Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi II*, İstanbul, 1964, s. 209; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 84; Kesik, *Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 243; Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s. 358; Saruhan Beyliği'nin kurulduğu kadim Lydia toprakları günümüzde İzmir'in doğusu, Manisa ilinin büyük bir bölümü, Kütahya ve Uşak illerinin batı uçlarını kapsamaktadır. bkz. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi...*, s. 211

²⁰⁵ Kemal R. Haykıran, "Aşiretten Beyliğe", *Saruhanlı Beyliği – Bildiriler*, (ed.) M. Ersan-C. Kanat, Ankara, TTK, 2021, s. 113-114; Çağatay Uluçay, *Manisa Tarihi*, İstanbul, 1939, s. 22-23

²⁰⁶ Bosworth, *İslam Devletleri Tarihi*, s. 298; İnalçık, "Osmanlı Devleti'nin Doğuşu...", s. 231; Şeşen, *İslam Medeniyeti...*, s. 521; Uluçay, *a. g. e.*, s. 24; Kesik, *a. g. e.*, s. 244-245

²⁰⁷ Feridun Emecen, *16. Asırda Manisa Kazası*, Ankara, TTK, 2013, s.18-19, Uluçay, *a. g. e.*, s. 25; Ayönü, "Batı Anadolu'daki Türk Yayılışının ...", s. 1583; Öztuna, *Türkiye Tarihi II*, s. 209

III. Andronikosun 1341’de ölümü Bizans’ta saltanat mücadelesini başlatır. Bu kargaşa ortamından faydalanmak isteyen Saruhan Bey, Gelibolu sahillerine seferler düzenler ancak umduğu gibi sonuçlanmaz. 1344’de Haçlı donanmasının İzmir’i ele geçirmesi uzun vadede beyliğin deniz ticaretini etkileyecektir.

Saruhanogulları Beyliği, art alanı genişlemeye elverişli olmadığından yönünü Ege sularına çevirmiş denizci bir beyliktir. Gerçekleştirdikleri denizcilik faaliyetleri sayesinde pek çok ganimet elde ettikleri gibi Ceneviz ve Latin tüccarlarla ticari ilişkilerde de bulunurlar. Latinlerle 1340 yılında yapılan anlaşma kanıt niteliğindedir. Tahıl, ham madde (şap, afyon, pamuk gibi) ve tekstil ürünlerinin alım satımının yanı sıra köle ticareti İtalyan tüccarlarla ekonomik ilişkilerde önemli yer tutar.²⁰⁸

Saruhan Bey’in kırk yılı aşkın süren yönetimi esnasında Saruhanogulları Beyliği, uçtaki yerini sağlamlaştırdığı gibi kendi hakimiyet bölgesinden Bizans sarayına ve Trakya’ya kadar uzanan coğrafyada siyasi ve askeri yönden etkili bir güç merkezi olur. Saruhan Bey’in 1345 tarihinde vefat ettiği düşünülüyor. Beyliğin yönetimine oğlu İlyas Bey geçer. İlyas Bey’in icraatlarına dair bilgilerimiz kısıtlıdır. En bilineni, Bizans taht mücadelesi sürecinde kurulan Osmanlı-Kantakuzenos ittifakına karşı Bizans İmparatoriçesi Anna’nın yanında yer aldığı ve altı bin kişilik bir birliği yardıma gönderdiğiidir. 1356-57 tarihinden itibaren beyliğin başına İlyas Bey’in oğlu İshak Bey geçer. İshak Bey ile birlikte Saruhan Beyliği sosyal ve kültürel anlamda en parlak devrini yaşayacaktır.²⁰⁹ Saruhan beyleri, içeride beyliklerini inşa ve ihya ile meşgul olurken dış siyasette kurdukları ittifaklarla denge politikası izlemeye gayret etmişlerdir.

Manisa yöresini hâkimi Saruhanogullarının güney komşusu bir diğer denizci beylik olan Aydınogullarıdır. Aydınogulları Beyliği, 14.yüzyılın başlarında Mehmed Bey tarafından Birgi merkez olmak üzere Büyük Menderes’ten Tire-Ayasuluk (Selçuk)’a kadar uzanan bölgede kurulur. Beyliğin en geniş sınırları bugünkü Aydın, kuzey kesimleri hariç İzmir, Manisa-Alaşehir, Denizli-Buldan ve Salihli beldelerini kapsayacak şekildedir.²¹⁰

²⁰⁸ Kesik, *Anadolu’da Türk Beylikleri*, s.251, Selim Kaya-Arda Deniz, “Saruhanogulları’ nın Ceneviz ve Venedikliler ile Para ve Köle Ticareti”, *Saruhanogulları Beyliği- Bildiriler*, Ankara, TTK, 2021, s. 369

²⁰⁹ Ernest Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar*, İstanbul, 2014, s.177; Edhem, *Düvel-i İslamiyye...*, s.276-277; Rustam Shukurov, *The Byzantine Turks-1204-1461*, (ed.) Frances Andrews, Boston, Brill, 2016, s. 136

²¹⁰ Öztuna, *Türkiye Tarihi II*, s.196; Kesik, s.258; Neşrî, s.51; Turgut, “Batı Anadolu...”, s.6

13. yüzyılın bitiminde Germiyanlıların Bizans topraklarına doğru fetih hareketlerine başlaması Aydınöğullarının tarih sahnesine çıkmasına imkân verir. Germiyanlı Yakup Bey takriben 1305'te kendi subaşı Aydınöğlü Mehmed Bey'i Adalar (Ege) Denizi'ne doğru beyliğin sınırlarını genişletmek üzere vazifelendirir. Batı yönlü fetih hareketinde Mehmed Bey, Menteşe Bey'in vasalı Sasa Bey ile ortak hareket eder. Enverî'nin Düstürname 'de aktardıklarına göre Birgi'nin ilk fatihi de adı geçen Sasa Bey'dir. Çok geçmeden iki Türkmen beyinin arası açılır. Mehmed Bey, Sasa Bey'i bertaraf ederek 1308'de Aydın ilinin tamamını ele geçirir ve beyliğini ilan eder. Mehmed Bey'in 1312 tarihinde Birgi'de inşa ettirdiği Mehmed Bey Camii kitabesinde emir ül-kebir unvanını kullanması ve Germiyan üstünlüğünden hiç bahsedilmemesi, beyliğin artık bu tarihlerde bağımsız hareket ettiğini gösterir.²¹¹

Ulu Bey sıfatıyla beyliğin başında bulunan Mehmed Bey, topraklarını idari bakımdan beş kısma ayırır. Büyük oğlu Hızır Şah'ı Ayasuluk ve Sultan Hisarı'na, Umur Bey'i İzmir'e, Süleyman Bey'i Tire'ye ve İbrahim Bey'i Bodemya' ya Bey olarak atar. Küçük oğlu İsa Bey'i merkez Birgi'de yanında tutar.²¹²

Beyliğin sınırlarının Ege Denizi'ne ulaşması Aydınöğullarını denizciliğe önem vermeye sevk eder. İlk göze çarpan Selçuk'ta bir tersane inşa edilmesidir. Aydınöğulları, 1317'de İzmir'in akropolis ve yukarı hisar bölgelerini ele geçirir ve takip eden birkaç yıl boyunca Mehmed Bey, Rodos şövalyelerinin donanmalarıyla Adalar Denizi'nde köşe kapmaca oynar. Aydınöğullarının tarihi gelişimi artık deniz seferleriyle paralel ilerleyecektir.²¹³

Mehmed Bey'in ardından 1334'te yönetime Avrupa kaynaklarında "Morbassen" diye anılan 25 yaşındaki Gazi Umur Bey gelir. Batı uçlarında 1330-1345 arası en parlak askeri başarılar Aydın oğlu Umur Bey'e aittir. Genç yaşta, babası Mehmed Bey tarafından ele geçirilen Yukarı İzmir'in idaresini üstlenen Umur Bey, beylik makamına geldikten sonra da tüm hayatını Ceneviz, Venedik ve St. Jean şövalyeleriyle mücadeleyle geçirir.²¹⁴

²¹¹ Himmet Akın, *Aydınöğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, AÜB, 1968, s.19, 27; Mehmed Bey'in Birgi'yi 1307'de ele geçirdiği yine aynı camiiinin 1 numaralı kitabesinde kayıtlıdır. Bkz. İsmail H. Uzunçarşılı, *Kitabeler II*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1929, s.112

²¹² William Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Ankara, TTK, 1975, s. 598

²¹³ Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s.154; Akın, *a. g. e.*, s.32

²¹⁴ Enverî, *Düstürnâme-i Enverî*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1928, s. 35; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s.105-106; İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye...*, s.19; Norwich, *Bizans*, s. 251

Umur Bey'in bölgede ve Ege sularında Kıbrıs ve Rodos şövalyeleri ile İtalyanlar için bir tehdit kaynağı haline gelir. Buna mukabil 1334 'te Papa'nın önderliğinde Avignon' da kurulmuş olan Türk karşıtı birliğin ilk hedefi Aydınogullarının çıkış üssü olarak kullandıkları İzmir limanı olur. Hristiyan deniz gücü birliği geri püskürtülür. Yine aynı tarihte Aydın ve Saruhan donanmaları Karesioğlu Yahşi Bey liderliğinde Edremit'i tahrip ederler. Aydın – Saruhan ittifakı devam eder. Birleşik donanma Yunanistan ve Mora üzerine bol ganimet ve köle kazandıran bir sefer düzenler. ²¹⁵ Umur Bey'in Ege sularındaki hız kesmeyen faaliyetleri sonucunda 1344'te yeni bir Haçlı donaması meydana getirilir. İlk saldırıyı geri püskürten Umur Bey, ikinci taarruza direnemez ve İzmir limanındaki hisar Latinler tarafından zapt edilir, Aydınogulları geri çekilir. Umur Bey Saruhan Bey'in önerisiyle Latinlerle bir mütareke imzalar ²¹⁶

Haçlı saldırısında donanmasını kaybeden Umur Bey, taht mücadelesi veren Bizanslı başkomutan Kantakuzenos'a yardım etmek amacıyla Konstantinapolis'e yönelir. Kara yolu ile yapılacak bu yolculukta Saruhan ili topraklarından geçmek için Saruhan Bey'den izin ister. 1345 'de Saruhan ve Karesi beyleri ile birlikte Çanakkale boğazından Rumeli'ye geçiş yapar lakin bu seferden bir sonuç elde edilemez. Kantakuzenos yeni müttefik arayışı ile yönünü Osmanoglu Orhan Bey'e çevirir. Umur Bey ve Rodos şövalyeleri İzmir merkezli ticaretin sekteye uğramaması için 1347'nin sonlarına doğru bir barış anlaşması imzalar. Papa 6.Clement yapılan anlaşmayı onaylamaz. Sorunu kökten çözmek için Umur Bey 1348'de tüm gücüyle İzmir'e çıkarma yapar fakat savaş esnasında hayatını kaybeder. ²¹⁷

Umur Bey, 18 yaşında babası Mehmed Bey'in yanında İzmir kuşatmasıyla başladığı akın faaliyetlerini vefat ettiği 39 yaşına kadar sürdürür. 21 seneye 26 gaza sığırdıran Umur Bey, 15 ve 17. Yüzyıl Osmanlı kaynaklarında kendine yer bulan ve Osmanlı denizcileri tarafından "ata" kabul edilen bir Türk beyidir. Yine onun zamanında İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölümüyle (1335) diğer Türk beylikleri gibi Aydınogulları da

²¹⁵ Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları* s185-186; Mustafa Ervacı, "Saruhan – Aydın Beylikleri Arasındaki Münasebetler", *Aydınogulları Tarihi-Bildiriler*, (ed.) M. Ersan vd., Ankara, TTK, s. 130

²¹⁶ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s. 108; Akın, *Aydınogulları ...*, s. 46; Enverî, *Düstürnâme-i Enverî* s. 58-59; Nicol, *a. g. e.*, s. 217

²¹⁷ Ervacı, *a. g. m.*, s.134-135; Stewig, *Batı Anadolu Bölgesinde...*, s.159; Kesik, *Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 263-264

gerçek manada bağımsızlığına kavuşmuştur. Lakin Umur Bey'in erken ölümünden dolayı Aydınogullarının parlayan yıldızını söner ve gazâ faaliyetleri sonlanır.²¹⁸

Umur Bey'den sonra kardeşi Ayaslug emiri Hızır Bey, Aydınogullarına Ulu Bey olur. Hızır Bey'in dönemi selefi Umur'un devri gibi parlak geçmeyecektir. Hızır Bey kardeşinin vefatının ardından Latinlerle Aydınogulları Beyliği'nin aleyhine olacak ağır şartlar içeren bir antlaşma imzalamak zorunda kalır. Söz konusu antlaşma beyliğin denizlerdeki kazanımlarını bitirdiği gibi güç kaybetmesine de sebep olur. Onun devrine dair daha fazla bilgiye sahip değiliz. Hızır Bey'in 1360'larda öldüğü tahmin ediliyor.²¹⁹

Aydınogulları 14. yüzyılda İzmir ve çevresine hâkim olmakla yörede var olan ticari hayatı daha da geliştirdikleri gibi iktisadi faaliyetlerin getirdiği zenginlik ve yer yer Latin tüccarlardan alınan haraçlar sayesinde beyliklerini ihya ederler. Aydınoglu Beyliği'ni ziyaret eden İbn Battuta, Mehmed Bey'in himayesindeki alimlere karşı gösterdiği cömertliğe, sarayının ihtişamına ve beyliğinin refah seviyesine bizzat şahit olur. Mehmed Bey'in gıyabında, *Birgi sultanı Aydınoglu Muhammed (Mehmed) 'dir. Cömertliği, erdemi ve asaleti ile zamanın hükümdarları arasında öne çıkmıştır...* sözlerini not düşer. Mesâlikü'l Ebsâr' da El Ömerî, Aydınogullarının altmış kasabaya, üç yüzdenden fazla kaleye ve 70 bin atlı savaşçıya sahip olduğunu belirtir.²²⁰

Aydınogulları Beyliği'nin kurucuları, hüküm sürdükleri coğrafyada elde ettikleri askeri ve siyasi başarıları ticaret (sikke örnekleri R.5-6), imar faaliyetleri ve ilimi çalışmalarla destekleyerek bir asırdan fazla varlıklarını korumayı başarırlar.

Son denizci beyliğimiz 13. yüzyılın ikinci yarısında güneybatı Anadolu'nun kıyı ve iç kesimleri üzerinde merkezi Milas olmak üzere kurulan Menteşeoğullarıdır. Kurucu Menteş Bey, idaresindeki Türkmenlerle birlikte 1280-82 yıllarında Kayra ve çevresini hakimiyeti altına almaya başlar. Beyliğin hakimiyet sınırları içinde Balat, Milas, Peçin, Çine, Tavas ve Köyceğiz gibi kasabalar yer alır.

²¹⁸ Salim Koca, "Aydınogulları Beyliği", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I*, (ed.) Ahmet Y. Ocak, Ankara, 2006, s. 144; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, s. 287; Enverî, *Düstürnâme-i Enverî*, s. 71; Akın, *Aydınogulları Tarihi*, s. 51

²¹⁹ Kesik, *Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 265-266; Koca, *a. g. m.*, s. 145

²²⁰ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları'nın Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 334; Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın*, Venice, 1983, s. 23-24; Battuta, s.288,290-291; El Ömerî, *Mesâlikül'l Ebsar*, s.167

Türkmenlerin 1256-1261 arası göç hareketliliğinde, Denizli'nin Kastamonu'dan güneye doğru inen hattın en kalabalık noktası olduğunu belirtmiştik.²²¹ Denizli civarında yığılan Türkmenler, 1261 sonrası Acıpayam-Elmalı hattını geçerek Karya'ya bugün bilinen adıyla Menteşe topraklarına giriş yaparlar. Kara saldırılarını tamamlamak adına Türkmenler, Teke yarımadası (Likya) ve Antalya sahillerinden deniz yoluyla Fethiye kıyılarına ulaşırlar. Kıyıda içeride doğru başlattıkları taarruzun neticesinde sahil ile Denizli dağları arasına yerleşirler. Böylece güneybatı üçgenindeki Menteş toprakları, 1261 sonrası Türklerin ele geçirdiği ilk saha olur. Söz konusu yöre, Denizli havalisinden sonra Türkmenlerin ikinci önemli iskân yeridir ve ileride *es-Sevahil* unvanını kullanacak olan Menteş Beyleri'nin yurdu olur.²²²

Sahil Bey'i unvanını taşıyan Menteşe Bey, kışı geçirmek için her mevsim Toros yaylalarından sahil ovalarına indirdiği aşiretini örgütleyerek beyliğini kurmuştur. Menteşe Bey'in döneminde (1278) 8.Mihail, oğlu Andronikos komutasında bir orduyu üstlerine gönderdiyse de başarılı olmaz. 1305'ten önce Aydın ve Menteşe beylikleri arasındaki sınırlar henüz kurulmamışken Menteşeoğulları, 1283/1284 yıllarında fethettikleri Tralles (Aydın) ve 1304 yılında Katalan paralı askerleri ile savaştıkları Thyraia (Tire) şehirlerini ele geçirirler. Hükümdar Geyhatu' nun Karamanlıların Konya kuşatmasına karşın 1291'de düzenlediği Anadolu seferinden Menteşeoğulları da nasibini alır. Menteşe Bey'in 1293'te vefatının ardından oğlu Mesud, beyliğin başına geçer.²²³

Mesud Bey döneminde deniz seferlerinde bazı başarılar elde edilir. Menteş donanması 1300 senesinde Rodos Adası'nın önemli bir kısmını ele geçirir. Aynı tarihlerde Girit sakinleriyle ticari ve siyasi münasebetler başlar. St. Jean Şövalyeleri 1308'de Rodos Adası'nı Menteşelilerden geri alır. Şövalyelere karşı Menteş Beyi, Cenevizlilerle ticari ittifak yapar. Mesud Bey 1319 tarihinde vefat eder ve Milas'a defnedilir.²²⁴ Beyliğin

²²¹ Giriş

²²² Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s.70; Wittek, *Menteşe Beyliği*, s.24,29-30; Cahen, *Osmanlılardan...*, s.357; Bosworth, s.300; Mustafa Ç. Varlık, "Menteşeoğulları Beyliği", *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I*, (ed.) Ahmet. Y. Ocak, Ankara, 2006, s.147; Baykara, *Türkiye Selçuklularının...*, s.330; Kayra, bugün Aydın ve Muğla illerinin büyük bir bölümü ile Denizli ilinin batı kısımlarını kapsamaktadır. Coğrafya, tarımsal değere ve doğal zenginliklere sahiptir. bkz. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi...*, s.125

²²³ İnalçık, "Batı Anadolu'da Yükselen...", s.173; Baykara, *Türkiye Selçuklularının...*, s.330; Yuvalı, s.249; Kesik, s.214; Dimitri Korobeinikov, "The Formation of Turkish Principalities in the Boundary Zone", *Menteşeoğulları Tarihi – Bildiriler*, (ed.), A. Çevik-M. Keçiş, Ankara, TTK, 2016, s. 65

²²⁴ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s. 71-72; İnalçık, "Batı Anadolu'da Yükselen...", s.182; Yinanç *Türkiye Tarihi...*, s. 312; Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s. 599; Zachariadou, *Trade and Crusade...*, s.6

başına Şücaeddin Orhan Bey geçer. Orhan Bey'in döneminde Papalık liderliğinde bir Haçlı seferi düzenleme girişimleri yaşanır. Yine Orhan Bey zamanında Beyliğin Fenike kolu Hamidoğlu Hızır Bey'e tâbi olur. Babası Orhan'ın ardından İbrahim Bey, Menteşe Beyliği'nin yönetimine geçer. Orhan Bey'in diğer oğlu Hızır Bey, Çine'nin idaresini devam ettirir. İbrahim Bey'in başa geçtiği sene (1344), aynı zamanda Umur Bey yönetimindeki Aydınoglularının İzmir'i Haçlı birliğine kaptırdığı tarihtir. Bu yeni gelişme Menteşelilerin Girit ile yürüttükleri ticarete sekte vurur. Aydınoglularının ittifak teklifini kabul eden İbrahim Bey, Umur Bey ile birlikte Girit'e saldırır. Lakin Umur Bey'in ölümü girişimi atıl bırakır. Sonunda İbrahim Bey, Venediklilerle, Menteşelilerin aleyhine ağır şartlar içeren ve bir anlaşma için masaya oturur (1352-55). Anlaşmaya bağlı olarak Venedikliler Menteşe ili Balat'ta bir kilise inşa ettirirler ve daimî konsolos bulundururlar. İbrahim Bey'in 1355-1360 tarihleri arasında vefat ettiği tahmin ediliyor. Onun ölümüne müteakip üç oğlundan Musa Bey Peçin, Balat ve Milas'ta Mehmed Bey Muğla ve Çine'de Ahmed Bey ise Marmaris havalisinde hüküm sürer.²²⁵

Menteşeoğulları Ege Denizi'ne açılan ilk Türk beyliğidir. Bizans donanmasının boşa kalan denizcilerinin Menteşe Beyliği'nin hizmetine girmesi donanmanın gelişimine büyük katkı sağlar. Yerli denizcilerin geleneklerini benimseyen Menteşeliler bölgede yürüttükleri deniz ticareti ve korsanlık sayesinde gelişirler.

13. ve 14. yüzyıllarda Akdeniz ve Ege'de üstünlük kazanma mücadelesinde Venedik-Ceneviz ikilisine karşı Menteşe Beyliği, ticari gemilerinin yanı sıra Balat ve Milas limanlarının işlerliğiyle boy gösterir. Özellikle Balat limanı, Avrupa'ya ihraç edilen Anadolu ürünlerinin birinci dereceden pazarıdır. Ayrıca Menderes Nehri, limana ulaşımı kolaylaştırır. Germiyan- Kütahya topraklarından gelen şap, susam, ipek ve ipekli elbiseler, Menderes yoluyla Balat'a ulaşır. Balat limanından ihraç edilen halı, kereste, meşe mazısı, balmumu, deri ve buğday gibi mamuller büyük oranda Menteşe ilinden gelir. Gemiler vasıtasıyla ürünler Avrupa, Rodos, Kıbrıs ve Mısır'a taşır. Dönüşte çeşitli madenler, sabun ve başka mallar getirir. Her iki liman 14. asırda Menteşe Beyliği'ne hatırı sayılır bir gelir kaynağı olur. Menteşelilerin ticari münasebette bulunduğu devletler arasında Venedik birinci sırada yer alır. Orhan Bey'in Latinlerle yapılan ticarete kullanılmak

²²⁵ Varlık, "Menteşeoğulları ...", s. 149; Öztuna, *Türkiye Tarihi*, s. 202; Wittek, *Menteşe ...*, s. 53; Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları...*, s. 154

üzere Venedik gigliatilerini örnek olarak Balat'ta gümüş sikke (R.7-8), kestirmesi 1331 ile 1337 -Aydınogullarının da müdahil olduğu- ticari anlaşmaları ve Venediklilerin yine Balat'ta mahallelerinin olması bu ilişkiyi kanıtlar niteliktedir. ²²⁶

Menteşe yurdunu 1333'te ziyaret eden İbn Battuta, Orhan Bey'den Milas sultanı olarak bahseder ve Milas'ı Anadolu'nun en güzel şehri olarak tasvir eder. Bey'in sarayı Milas'a iki mil uzaklıktaki Peçindedir ve seyyah geceyi buradaki bir Ahi dergahında geçirir. El-Ömeri, Mentese ülkesinin elli kasaba ve iki yüz kaleye sahip olduğunu bildirir. ²²⁷

Batı Anadolu kıyılarında takriben 1300 yıllarında kurulan denizci beylikler kuzeyden güneye Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteseoğulları oluşturdukları hafif donanmaları ile Ege sularında ve Doğu Akdeniz'de Venedik ve Ceneviz başta olmak üzere Latin hakimiyeti için tehdit haline gelir. Bu yeni rakipler, Latinlerin gözünde çeşitli kimlikler içinde tanımlanır: 13.yüzyıl Bizans'ında olduğu gibi paralı askerler ve müttelikler; Batı Anadolu kıyıları boyunca haraç kesen düşmanlar, korsanlar bazen Haçlı seferlerinin sebebi olan kafirler bazen de ticaret ortağıdır. ²²⁸ Söz konusu denizci beylikler ya da Halil İnalçık'ın tabiriyle *deniz gazileri (guzât fi'l-bahr)* Adalar Denizi'nde ve Balkan tarihinde yeni bir başlangıç yapacakları gibi 14.yüzyılın bitiminde Osmanlı hakimiyetine girerek gelecekte Osmanlı donanma gücünün çekirdeğini oluştururlar. ²²⁹

²²⁶ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri..., s. 82; Varlık, "Menteşeoğulları", s. 151; Kesik, s. 219; Zachariadou, *Trade and Crusade...*, s.18-19; Yegana Gezalova, "Menteşe Beyliği'nin Venedik'le Ticari İlişkileri", *Menteşeoğulları Tarihi- Bildiriler*, (ed.) A. Çevik-M. Keçiş, Ankara, TTK, 2016, s.144-145,147,149; Gültekin Teoman-Betül Sağıt, "Sahillerin Sultanları ve Sikkeleri", *Menteşeoğulları Tarihi-Bildiriler*, (ed.) A. Çevik-M. Keçiş, Ankara, TTK, s. 480-481

²²⁷ İbn Battuta *Seyahatnamesi*, s. 281; El- Ömerî, *Mesâlikül'l Ebsar...*, s. 168; Edhem, *Düvel-i İslamiyye...*, s. 283-284

²²⁸ Anthony Luttrell, "1389 Öncesi Osmanlı Genişlemesine Latin Tepkileri", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (ed.), Zachariadou, İstanbul, TVYY, 1997, s. 130-131

²²⁹ İnalçık, "Batı Anadolu'da Yükselen ...", s. 173-184

3.BÖLÜM

MÜSTAKİL BEYLİKLER

3.1.HANEDAN TESİSİ ve ÜLKE AİDİYETİ

Selçuklu Sultanı III. Alaeddin Keykubad'ın Gazan Han'ın emriyle tahtan azledilmesinin ardından halihazırda Hemedan' da bulunan II. Gıyaseddin Mesud, 1302'de Anadolu'ya dönerek ikinci kez Selçuklu tahtına çıkar. Mesud' un ikinci saltanat devri fiili iktidardan her zamankinden daha uzak bir şekilde 1308'de sonlanır. Yaşlı sultanın ölümünün ardından Anadolu'da karışıklıklar meydana gelir. Diğer taraftan meşru Selçuklu Sultanlığı'nın tasfiyesi batıdaki Türk Bey aileleri için yeni bir dönemin başlangıcıdır. Beyler, ilk fırsatta kendi adlarına hutbe okutmaya ve sultan unvanını kullanmaya başlayacaklardır.²³⁰

Mesud' un ölümü üzerine çıkan ayaklanmaları bastırmak amacıyla o dönem İlhanlı tahtında bulunan Olcaytu Han önce İrci' ni, onun başarısız olmasının ardından 1313'te Emir Çoban'ı görevlendirir. Ebu Said Bahadır Han döneminde de Noyan Timurtaş, Türk beylerini itaat altına almak maksadıyla Anadolu'ya sefere çıkar (1325)²³¹ Timurtaş'ın gelişi Hamidoğullarının büyük darbe almasına, Eşrefoğullarının da yıkılmasına sebep olmakla birlikte İlhanlı'nın bu son girişimi de Türkmenleri durduramaz.

İlhanlı idaresi her fırsatta sultanın bir veya birkaç vazifesini elinden alarak hanedanın nüfuzunu adım adım bitirirken kendisi de yıpranmaktan kurtulamamıştır.1335'te Ebu Said Bahadır Han'nın ölümüyle Hülagu hanedanı son bulur, Moğol kudreti kırılır. Azerbaycan, Irak el-cezire coğrafyalarında Karakoyunlular, Akkoyunlular, Celayirliler, Fars bölgesinde Muzafferiler devletleri belirir. İlhanlı Devleti'nin bütünü üzerinde saltanat süren son hükümdar Ebu Said Han olmuştur. 1335 tarihinden itibaren artık Anadolu'da İlhanlılar adına okunmuş hutbe, yazılmış kitabe, basılmış sikke, gönderilmiş vergi, yollanmış asker, kısaca hiçbir tâbiyet alameti görülmediği kabul edilmektedir.²³²

²³⁰ Sevim-Yücel, *Türkiye Tarihi*, s. 199; Cahen, *Osmanlılardan Önce ...*, s.307; Sümer, *Oğuzlar*, s.175; Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, s. 94; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi...*, s.132; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, s.277; Aksarayî, *Musameretü'l Ahbâr*, s. 238

²³¹ Spuler, *İran Moğolları*, s. 128; Göde, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluş..." s. 185; Akdağ, *a. g. e.*, s.163; Gök,"Kösedağ Savaşı...", s. 345; Müneccimbaşı Ahmed, *Câmiu'd Düvel II*, s.121

²³² Şeşen, *İslam Medeniyeti*, s. 521; Sümer, *Oğuzlar Türkmenler*, s.164; Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s. 308; Öztuna, *Türkiye Tarihi II*, s.164; Akdağ, *a. g. e.*, s. 69

Önceden hukuken Selçuklu Sultanlığı' nın uç beyleri olan Türkmen Beyleri, artık İlhanlı'nın hakimiyetini lafzî olarak kabul eden yarı müstakil ve sahip oldukları topraklarda kendi kuvvetleriyle hüküm süren birer devletçiklerdir. İlhanlı tahakkümünün son izlerinin silindiği 1344 yıllarına gelindiğinde Anadolu'ya tesir edebilecek hiçbir dış kuvvetin kalmadığı bilinmektedir. Coğrafya' nın diğer büyük devleti Memlüklerin etki sahasının zaman zaman Fırat'ı ve Toroslar' ı aştığı görülse de batı uçlarına erişemez. Oluşan yeni siyasi ortamda uçların emr-i kebirleri Türkiye'nin yeni hükümdarlık namzetleri olarak yerlerini almaya hazırdırlar.²³³

Kadim Türk geleneğinde devletin kuruluşu her şeyden önce karizmatik bir liderin ortaya çıkışıyla başlar ve liderin, toprağı, vergi veren reayası bir de ilk ikisini ayakta tutacak askeri gücünün olması gerekir. Her üçünün varlığı, hükümdarın Tanrı'nın desteğine sahip olduğunun açık işareti kabul edilir ve ilaveten bu işaret, bir hanedan kurma yolunu açan en önemli argümandır. Devletin hükümdar soyunun ortak malı kabul edildiği kadim gelenekte otoriteye malik liderin en yakın yardımcıları da hısımlık bağı ile etrafında kümelenen hanedan üyeleri oğulları, kardeşleri ve yeğenleri olur. İkinci halkayı lidere ve politikalarına sıkı sıkıya bağlı, onunla birlikte hareket ederek kazanımlardan pay alma hakkına sahip şahsi menfaat temelli zümreler belirler.²³⁴ Hükümdarın etrafında -devlet işlerini yürütecek- ehil bir aristokratik heyet, bir saray maiyetinin varlığı ortaya çıkar. Tüm bu zemin üzerinde siyasal iktidar, kendini karakterize ederek kuruluş sürecine girer ve monarşi, bürokrasi vasıtasıyla mükemmelleşir.²³⁵

Türklerin Orta Asya'dan başlayıp Anadolu ve Balkanlara dek uzanan, uzun bir zaman ve geniş bir mekânda şekillenen devlet ve egemenlik geleneğinin izleri, konumuz olan beyliklerde de kendini gösterir. Tıpkı Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu yönetimlerinde olduğu gibi devlet ailenin müşterek malı addedilir.²³⁶ Devlet, aile içinde

²³³ Öztuna, *Türkiye Tarihi II*, s.165; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi...*, s. 172

²³⁴ Haldun Eroğlu, *Türklerde Siyasal İktidarın Gelişim Tarihi*, İstanbul, Post Yayıncılık, 2021, s.202; Erdoğan Merçil, *Selçuklular 'da Hükümdarlık Alâmetleri*, TTK, 2007, s.1; İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, s.13

²³⁵ Marshall G.S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, Ankara, 2017, s. 351-352

²³⁶ Emevî ve Abbasi yönetimlerinde devlet başkanı ile yönetim merkezi herkesin üzerinde ittifak ettiği şekilde tektir. İtiraz halleri nadirdir. Keza İrani hükümdar fikrinde de devletin tek sahibi hükümdardır. Türk hakanlar her iki kaynaktan da etkilenmekle beraber **tahtın ilahi takdire açık olduğu** ve devletin hanedanın ortak malı kabul edildiği Türk siyasi geleneğinden vazgeçmemişlerdir. Bu durumun bir yansıması olarak aile fertleri yönetimde yer alır ve her birinin oturduğu şehir, idare merkezidir. Ayrıntılar için bkz. Ramazan Şeşen, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 2012, s.358; Hamilton Gibb, *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, 2021, s.49; Carla Klausner, *Selçuklularda Vezirlik*, İstanbul, 2019, s. 26

öne çıkan ve merkezde ikamet eden reis yani “Ulu Bey” tarafından idare edilir. Ailenin diğer fertleri beyliğin muhtelif yerlerinde geniş iktâlara sahip şekilde yönetime dahil olur. Batı Anadolu beyliklerinde Kastamonu’dan Menteşe’ye kadar hemen hemen hepsinde bu sistem geçerlidir. Misal, Osman Bey Bafeus zaferi sonrası Yenişehir beyliğine merkez yapar ve akabinde oğlu Orhan’ı Karacahisar’da görevlendirir. Karesioğullarında Demirhan Ulu Bey, Balıkesir’de hüküm sürerken kardeşi Yahşi Bey Bergama’da idi. Hamidoğlu Dünder Ulu Bey, Eğirdir’i ve Uluborlu’yu merkez yapar. 1316’da fethettiği Antalya vilayetini kardeşi Yunus Bey’in yönetimine bırakır. Aydınogulları Beyliği’nde Ulu Bey Mehmed, en büyük oğlu Hızır Şah’a Ayasuluğ ve Sultanhisar’ın, diğer oğullarından Umur Bey’e İzmir’in, Süleymanşah’ a Tire’nin, İbrahim Bahadır Bey’e Bodemya’nın idaresini verir. Küçük oğlu İsa Bey’i de Birgi’de yanında tutar. Ulu Bey Saruhan, Manisa’da kalırken kardeşlerinden Çuğa Bey’i Demirci taraflarına, Ali Paşa’yu Nif’e oğullarından Bekçe Bey’i de Gördes’e gönderir. Menteşe Orhan Bey, ulu bey sıfatıyla Beçin ve Milas’ta oğlu İbrahim Bey ise Muğla’da idareyi üstlenir.²³⁷

Adına hutbe okunma ve para bastırma hakkı bu aile hükümetlerinin lideri olan ulu beylere ait olmakla beraber diğer üyeler, melikler, buldukları mıntikalardaki araziye -devlet merkezine bildirme şartıyla- iktâ, mülk ve vakıf olarak şahıslara tevcih hakkına sahiptirler. Her bir beylik küçük bir sultanlığa dönüşürken bey aileleri, İslam kültüründe önemli bir yer tutan ve Müslüman hanedanlıklarında örneğine sıkça rastlanan vakıf geleneğini kullanarak varlıklarını perçinlerler.²³⁸ Saruhan hanedanından Demirci yöresinin sahibi Çuğa Bey’in, Balçık Hisar adlı kariyeyi (köy), gelen ve giden yolculara hizmet etmesi karşılığında Hacı Baba lakaplı kişiye vakfetmesini örnek verebiliriz.²³⁹

Hanedan -ya da monarşi- inşasında diğer bir öge olan ve günümüz devlet başkanlarında dahi izlerini gördüğümüz saltanat alametlerinin kökenleri eski tarihlere kadar gitmektedir. Hükümet konağı (saray), bayrak (fors-arma), imza (tuğra), taht; hutbe, unvan ve lakap gibi maddi ve manevi şekilde gruplandırabileceğimiz hakimiyet alametleri elbette ki

²³⁷ Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti...*, s.133-139; Ruhat Alp, “Tevâif-i Mülûk Dünyasında Türk Devlet Geleneğinin İzleri”, *Saruhanogulları Beyliği-Bildiriler*, TTK, Ankara, 2021, s. 534,538

²³⁸ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ...*, s. 51; *Klasik Çağ*, s.146; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti...*, s.135

²³⁹ ...*Kariye Balçık Hisarı Saruhan bey karındaşı Çoğa bey Hacı Baba nam azize vakfeylemiş âyende ve revendeye hizmet ide...*, Çağatay Uluçay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, 1946, s. 64

Selçuklu Hanedanlığı döneminde de mevcuttu.²⁴⁰ Kendi küçük sultanlıklarını inşa eden batı Anadolu'nun beyleri, hükümdar ve hanedanını karakterize eden bu nişanların öneminin farkındaydılar ve Selçuklu'nun devlet geleneğini devralırken nişanları kullanmayı ihmal etmediler.

Bizans'tan devralınan Batı Anadolu topraklarında şehir ve kasabaların sık oluşu ile Türk fetihlerinin akabinde medrese, tekke ve imarethane gibi yapıların yaygın inşası, hükümdarların, bürokratik yapı için muhtaç olduğu kalem erbabını bu topraklara çekmelerine yardımcı olur. Selçuklu'nun Orta Anadolu coğrafyasından gelen eski yönetici ve bilginler, sınır yörelerinde kurulmuş olan Bursa, Manisa, İzmir, Milas, Balat ve Birgi gibi beylik kentlerinde bir idare teşkilatının ve kültür ortamının mimarlığını üstlenirler. İlaveten İran, Mısır ve Kırım gibi İslâm dünyasının çeşitli merkezlerinde eğitimini tamamlayıp Anadolu'ya dönen ulema sınıfı, batı beyliklerine klasik İslam devlet yönetim biçimi ve uygulamalarını getirirler. Beylik merkezlerinin diğer yapı taşı ise Ahi teşkilatlarıdır. Selçuk-İlhanlı otoritesinin çöküşünün ardından beyliklerin kentleri de kapsayacak şekilde güçlenmesi beyler ile Ahi reislerin yaklaşmasına imkân verir. Ahiler'in, devlet düzenine ve halkın eğitime ciddi katkıları olur. Kısaca uçlar ilerledikçe hinterlandında şehir hayatı gelişir, nüfus yoğunluğu artar ve iktisadi faaliyetler kuvvetlenir. Bu doğrultuda şekillenen kentlerde, hükümdarların maddi hakimiyet alametlerinden olan saraylarını ve saray teşkilatlarını inşa etmeleri kolaylaşır.²⁴¹

Anadolu beyliklerinin hükümet örgütlenmelerine dair elimizde yeterince vesika bulunmamasına rağmen Osmanlı Beyliği üzerinden ulaşabildiklerimiz sayesinde özelden genele doğru bir yol izlemek mümkündür. İlaveten bölgeyi ziyaret edenlerden hükümdarların saray ve bürokratik yapılanmaları hakkında fikir edinebiliyoruz. Bu noktada dikkat çekmek istediğimiz divan teşkilatıdır. Beylerin, devlet işlerini düzenli

²⁴⁰ Merçil, *Selçuklular' da ...*, s. 30

²⁴¹ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi...*s.112; Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s. 323-333; Köprülü, *Bizans Müesseselerinin...*, s.142; Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun...*, s.129; Osmanlı Devleti ordusunun Orhan Bey saltanatında Ahi teşkilatının katıklarıyla temellerinin atıldığı ve Yeniçeriler ile Ahiler arasında sıkı bir bağ olduğu öne sürülmektedir. Osman Bey tarafından desteklenen Ahi üyelerinin Orhan Bey zamanında yaya asker olarak görevlendirilir ve birlik, Ahi başlığı ile Ahi üniforması giymeye devam eder. Aşıkpaşazade' de "börk", Neşri' de ise "beyaz tülbent" tabiri geçmektedir. Bir sonraki aşamada I. Murat'ın bu temel üzerinde Yeniçeri teşkilatını meydana getirdiği belirtilir. Yeniçerileri başlıklarının geçmişteki Ahi başlıklarıyla benzerlik taşıması ve ayrıca kısa hançer, pantolon ve bekarlık gibi diğer ortak özelliklere dikkat çekilir. Söz konusu Ahi başlığı İbn Battuta'nın eserinde de geçmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. J. Palmer, "Yeniçerilerinin Kökeni", (ed.) Özel-Öz, *Söğüt'ten İstanbul'a*, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s. 483; *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s. 276; *Aşıkpaşazâde Tarihi*, s. 57; Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ I*, s.155

götürmek adına kendilerince bir divanlarının bulunduğu şüphesizdir. El Ömerî, Mesâlikü'l Ebsâr' da Orhan Gazi döneminde Osmanoğulları'nda divan üyelerinin burma dülbend gibi belirli bir eşyayı kullandığı ve Germiyan Hükümdarı I. Yakub Bey'in emirleri, vezirleri, katipleri ve bir hazinesinin bulunduğu notunu düşer. Yine Düsturname vasıtasıyla Aydınoğlu Umur Bey ve halefi Hızır Bey'in vezirler ve bir hükümet teşkilatına sahip olduğu bilgisine ulaşabiliriz.²⁴² Anadolu beyliklerinde merkezde devlet işlerini yürütmek üzere bir divan teşkilatı ve başında da “vezir” veya sahib-i a'zam adında devlet adamı bulunur. Divan, İslam coğrafyasında en önemli devlet organı olarak var olmuştur ve hükümet işlerinin görülmesinin yanı sıra yüksek mahkeme özelliğine de haizdir.

Selçuklu sultanları divanda en yüksek kazaî salâhiyete (hüküm verme yetkisine) sahip olan kişiydi ve haftada iki gün murâfaa (duruşma)yı kendileri yerine getirmekteydi. Uç beylerinin müstakil bir hâl aldıktan sonra aynı surette davalara baktıklarını Osmanlı hükümet örgütlenmesi üzerinden ulaşabiliyoruz.²⁴³ Klasik İslam devlet felsefesi gereği egemenlik ve icrayı meşru kılan yegane temel adâlettir ; vergi verenlerin korunması, şikayetlerin dinlenmesi ve haksızlıkların giderilmesi hükümdarın görevidir.²⁴⁴ Türk-İslâm dünya görüşünün harmanlandığı eser, Kutadgu Bilig(kut'a eriştiren bilgi)'de de bir hükümdarda olması gereken erdemlerinden en önemlisi adâletle hükmetmektir. Adâletle hükmetmek, kut'a erişmek içindir ve kut'dan kasıt: *ikbâl, saâdet, baht, talih, meymenet, devlet* vb. değerlerdir.

Hükümdar:

“Bugün ben sana (Aydoldu'ya hitaben) karakterimi ve erdemlerimi gösteriyorum. İyi bak! Ben adalet ve töreyim. Törenin(kanunun) niteliklerini anlatayım sana,iyi dinle! Bu üzerinde oturduğum tahtın üç ayağı var. Üç ayaklı olan hiçbir şey bir tarafa doğru eğilip yıkılmaz; ayakların üçü de sağlam durukça! Eğer ayaklardan biri eğilir, yan yatarsa, diğer ikisi de eğilir, üzerinde oturan yere yuvarlanır. Benim karakterim de sağa sola eğilmeyen, sallanmayan bu üç ayaklı taht gibidir. Eğer adil(doğru) olan eğilirse kıyamet kopar. Ben işleri adalet ile görürüm; bey ya da kul, benim yanımda aynıdır... İster oğlum veya yakının olsun ister gelip geçici bir yabancı olsun hiç fark etmez; kanun karşısında ikisi birdir bunların. Beyliğin temeli adalettir. Beyler adil olursa dünyada huzur olur.”²⁴⁵

²⁴² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti...*, s. 136-138; Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s. 41; El Ömerî, *Mesâlikül'l Ebsar*, s. 157; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi...*, s. 190

²⁴³ Akdağ, *a. g. e.*, s. 190-192

²⁴⁴ İnalçık, *Klasik Çağ*, s. 94; Kudâme İbn Cafer, *Kütübü'l Harac*, İstanbul, Yeditepe Yayın., 2018, s. 110-111; El Gazâlî, *Nasihatü'l Mülûk*, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2016, s. 119

²⁴⁵ Hayati Develi, *Kutadgu Bilig-Devlet Yönetme Bilgisi*, İstanbul, Kesit Yayınları, 2019, s.37; Patricia Crone, *Ortaçağ İslam Dünyasında Siyasi Düşünce*, İstanbul, Kapı Yayınları, s. 237

Kutadgu Bilig’den alıntılanan bu pasajda riyaset makamı (beylik makamı)nda bulunan kimsenin adaleti kendine düstûr kılmasının elzem olduğu vurgulanır. Eser, yazıldığı çağın Türk-Müslüman hükümdar profilini çizmesi ve bize fikir vermesi bakımından kıymetlidir. Bu durumda dönemin siyaset geleneği gereğince hükümdarın adâleti en üst perdeden ve en meşru şekilde yüce divanda tecelli edecektir.

El- Mâverdi’ nin devlet idaresi ve İslam hukuku üzerine kaleme aldığı eseri *el Ahkâmü’s Sultaniye*’de yüce divan (mezalim)ı ayrıntılarıyla tanımlanır. Hükümdarın mezalim davalarına bizzat bakmasının adâletin gereği olduğunu savunan Mâverdi, yüce divan sayesinde idarecilerin(memurların) haksız fiillerinin engellenebileceğini belirtir:

“Mezalim mahkemeleri idarecilerin teb’aya zulmetmesi cebir ve şiddet hareketlerinde bulunması hallerinde bunlara bakar. İdarecilerin bu hareketleri önlenir. İnsaf ve merhameti bırakmayan memurlarla değiştirilir...”²⁴⁶

Yüce divan(mezalim) ve adâlet vurgusu bir başka kaynakta Nizâmü’l-mülk’ ün eseri *Siyâsetnâme*’ de karşımıza çıkar:

“Padişah için haftada iki gün Mezalim’e oturmaktan haklıyı haksızdan ayırmaktan, adalet dağıtmaktan raiyyet’in sözünü, vasıtasız, kendi kulağı ile işitmekten başka çare yoktur...Zira, cihan hakiminin zulme uğrayanalar ve adalet isteyenleri haftada iki gün huzuruna davet ettiği ve sözlerini dinlediği haber memlekette yayılınca, bütün zalimler korkarlar; ellerini çekerler...”²⁴⁷

Adâlet ile hükmetmek Ortaçağ siyasetnamelerinde kendine genişçe yer bulur. Özellikle siyasette yol gösterici bir erdem olarak kabul edilir.²⁴⁸ Birden fazla kaynaktan beslenen Türk devlet anâneleri, Selçuklu asrında şekillenir ve oradan da beyliklere intikal eder. Devlet teşkilatının temel nişanesi olarak kabul edilen divanda mali işler, Selçuklu döneminde olduğu gibi “divan-ı istifâ” tarafından yerine getirilir. Hükümdarın devlete ait yazışmaları ise “divan-ı inşâ” adındaki bir başka divanda görülmektedir.²⁴⁹ Anadolu

²⁴⁶ Mâverdi, *el Ahkâmü’s Sultaniye*, İstanbul, Bedir Yayınevi, 2020, s.156-162

²⁴⁷ Nizâmü’l-mülk, *Siyâset-nâme*, Ankara, TTK, 2020, s.12

²⁴⁸ Siyasetnameler ideal hükümdar imgesini inşa etmek amacıyla bir dizi nitelikler sıralar. Sonuçta bu özelliklere sahip idarecilerin yönetimleri, halklarına aradıkları “refah” ı sağlayacaktır. İyi bir yönetime nasıl kavuşulacağı sorusunun yanıtlarını taşıdıkları için siyasetnameler değer görmüştür. Bkz. Bahadır Türk, *Çoban ve Kral*, İstanbul, 2012, İletişim Yayınları, s. 77,161,169; ...*Müslüman bir hükümdar fiziki güzellik iyi karakter, adalet, cesaret, kahramanlık, sanat ve ilim zevki taşımalıdır; halkın refahına özen göstermeli, alim ve evliyaya saygı göstermeli, fakirlere yardım etmeli ve cömert olmalıdır...*... *Siyasetnamelerden bazılarını, İslam’ın kendine özgü karakterine adapte edilmiş Fars mirasının bir parçası olarak özetleyebiliriz...*, Erwin Rosenthal, *Ortaçağ’da İslam Siyaset Düşüncesi*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996, s.99

²⁴⁹ Nejdet Gök, “Vesika Formları ve Diplomatik Özellikleri”, (ed.) A. Çevik-M. Keçiş, *Menteşeoğulları Tarihi-Bildiriler* TTK, 2016, s.398; Necati Gültepe, *Mührün Gücü*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2009, s. 62

beylerine ait, o dönemin inşâ geleneğini taşıyan berat ve benzeri orijinal vesikalardan bazıları günümüze ulaşmıştır. Belgelerde hakimiyet alameti görevi gören tuğraların kullanılması hükümdar ve hanedanın varlığını tescil etmesi bakımından önemlidir. Oğuz hakanlarından Osmanlı sultanlarına kadar gelen süreçte liderlerin işaret ve yazılı alameti olan zamanla sikkeler ve abideler üzerinde de görebildiğimiz tuğralar, “hükümdarın mühür ve imzası” hükmündedir.²⁵⁰ (R.9-10)

Hükümdarların aynı zamanda ikamet mekanları olan sarayları belirli bir düzene sahiptir. Germiyan Ulu Bey’i I. Yakup’un sarayında hükümet erkanının haricinde sultanlara mahsus köleler, emr-i ahur, candar, çaşnigir, hacib ve diğer hizmetlilerden müteşekkil bir teşkilat mevcuttur. Aydınoğlu Ulu Bey Mehmed’in altın ve gümüş eşyalar ile tunçtan aslan heykelleri ve değerli kumaşlarla donatılmış gösterişli sarayı gibi bir yapının varlığı bir hükümdar ve hanedanı için olması gerektir. Aynı zamanda beyler, saraylarında devlet erkanı ve ziyaretçilerine karşı hiyerarşik bir mesafede durmaya dikkat ederler. Misafirlerini özenle ağırlayan ziyafetler tertip eden beyler, yine bir hükümdara yakışır şekilde onları değerli hediyelerle uğurlar. Menteşe Ulu Bey’i Orhan ve Hamidoğlu İshak Ulu Bey ya da yine Hamidoğullarından Antalya hâkimi Hızır Bey gibi.²⁵¹

Anadolu’nun yeni sahipleri olan beylikler, ülke ve reâyanın hükümdarın atadan mirası, mülkü gibi algılandığı ve liderin mutlak otorite sahibi olduğu tipik *patrimonial* devletçiklerdir. Bu nedenle beylikler, kurucusunun adıyla anılır. Saruhan-ili, Aydın-ili, Menteşe-ili ve Osmanlı Beyliği emsal gösterilebilir. Beylerin mezkûr mülkiyet hakkı fetih hukukundan doğar ve veraseten intikal (ardıllarına devredebilme) özelliği taşır.²⁵² Bu şekilde beyler, merkezden atama yoluyla idareci konumuna gelenlerden net bir şekilde ayrılır. Sahip Ataoğulları (Afyon) ve Pervaneoğulları (Sinop) gibi güçlü vezir aileleri, elde ettikleri siyasi güce rağmen irsî kökenden yoksun olmaları ve konumlarını her an

²⁵⁰ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Ankara, TTK, 2013, s.71; Merçil, *Selçuklular ’da Hükümdarlık ...*, s. 229; Tayyib Gökbiçgin, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1992, s.79

²⁵¹ Şeker, *Anadolu’nun Türkleşmesi...*, s. 175,179; İbn Battuta *Seyahatnamesi*, s. 277,282; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti...*, s. 136; Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi...*, s.189

²⁵² İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye...*, s. 10; Yunus Koç, “Selçuklu ve Beylikler Dönem Türkiye’si’ nde Mülk ve Vakıf Toprakları”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I*, (ed.) Ahmet Y. Ocak, Ankara, KTB Yayınları, 2006, s. 355; Akdağ, *a. g. e.*, s. 110, 189

kaybetme olasılığı sebebiyle sahip oldukları geniş iktâ topraklarında kökleşerek bir hanedan sıfatı kazanamamışlardır.

Fetihler, önce ordu içinde daha sonra siyasal topluluk içinde lider makamın konumunu yükseltir ve peşinden itâati getirir.²⁵³ Asaletini aşiret reisliğinden alan bey, elde ettiği savaş başarısıyla otoritesini arttırdığı gibi kazanımlar üzerindeki hakimiyetini de sarsılmaz kılar. Sürecin en başından itibaren merkezi otoritenin uç boylarında kazanılan yeni topraklara dair hak iddiasının sınırlı olması ve finalde de tamamen ortadan kalkması bey ailelerinin fetih toprakları üzerindeki irsen sahipliğini perçinler. Diyebiliriz ki “başarılı bir savaş devletleşmenin yolunu açar” ve beyler ile hanedanları için yaşadıkları yurtları artık bir ata mülküdür ve tam hakimiyetin yarattığı güçlü bir “aidiyet” duygusuyla topraklar üzerinde tasarruf edebilmeleri, şehirlerini mimari eserlerle donatmaları, ilmî ve edebî faaliyetleri desteklemeleri atama yoluyla gelen idarecilere kıyasla daha mümkündür.²⁵⁴ Kutadgu Bilig’de Yusuf Has Hâcib’ in soy bağının yarattığı irsi liderlik vasfına dair ifadeler, ilgi çekicidir.

Öğdölmüş:

“Hükümdar bana çok zor bir soru sordu. Bu beylik işini hep beyler bilir, zira töre ve nizam, örf ve adalet onlardan çıkar. Anasından beylikle doğar beyler, sonra görerek öğrenir işleri. Tanrı bir bey yaratmak dilediğinde o kuluna gerekli olan karakteri, aklı, kol ve kanadı da verir. Beylik beylerin işidir. Öyleyse sultanım bu işleri benden daha iyi bilmektedir; zira babası beydi, kendisi de beydir.”²⁵⁵

Hâcib’in söylemine göre bir hakan, sahip olduğu gücün kaynağını neseb bağının asaletinden alır. Bu durum, onun aynı zamanda soyuna bağışlanan İlahî bir ayrıcalıkla dünyaya geldiğini gösterir. “O” bey olmak için doğmuştur.²⁵⁶

Fethedilen memleketlerin iskân ve imarı için arazilerin idarî, malî ve müstakil özellikteki vakıflara tahsis edilmesi Selçuklu’ dan beri var olan bir devlet geleneğidir ve beylikler de bu geleneği devralır.²⁵⁷ İlk aşamada beylikler, batı uçlarının nüfus enerjisini fetih vasıtasıyla elde ettikleri topraklarda kalıcı olmak adına kullanırlar. Beyler, bir taraftan

²⁵³ Claessen & Skalnik, *Erken Devlet*, s. 16

²⁵⁴ Dipnot 35

²⁵⁵ Develi, *Kutadgu Bilig ...*, s. 63

²⁵⁶ Emin Ünal, “Kutadgu Bilig’de Hükümdar Telakkîsi ve Türk-İslam Siyasetnamelerinde “Sultan-ı Kâhir” Düşüncesi”, *Yusuf Has Hâcib’in Doğumunun 1000. Yılında Kutadgu Bilig Türk Dünya Görüşünün Şâheseri Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, (ed.) Ahmet Kavas vd., İstanbul, Türk Ocakları, 2016, s. 394

²⁵⁷ Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi...*, s. 112; Ömer L. Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, Ankara, 2006

göçerleri yaylacılığa müsait otlulu sulu topraklara yerleşmeye teşvik ederken diğer taraftan doğudan batıya uçlara yığılan köylü-kentli ahaliyi kendilerine destek unsuru yaparlar. Ahi ocaklarının da katkısıyla şehirler canlanırken şehir merkezlerinden uzak ıssız mevkilerin, yol ve geçitlerin şenlendirilmesine ayrı bir önem verilir. Bu amaçla belirli zümrelere belirli toprak parçaları hükümdarlar tarafından vakf edilir. Esasen vakf etme eyleminde dikkat çekmek istediğimiz nokta, bir siyasi erk ancak kendi tasarrufu altında olan ikinci bir şahsa bağışlayabilir. Belirli zümrelere vakf etme eylemi “tam hakimiyetin” bir yansımasıdır.

1575 tarihli Saruhan ili evkaf defteri, ilin, tahrir kayıtlarını içeren ve günümüze ulaşabilmiş derli toplu iki defterden biridir. Buradaki kayıtlar bizi dolaylı yoldan vakıfların ilk sahiplerine Saruhan beylerine götürür.

“Karye-i İlvedi tâb-i Menye vakf-ı Saruhan Beg ibn-i Alpağı karye-i mezbûre ayende ve revendeye (gelip gidenlere) hizmet ede deyu Aleyküm Emreye vakf olunmuş ol-vakt mezkûr Emre evladından İlyas Seydi ve Elvan Seydi nişanı hümâyûn ile vakf-ı evladlık üzere mutasarrıfıdır.”²⁵⁸

Osmanlı Beyliğine ait

“Mezre’-a-i Kozcu ki, vakıfıdır, Osman Beğ’ den, Bilecik’ de Ede Şeyh Zaviyesi ’ne mezkûr Ede Şeyh oğlu Mahmud tasarruf eder imiş; şimdi Mahmud Oğlu Şeyh Mehmed tasarruf eder deyü naklolunmuş, Defter-i Kirmasti. Çiftlik-i mu’ attal 2.5”

“Hariçten ziraat olunur nim çiftlik yer var”²⁵⁹

Ömer L. Barkan, Osmanlı ve Saruhan Beyliklerinin yanı sıra Menteşe beyliğinde kurulan zaviyelere dikkat çeker. Mevlevi tarikatına ait zaviyelerin Menteşe Beyliği sınırları içerisinde belirmesi Mesud Bey (ö.1319) zamanında başlar. Balat Kazası’ nda bulunan Ahmed Gazi Mevlevihane’si en bilinendir. İlâveten aynı beylik sınırları içerisinde Ahi zaviyeleri de mevcuttur. Yine Balat Kazası’ nda (Kınık Köyü) geliri yıllık 1.565 akçe olan Ahi İslam Zaviyesinin varlığı bilinmektedir. Barkan’ın tabiriyle zaviyeler Türkmen nüfusunun olduğu her yerdedir.²⁶⁰ Şeyh, ahi ve fakihler sosyal hayatın içinde yer alarak

²⁵⁸ *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan*, No:544, haz. Akif Erdoğan & Ömer Bıyık, Ankara, 2014, s.248-105 a

²⁵⁹ *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, haz. Ömer L. Barkan & Enver Meriçli, Ankara, TTK, 1988, C 117/ 1 Ypr 7, s. 283

²⁶⁰ *XVI Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları (338 Numaralı Evkâf Defteri- 1562)*, haz. Ahmet Yiğit, Ankara, Platin Kitabevi, 2019, s. 27, 33, 35; Bugün beyliklere ait bazı vakıf ve arazi kayıtlarına Osmanlı tahrir

verdikleri (ayende ve revendeye) hizmet karşılığında kendileri ve zaviyeleri vergiden muaf tutulur. Beyler tarafından desteklemek amacıyla verilen mülkler zamanla zaviyelerin vakıflarına dönüşür.

Devlet otoritesi, belirli şartlarda toprak üzerinde mülkiyet hakkı kurabilen yegâne meşru güç olmaktadır ki bu koşulların en önemlisi merkezden uzak ve yeni ele geçirilen yerlerin “şenletilmesi” veyahut tarıma kazandırılmasıdır. Zaviyeler göçerleri yeni fethedilen topraklarda ve varılan en son sınırlarda iskân etme hareketinde önemli rol oynamışlardır. Genel tabirle dervişler, yeni fethedilen topraklarda yer seçer orada zaviyesini kurup beyden zaviyenin bir vakfi olduğunu belirten belge alır. Çoğu tekke ve zaviye bizzat şeyhler tarafından kurulmuştur. Özellikle zaviyeler, şehir sahası dışındadır ve konuk evi görevi görür. Zaviyeler vergiden muaf oldukları için göç almaya devam eder ve nihayetinde bölge yeni kurulacak bir Türk köyünün çekirdeğini oluşturur. Tüm toprak işleri el birliğiyle bir cemaat haliyle yerine getirilir. 14. Yüzyılda Batı Anadolu’da ve Balkanlar’da ortaya çıkan Türk köylerinin büyük bir kısmı bu şekilde kurulmuştur.²⁶¹

memurlarının nakilleri vasıtasıyla ulaşabiliyoruz. Memurların yeni tahrirler yapılırken beylik topraklarına ait eski vesikaları tetkik etmeleri kuvvetle ihtimaldir. Karaman, Germiyan, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylerinin mülk, tımar ve vakıf olarak verdikleri muhtelif arazi kayıtları mevcuttur. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına...*, s. 148-49

²⁶¹ İnalçık, *Klasik Çağ*, s. 155-1556; Baykara, *Türkiye Selçuklularının...*, s. 422; Resul Ay, *Anadolu’da Derviş ve Toplum- 13 ve 15. Yüzyıllar*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2014, s. 109; Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gaziler-Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler*, İstanbul, YKY, 2020, s. 262; Langer - Blake, s. 224; Akdağ, s. 188; Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerine ait tahrir kayıtlarında boş topraklarda zaviye kurup vakıf olarak sultanlara onaylatılan Kalenderî ve Babaî dervişlerine ait belgeler yer almaktadır. bkz. İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye*, s. 23

3.2 MEŞRUIYET ARAYIŞLARI

Ortaçağ siyaset düşüncesinde toplum bir insan vücuduna benzetilir ve insan vücudu, iktidarı elinde bulunduran katmanın her daim var olması gerektiğini ifade etmek için sıkça kullanılan bir simgedir. Zira “toplum insan vücudu gibidir” deyince peşinden zihinlerde şu düşünce belirir: Tıpkı insan vücudunda olduğu gibi Müslüman topluma da bir “baş” gereklidir ve en doğru kararlar tek bir yerden yani “baş” tarafından verilebilir.²⁶² Başın, vücudun diğer azalarına komuta ettiği gibi devlet düzeninde de bir yönetim merkezi ve onun idaresi altında da yönetilenler olmalıdır. Bahadır Türk, siyasetnamelerde geniş yer tutan hükümdar-tebaa ilişkisi ve hükümdara itaat etmenin önemine dair bir aktarımda bulunur:

“Âdâbu'l-Mülûk (siyasetname)'ta yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişki ruh-beden, beden-baş, çoban-sürü gibi ikilikler üzerinden ele alınır. Abdullah b. Mu'tezz' in “hükümdarsız bir halk, tıpkı ruhsuz beden gibi ahenkten uzak ve başı bozuktur” sözünü hayranlıkla alıntılaman es-Seâlibî (ö.1038), “yönetilenlerin yönetene olan ihtiyacı; bedenin başa olan ihtiyacı gibidir. Eğer hükümdar olmasaydı insanlar birbirlerini yerlerdi. Tıpkı çoban olmayınca sürünün yırtıcı hayvanlar tarafından yenilmesi gibi” der...”²⁶³

Pasajda geçen benzetmeler üzerinden yazıldığı çağda halka, daima bir lider tarafından idare edilmeleri gerektiği ve bunun keyfi bir durumdan ziyade bir zorunluluk hali olduğu mesajı verilir. Bu noktada siyasetnameler, İslâm devletlerinde iktidara karşı “belirli tutumları yerleştirme” araçlarından biridir ve kurulu siyasal sistemin, güvenlik çemberine alınarak meşruiyetinin haklı gerekçelerle desteklenmesinin yolunu açar.

Her siyasi erkin dayandığı bir propaganda vardır. Bu doğrultuda devletin meydana gelmesinin asal yönü iktidarın zorlama gücü değil onun yasallığı iddiasının geniş destek görmesidir. Kabul gören egemen ideoloji yöneticilerin varlığına hizmet etmekle kalmaz aynı zamanda yönetici sınıfın toplumsal birlik sağlama derdine de çare olur.²⁶⁴ İktidar propagandası yayılır ve halkın egemen güce karşı olan bağlılığı artar.

Bazen ilk bazen ikinci ya da üçüncü nesilde kuruluşunu tamamlayan devlet, bir sonraki adımda içeride ve dışarıda bir otorite olarak kabul görmek adına çağının siyasi geleneği gereğince harekete geçer. Anadolu Selçuklu Devleti “tarih sahnesinden çekilirken” Batı

²⁶² Şerif Mardin, *İdeoloji*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 97

²⁶³ Es-Seâlibî, *Âdâbü'l Mülûk (Siretü'l-Mülûk)* akt. Bahadır Türk, *Çoban ve Kral*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 145

²⁶⁴ Claessen & Skalnik, s. 234; Terry Eagleton, *Ideology an Introduction*, New York, Verso, 2007, s. 29-30

Anadolu'nun beyleri, kendileri ve genç devletleri için kamusal ve siyasal yaşamı düzenleyici normlara sahip İslâm dininin sağlayacağı meşruiyet referansına baş vururlar. Keza dönemin ne ulema ne de devlet adamları tarafından İslâm'ın meşruiyet edinim noktasında bir referans kaynağı olduğunu reddedecek hiçbir argüman yoktur.²⁶⁵

3.2.1. Manevi Otoriteden Onay

Anadolu beyleri, Selçuklu mirasından gelen yolu takip etmelerinin varlıklarını kanıtlama davasında kendilerine yarar sağlayacağıının farkındaydılar ve bu bilinçle hareket ettiler. Esasen söz konusu meşruiyet kazanım mücadelesi Tuğrul Bey'e kadar uzanır. İslâm dünyasının ortasında göçebe kökenli bir devlet olarak beliren Selçuklular da aynı süreci tecrübe etmişler ve siyasal meşruiyet iddiası onları Sünnî doktrine yaklaştırmıştır.²⁶⁶ Bu doğrultuda beyler ilk olarak Anadolu'da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den sonra bir tarikata dönüşen Sünnî karakterdeki Mevlevî hareketi ile irtibat halinde olurlar. Amaç Mevlevîlik vasıtasıyla “yüksek İslâmî anlayış ile temsil edilme” görüntüsüne kavuşmaktır. Neticede İslam aleminde kabul görmek için doğru bir çıkış noktası olacaktır. 1350'li yıllara kadar neredeyse tüm beylik merkezlerinde Mevlevîhaneler kurulur, beyler tarikata intisap ettikleri gibi Mevlevî ailesi ile evlilik bağı kurmayı da ihmal etmezler.²⁶⁷

Beylikler ve tarikat arasındaki ilişkinin gelişmesinde Arif Çelebi'nin 1312-1320 tarihleri arasında Batı Anadolu uçlarına yaptığı seyahatler etkili olur. Zira tarikat, Anadolu'da önemli merkezlerde yayılma amacı gütmektedir. Şeyh Çelebi, Germiyan, Aydın, Menteşe, Saruhan ve diğer beylikleri kazanmak için uğraş verir. Batı uçlarının genç devletlerinin siyasi ve ekonomik yönden gelecek vaat etmesi, kendisine güçlü hamiler arayan Mevlevî hareketini bu topraklara çeker.

Seyahatin ayrıntılarına daha önemlisi de beyler ve Mevlevîler arasında cereyan eden olaylara Ahmed Eflâkî'nin *Menâkibü'l Ârifîn (Ariflerin Menkabeleri)* eserinden ulaşabiliyoruz. *Ârifîn*' den öğrendiğimize göre Menteşe iline gelen Mevlânâ'nın torunu

²⁶⁵ Rosenthal, *Ortaçağ' da İslam...*, s. 130; Zerrin Kurtoğlu, *İslam Düşüncesinin Siyasal Ufku*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 81; *İslam Düşüncesinde Siyaset Fıkıh ve Cemaat*, Ovamir Anjum, İstanbul, Pınar Yayınları, 2021, s. 12

²⁶⁶ Ahmet Y. Ocak, “Social, cultural and intellectual life, 1071-1453”, *Cambridge History of Turkey 1071-1453*, (ed.) Kate Fleet, New York, 2009, s. 384-385; Altan Çetin, “Menteşe Beyliği'nde Mevlevîliğe Dair Bazı Tespitler”, *Menteşeoğulları Tarihi-Bildiriler*, (ed.) A. Çevik-M. Keçiş, Ankara, TTK, 2016, s. 236

²⁶⁷ Emecen, *İlk Osmanlılar...*, s. 105-106; Şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi ...*, s.123

Arif Çelebi, burada Ulu Bey Mesud'u ziyaret eder ve oğlu Şücceddin Orhan'ı kendisine mürid yapar. ²⁶⁸ Önce Denizli sonra Kütahya'yı ziyaret eden Arif Çelebi, Germiyoğlu Yakup Bey ile görüşür. (1321). ²⁶⁹ Çelebi'nin Aydınogulları'nı ziyareti teferruatlarıyla anlatılır. Eflaki'nin eserinden yansıyan Arif Çelebi ile Aydınoglu Mehmed Bey arasındaki diyalog ve Umur Bey hakkındaki sözler bize değerli ipuçları vermektedir:

“Çelebi hazretleri ilk defa Birgi şehrine geldiği vakit, Aydınoglu Mübarizeddin Mehmet Bey henüz o vilayeti ve civarını zaptetmemişti... Bir gece kalkıp Çelebi'nin ziyaretine geldi. Baş koyup yalvardı, gayb âleminde devlet ve yardım istedi. Çelebi hazretleri elindeki çomağını ona verip: “Kim sana karşı koyarsa ve senden kaçarsa bu çomakla (asa ile) onun başını yar ve bil ki bugünden sonra bu vilayet ve Hüdavendigâr vilayetlerinden birçoğu senin eline geçecek ve birçok fetih sana, senin çocuklarına ve ahfadına müyesser ve senin emirliğin de hepsine hâkim olacaktır.” Buyurdu. Mehmet Bey çomağı alıp başına koydu ve: “Çelebi'nin çomağını kendi nefsimin ve kendi çomağımı da **din düşmanlarının** başına vuracağım” dedi. Hakikaten günden güne bütün o memleketleri mağlup edip kendi mülkü yaptı ...

Umur Bey'e dair:

Aydınoglu Mehmet Bey için: “Bizim Subaşımız” der, onun hakkında çok inayetlerde bulunur ve ona “Sultanü'l Guzât: Gazilerin Sultanı adını verdi... Yine emirlerin sultanı (melikü'l ümera) kahramanların örneği, zamanın ikinci Hamza'sı, İlâhi gazi Umur Paşa birkaç defa denizden sıkışmış, huzursuz ve sıkışık bir vaziyette iken Mevlânâ hazretlerinin şeklinin denizin üzerinden geldiğini ve geminin burnunu mübarek eli ile tutup, onu batmak ve yok olmaktan kurtardığını görmüştü. Umur Bey, **kafirlerle savaşırken** birkaç defa da Çelebi hazretlerinin savaştığını ve onları yendiğini gördü.” ²⁷⁰

Sembolizm yüklü anlatımda Mevlevî şeyhi Arif Çelebi kerametini göstererek müridinden manevî desteğini esirgememiş ve kazanılan zaferlerde pay sahibi olmuştur. Bey ise desteğe layık olduğu için (kut sahibi bir beyin gazâ faaliyetinde bulunması) yardım eli ona uzanmıştır. Şeyh, zafere katkıda bulunarak ahalinin gözünde “rıza tabanı” oluşturur. Kendisi için uhrevî bir şöhrat, iktidardaki otorite için de meşruiyet edinimi sağlar.

Mevlevî tarikatının en fazla güç kazandığı beylik Saruhanoğullarıdır. Arif Çelebi'nin Saruhan Bey ile irtibat kurup kurmadığı bilinmemektedir ancak halefleri tarikata intisap etmiştir. Bizim için ileri bir tarih olmakla birlikte Saruhanoğlu İshak Bey'in saltanatı

²⁶⁸ Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l Ârifîn (Ariflerin Menkıbeleri)*, İstanbul, MEB,1964, s.72; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ...*, s. 72; Şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi ...*, s. 121

²⁶⁹ Eflâkî, *a. g. e.*, s. 341-343; Mevlevî müridi olan Yakup Bey'in, Karahisar Mevlevihane'sine ait bir vakfi olduğu gibi Uşak'a bağlı Hacim Köyü'nde de bir zaviye vakfiyesi bulunur. Uzunçarşılı, *bkz. a. g. e.*, s. 43

²⁷⁰ Eflâkî, s. 343-345; Şeker, *a. g. e.*, s. 118-119; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1953, s. 74

döneminde (1362-1388) Mevlevîlik, bey ailesi tarafından kesin şekilde benimsenmiş ve devletin zirvesinde gördükleri kabulün neticesinde İshak Bey, Manisa ilinde bir külliye inşa ettirirken şehre hâkim noktada bir de Mevlevîhane yaptırır. Cami ve medrese ile aynı tarihlerde yürütülen yapı faaliyeti beyliğin yüksek İslamî görüntüsünün son evresidir. Külliye ait kitabelerde İshak Bey, “Çelebi” unvanıyla anılmaktadır. Bazı kaynaklarda İshak Çelebi’nin anne tarafından Mevlânâ ailesinden olduğu ileri sürülmektedir. Bu iddiayı doğrulayacak elde herhangi bir veri olmamakla birlikte “Çelebi” unvanı, İshak Bey’in Mevlevî tarikatıyla olan yakın ilgisinin bir işaretidir.²⁷¹

Batı Anadolu sahasında Sünnî-Hanefî doktrinin kendisine yer bulmasında büyük katkısı olan ve bey aristokrasisi tarafından ciddi manada himaye gören kentli tarikat: Mevlevilik, dinî bir otorite olarak sadece uhrevî hayata değil siyasi arayışlara da yön verici konumda olmuştur. Mevlevîler, beyliklerin ihtiyaç duyduğu meşruiyet zeminini sağlama vazifesini cemiyet üzerindeki manevî nüfuzlarını kullanarak yerine getirirler ve dinî enstrümanlar aracılığıyla beylere siyasi varlıklarını takviye etme yetisi kazandırır.

Başta Mâverâünnehir ve Horasan kökenli olmak üzere çeşitli merkezlerden kaynaklı tasavvuf akımları 13. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu’ya göç dalgalarının içinde gelmiştir. Özellikle de İlhanlı baskısından uzak Batı Anadolu uç topraklarında yoğunlaşan şeyh ve dervişler, bir bir ortaya çıkan yeni siyasi oluşumların beyliklerin-devletçiklerin- bünyelerine katılmışlardır. Kentlerden gelenler kentlere kırsaldan gelenler kırsal kesimlere yerleşir. Böylece hem Mevlevî, Kübrevî ya da Sühreverdî tarikatları gibi yüksek (şehirli) hem de popüler (kırsal) tasavvuf anlayışı Anadolu’da hızla yayılarak uçların toplumsal ve tinsel yaşamına etki eder.²⁷²

Özellikle kırsal kesimde fıkıh ağırlıklı medrese Müslümanlığından uzak, efsanelerin ve menkıbelerin ağırlıklı olduğu evliya kültürüne dayalı bir “halk İslamı” Anadolu’da Türkmenler arasında hızla yayılır. Popüler İslam olarak da tanımlanan bu inanç sistemi medrese tarafından “bidat” ya da “hurafe” olarak kabul edilir. Bir tarafta medrese diğer tarafta dervişlerin merkezde olduğu “halk İslamı” olarak adlandırabileceğimiz iki farklı yorum kendini gösterir.²⁷³

²⁷¹ Emecen, *İlk Osmanlılar ...*, s. 202-205; Nevzat Sağlam, “Manisa Mevlevîhânesi ve Şeyhleri Hakkında”, *Saruhanogulları Beyliği-Bildiriler*, (ed.) M. Ersan & C. Kanat vd., Ankara, TTK, 2021, s. 437

²⁷² Ocak, “Social, cultural and intellectual life...,” s. 390; İnalcık, *Klasik Çağ*, s. 61

²⁷³ Ocak, *a. g. m.*, s. 391

Anadolu'da 13-15. yüzyıl aralığında en yaygın derviş zümrelerini, kaynağını Horasan Melâmetliğinden alan ve Kalenderî özellikler ²⁷⁴ sergileyen, 13. yüzyılda ekseri Babailikle, 14. Yüzyılda Abdâlân-ı Rûmla ve bu yüzyılın sonlarından itibaren ise Bektaşilikle anılan geniş heteredoks zümreler oluşturur. ²⁷⁵Aşıkpaşazâde' nin dörtlü tasnifinde yer alan Abdâlân-ı Rûm dervişleri, kırsal kesimde oldukça faal durumdaydılar. Dünyayı terke dayalı tasavvufî yaşam biçiminden zamanla uzaklaşan dervişler, sosyal hayatın bir parçası haline gelirler. Beyler tarafından kendilerine sağlanan imkanlar dahilinde kurdukları tekke ve zaviyelerde hem yol hizmeti görüler hem de kırsalın sosyo-ekonomik ve dinî-kültürel boşluklarını doldururlar. Dervişler, hayatlarına hâkim olan tasavvufî idealleri halka hizmet gayesiyle birleştirerek bir anlamda umumî hizmeti sülûkun bir parçası haline getirirler. Pek çoğu “abdal” ya da “baba” unvanı taşıyan bu dervişlerin bazıları kroniklerde ve vakıf kayıtlarında Abdal Musa, Abdal Murad, Karaca Ahmed, ve Poştinpûş Baba isimleriyle anılmaktadır. ²⁷⁶

Devletlerin kurulma aşamasında beyler, hemen hemen her kesimle olduğu gibi derviş zümreleriyle de irtibat halindeydiler. Kuruluş süreçlerinde her türlü güce ve desteğe duyulan gereksinim, beyler açısından bu yaklaşmanın ana nedenlerinden biridir. Dervişler cephesinden bakıldığında genç devletlerin getirebileceği avantajlar, gazâ-cihat faktörü ve en önemlisi de birçok noktada kabul görmeyen derviş zümreleri için yeni bir yurt edinme imkânı onları siyasilerle yan yana getirmiştir. ²⁷⁷

Osmanoğulları başta olmak üzere diğer tüm beylikler dervişlere, gazilere ve fakihlere pek çok ihsanda bulunmuş tekkeler, zaviyeler, camiler ve imarethaneler inşa etmişlerdir. Hiç şüphesiz beylerin bu politikalarında kuruluş aşamasında olan devletlerinin her çeşit sosyal ve dinî zümreden insana olan ihtiyacı ana etkindir. ²⁷⁸ Siyasetin ve dinin kesiştiği noktada kentli Mevlevîlerden ortodoks vaazların ulaşamadığı kırsal kesimin dervişlerine kadar manevî değer taşıyan her bir dinî simge ve oluşum siyasi yapıya değer katar.

²⁷⁴ *Dünyayı ve dünyevî değerleri önemsemeyen, içinde yaşadıkları toplumun toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı çıkan, bunu dış görünüş, kılık kıyafet, tutum ve davranışlarıyla gündelik hayatlarına da yansıtan sūfîlere genel olarak “kalender” denilmiştir. Kalenderilik ise kalenderî yaşam tarzını benimseyen muhtelif tasavvufî zümrelerin ortak adıdır...*, Ürkmez, *Selçuklular Zamanında ...*, s. 279

²⁷⁵ Ay, *Anadolu'da Derviş ...*, s. 19, 28

²⁷⁶ Ay, *a. g. e.*, s. 10; Şahin, *Dervişler ...*, s. 96; İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, s. 22-23

²⁷⁷ Şahin, *a. g. e.*, s. 180

²⁷⁸ Şahin, *Dervişler ...*, s. 177; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ...*, s. 48

Beylerin siyasi otoritelerine meşruiyet arayışlarında müracaat ettikleri bir diğer makam Kahire'deki hilafet merkezidir. ²⁷⁹ Kahire'deki halifelerin İslam dünyası üzerinde artık eskisi gibi bir nüfuzu kalmamasına rağmen Beyler, birer Müslüman liderler olarak Abbasi halifelerinden onay almayı ihmal etmemişlerdir. Zira en baştan meşruluğunu ilahi bir kaynaktan olan iktidar teoride “sorgulanamazlığını” ilan ediyor demektir. Abbasi halifeleri uzun bir müddet Sünnî İslâm devletleri üzerinde manevî olarak nüfuz sahibi olmuş, tahta çıkan sultanlara menşurlar tasdik edip unvanlar vermiş ve onlara hakimiyet göstergesi hediyeler (hilat, sancak, eyerli at, kılıç, sarık, tuğ vb.) göndererek siyasi varlıklarına “meşruiyet” katmıştır. Resmi olarak hakimiyetleri halifeler tarafından tasdik edilen hükümdarların ülkelerinde hutbede halifelerin adı zikredilir ve sikkelerde de adları bulunur. Tüm bunların maddî bir değeri olmamakla birlikte İslâm dünyasının birliğini vurgulamak ve iktidarlara onamak adına bir değer kazanıyordu. ²⁸⁰

Selçuklu-Nizâmiye Medresesi müderrisi (1091-95) Gazâlî' nin siyasi realizm kaynaklı hilafet teorisi Selçuklu İmparatorluk çağı halife-sultan ilişkisine tam şeklini verdiği gibi Selçuklu sonrasında da miras kalmıştır. İslâm düşünürü Gazâlî' ye göre hükümdar saltanatının meşruiyetini halifeye biat ederek kazanır ve hükümdar da kurumsal otorite olan halifeye biat etmekle aslında kendi otoritesini meşrulaştırmaktadır. Çünkü hilafet danışılan bir makamdan ziyade kuvvet yoluyla -kılıç hakkıyla- elde edilenleri meşrulaştıran yüksek bir mercidir. Burada güç sultan; otorite ise halife tarafından temsil ediliyordu. Sultan halifeyi himaye ederek ona güç veriyor karşılığında halife de sultana yetki veriyordu. ²⁸¹

²⁷⁹ Mısır-Memlûk Sultanlığı' nın himayesi altında bulunan Bağdat hilafetine dair B. Lewis aydınlatıcı bilgiler vermektedir: *...fevkalade parlak siyasi bir hareket İslâm'ın merkez karargâhı ve siperi Mısır sultanlığının statüsünü ve prestijini sağlamlaştırdı. Bağdat hilafetinin Moğollar tarafından yıkılışından sonra üç buçuk yıla yakın bir süre müslümanlar halifesiz kalmışlardı. Fiilen tesir gücünü yitirmiş olmasına rağmen hilâfet, İslâm birliği ve meşruiyetin en yüce ifadesi olarak Müslümanların nazarında saygınlığını koruyordu. Onun yıkılışı, tehlikeli bir boşluk bırakan yıkıcı bir darbe oldu. Baybars bu boşluğu doldurmaya bir çare buldu. Moğol katliamından Bağdat'tan kaçarak kurtulmuş olan Abbasiler' den bir veliaht, **el-Mustansır** unvanıyla **Recep 659 (Haziran 1261)**'de Kahire'de fiilen halife ilan edildi...*

*Önceleri Tunus'taki Hafsilere destek sağlamış olan Mekke şerifi Ebû Numeyy'in biat etmesi bu işin önemli sonuçlarından biri oldu... Bir fırsatını bulup şerifin bir bağımsızlık girişimine rağmen Hicaz, Memlûk hükümdarlığına fiilen bağımlı hale geldi. Böylece Memlûklüler mukaddes yerleri koruma ve hac işlerini idare etmenin prestij ve nüfuz yönünden sağladığı tüm imkânları eline geçirmiş oluyordu..., daha fazla bilgi için bkz. Bernard Lewis, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, (ed.) Peter Malcolm Hol & Ann. Lambton, İstanbul, 1988, s. 225*

²⁸⁰ Zerrin Kurtoğlu, *İslâm Düşüncesinin Siyasal Ufku*, s. 77; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına ...*, s. 322; Köprülü, *Bizans Müesseselerinin ...*, s. 129; Şeşen, *İslam Medeniyeti ...*, s. 358

²⁸¹ Kurtoğlu, *İslam Düşüncesinin ...*, s. 227; Bernard Lewis, *Ortadoğu*, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2011, s. 190; Montgomery Watt, *İslam'da Siyasal Düşüncenin Oluşumu*, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2001, s.152;

Büveyhî ve Selçuklular zamanında dünyevî güçten mahrum bırakılan Abbasi halifeleri, Mısır-Memlük halifelikleri zamanında en azından konumlarına uygun unvanları kullanabilmişlerdir.²⁸² Şüphesiz bunu mümkün kılan en önemli sebep Memlük sultanlarının kökenleridir. Sultanlar her ne kadar “İslam’ın koruyucusu” kimliğini başarıyla taşısalarda herhangi bir “soy” iddiasında bulunamayışları -özellikle de Cengiz Han hanedanına karşı- onları halife-sultan ittifakına yöneltmiştir. Sultan Baybars, Kahire’de hilafeti yeniden ayağa kaldırmakla saltanatı için aradığı ideolojik temeli atmış olur ve hilafetin üst otorite olarak kabulü yeniden hayata geçirilir.²⁸³ Burada bir kez daha din ve devlet birlikteliği kendini gösterir. Bu birlikteliğin iktidarın ilahi onaya sahip olduğu Mezopotamya-Pers monarşi geleneğinden devralındığı düşünülmektedir. Sâsâni kralı Erdeşîr b. Bâbek’e atfedilen bir siyasetnamede gelenek gerekçeleriyle açıklanır:

“Mülk (devlet) ve din ikiz kardeşlerdir. Bunlardan biri, diğer yoksa eksiktir. Çünkü din, mülkün temeli ve direğidir. Mülk de dinin koruyucusudur. Temelsiz mülk, koruyucusuz din olamaz. Çünkü koruyucusu olmayan şey zayıdır. Temeli olmayan şey ise yıkılmaya mahkûmdur. “²⁸⁴

O halde hükümdar varlığını şerâat’ ten almaktadır. İktidarın gerekliliği ve iktidara itaat etmenin zorunluluğu yalnızca yasal değil aynı zamanda ahlaksal ve dinsel bir şarttır.²⁸⁵ Tüm bunların ekseninde Memlük Sultanlığı’ nın kendi bünyesinde taşıdığı prestij ve Mısır ülkesinin, temeli dinî normlara dayanan çağın siyaset geleneğine ev sahipliği yapması, irsî hanedanlıklarına meşruiyet arayışındaki Batı Anadolu beylerini Kahire’ye çeker. Mısır’daki Halife el-Müstansır Billâh cephesinden bakıldığında halifeliğin yegâne ve başka bir otoriteye devredilemeyecek hakkı olan hükümdarlara meşruiyet kazandırma misyonunu yerine getirmek, konumunu muhafaza adına lehte bir durumdu.

Memlük dönemi devlet adamı, tarih ve coğrafya âlimi El Ömerî (ö.1349), beylerin hem hilafet hem de Memlük sultanlarıyla irtibat halinde olduklarını anlatır. El Ömerî eseri

Gibb, *İslam Medeniyeti ...*, s. 37; Bernard Lewis, *İslâm’ın Siyasal Söylemi*, İstanbul, Cep Kitapları, 1993, s. 41, 63-64

²⁸² Vasilij V. Barthold, *Halife ve Sultan*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, s. 74

²⁸³ Anne F. Broadbridge, *Kingship and Ideology in the Islamic and Mongol Worlds*, New York, Cambridge Uni. Press, 2008, s. 4,9-10,12-13,15-16

²⁸⁴ Nağihan Doğan, *Dinin İktidarı İktidarın Dini-Hilafet, Siyaset ve İslâm*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s.143-144; Mâverdî, *Dürerü’s-Sülûk fî Siyâseti’l-Mülûk (Mâverdî’nin Siyâsetnâmesi)*, İstanbul, YKB, 2019, s. 64-65

²⁸⁵ Kurtoğlu, *a. g. e.*, s. 238

Mesâlikül'l Ebsâr'da Anadolu beylerinin Memlûk sultanlarına mektup yazıp onların desteğini almaya çalıştıklarını belirtir. Beyler ve Kahire arasındaki yazışmalara dair diğer bir kaynağımız Memlûklü münşi (kâtip) Kalkaşendî'nin Subhu'l A'shâ adıyla bilinen inşâ (güzel yazı) eseridir.²⁸⁶ (Halife'nin adının geçtiği sikke R.8)

3.2.2. Gazâ İdeolojisi

İslâm dinine göre gazâ faaliyeti *farz-ı kifâye*' dir ve ancak gerekli koşullar bir araya geldiği takdirde icra edilmesi gereken dinî bir ödevdir. Eğer İslâm ülkesi ciddi bir tehditle karşılaşırsa gazâ, emîrû'l mü'minin tarafından *farz-ı 'ayn* ilan edilebilir ve bu durumda her Müslüman yetişkin er için gazâ, mecburi bir ödev olur. 13.ve 14. yüzyıl Anadolu şartlarını düşündüğümüz takdirde gazâ kaçınılmaz bir eylemdir.²⁸⁷ Bununla birlikte Batı Anadolu uçları için gazâ faaliyeti farklı özellikleri olan bir mevzudur.

Gazâ hareketi Selçuklu Devleti'nin siyasi hakimiyetini kaybettiği ve Bizans muhafaza hattının çözüldüğü tarihlerde (1261 ve sonrası) sınırda bulunan beylikler açısından hayatî bir önem kazanır. Tekrar hatırlatmakta fayda var ki beyliklerin kurulmasında ve birer devlet/devletçik haline gelmesinde fetih, temel etkidir. Misal, Denizli yöresinden Elmalı-Acıpayam hattının geçilerek Menteşe (Karya) topraklarına düzenlenen akınlar, Menteşe Beyliği'nin ortaya çıkışıyla neticelenir.²⁸⁸ Fetih ve kuruluş, gazâ hareketinin tetikleyici özelliğinin bir sonucudur. İdeolojik açıdan baktığımızda ise gazâ, “kafir” topraklarına sefer düzenlenmesini teşvik eder ve finalde “il tutma- il olma” geleneğini dinî bir kisveye büründürerek hükümdarın otoritesine ganimet ve toprak elde etmekten çok daha kârlı kazanımlar getirir.

Her şeyden önce darü'l islâm' a yeni katılmış ve darü'l harp ile olan mücadelesini henüz sonlandıramamış olan Batı Anadolu uçları, sürekli artan nüfusu ile farklı kökenlerden gelen savaşçıları (alp'leri) bünyesinde toplamaya devam eder. Osmanlı kaynaklarında örneğin Aşıkpaşazâde'nin notlarında “alp” ve “gazi” özdeş terimlerdir ve Gaziyân-ı Rûm tabiri her ikisini karşılayacak şekilde kullanılır. Fuat Köprülü alp'leri eski Türk anânelere bağlı aşiret kökenli askerler olarak, gaziliği ise alp'in daha çok İslâmî gazâ anlayışı ile bağdaşan medrese çevrelerine yakın tipi olarak tanımlar. Köprülü, uç

²⁸⁶ El Ömerî, *Mesâlikül'l Ebsar*, s. 132

²⁸⁷ İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, s. 25-26;

²⁸⁸ Dipnot: 222

beylerinin “Gazî” lâkabını kullanmalarını onların artık şehir hayatına geçmelerine ve medreseler ile kurdukları irtibata dayandırır. Aynı şekilde Âşık Paşa’nın didaktik eseri *Garib-nâme*’ de “gazi” kelimesi “alp-eren” şeklinde karşılık bulur. Neticede “gazi” geçmiş zamanın “alp” tabirinin yeni karşılığıdır. Avrasya bozkırlarında olduğu gibi alp(gazi) etrafında akın birlikleri oluşur ve her biri uc’ un farklı noktalarında önderlerin (beylerin) bayrağı altında nehir vadilerinden ilerleyerek Bizans’ın kıyı kesimlerine doğru yapılan akınlarda en ön saflarda yer alırlar.²⁸⁹

Savaşlarda beylerin askeri gücünün aslî unsuru olan gazilerin yanında “lojistik destek” fakih ve derviş (ulema ve ümera/seyyidler) zümrelerinden gelmiştir. Sınırın siyasî teşekkülleri içinde Mevlevîlerle yakın ilişki içinde olduğunu bildiğimiz denizci beylikler: Saruhan, Aydın ve Menteşe beyleri gazi unvanını sıklıkla kullanır ve söz konusu unvan, Mevlevîler vasıtasıyla dinî bir idealizm şekline dönüşür. İzmir-Ödemiş’ de yer alan Birgi Ulu Camii (1312) kitabesinde Aydınoğlu Mehmed Bey’in unvanları arasında “...*el-emîrû’l-kebîr el-Gazî*...”, türbesindeki kitabede “...*es-Sultanü’l-guzât...el mücâhid*...” tabirlerine rastlanır. Yine Aydınoğlu Umur Bey’in mezar taşında “*Gazî Umur Bey*” ibaresi geçer. Önceden de belirttiğimiz gibi Mevlevî tarikatı müridi Saruhanoğlu İshak Çelebi’nin 1365-1380 tarihleri arasında inşa ettirdiği külliye, ileri bir tarihe ait olmakla birlikte fikir vermesi bakımından önemli bir eserdir. Yapının bugüne ulaşabilen kitabelerinde Çelebi, “...*sultânü’l-a’zam nâsırü’l-guzât ve’l-mücâhidîn*...” unvanıyla anılır. Muğla-Milas’ta Menteşe Beyliği’ne ait 1378 tarihli Milas Camii kitabesinde Menteşeoğlu Ahmed Bey’in adı “*Gazî Ahmed Bey*” şeklinde yazılıdır. Diğer bir beylik Çobanoğulları’ nın Ulu Bey’i Müzaffereddin Yavlak Aslan’ nın Kastamonu-Taşköprü

²⁸⁹ İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye*, s. 18, 29-33; İnalçık, *Klasik Çağ*, s. 12; Lindner, *Osmanlı Tarih Öncesi*, s. 13; Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu ...*, s. 139-140; Âşık Paşa, *Garib-nâme*, s. 550; Birer Selçuklu mirasçısı olan Batı Anadolu Beylikleri’ nin askeri yapılanmasında genel olarak merkezde süvariler olmakla birlikte coğrafi konuma göre ordunun ağırlık noktası değişebilir. Kara beyliklerinde süvari-piyade şeklinde iki ana birlik yer alır. Denize sahili olan beyliklerde donanma ön plana çıkar. Barış zamanlarını dahi savaşa hazırlık yaparak geçiren ordu, daima savaşa hazır pozisyonadadır. Bkz. Zerrin Günel, “Anadolu Beyliklerinde Ordu ve Donanma”, *A. Selçukluları ve Beylikleri Dönemi Uygurluğu I*, 2006, s. 232; Batı Anadolu’nun sahil beylikleri Ege sularında Bizans ve Latinlerle rekabet halindedir. Özellikle **Aydınoğlu** Gazi Umur Bey’in deniz seferleri Papalık başta olmak üzere Akdeniz Hristiyan aleminde yankı uyandırır. Umur Bey, Adalara, Mora’ya ve Karadeniz’i geçerek Eflak istikametine doğru deniz seferleri olmuştur. **Karesi** beylerinden Demirhan, 1331’de Rumeli sahillerinde faaliyetlerde bulunur. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti ...*, s.145; Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu ...*, s. 158-159; Zachariadou, “İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler”, *Söğüt’ten İstanbul’a*, 2005, s. 378; **Menteşe** Beyi Mesud’un, 1310’da Rodos Adası’nın bir kısmını ele geçirmesi ve Memlük Devleti’nin Kıbrıs seferine iki yüz küçük gemi ile katılması beyliğin deniz gücü hakkında fikir vermektedir., Varlık, “Menteşeoğulları Beyliği”, *A. Selçukluları ve Beylikleri Dönemi Uygurluğu I*, 2006, s. 145; Nicol, *Bizans’ın Son Yüzyılları*, s. 154

mevkiinde 1328-1329 tarih aralığında banisi olduğu medresenin kitabesinde Yavlak Aslan, “...*ma'deni'l-cûd ve'l-keremi'l-guzât kamiü't-tugat ve kahirü'l-kefere...*” olarak geçer. Kitabelerde kullanılan “gazi” unvanı Mevlevî müridî Eflâkî'nin eseri *Menâkibü'l Ârifin*'de geçen Bey-Mevlevî bağına ve manevi desteği teyit ettiği gibi beylerin eylemlerini resmi bir İslâmî temele dayandırma noktasında gazilik makamını benimseyip kullandıklarının da bir işaretidir.²⁹⁰ Osmanoğlu Beyliği'nin 1337 yılına ait Bursa kitabesinde Orhan Bey, tıpkı çağdaşı olduğu diğer beyler gibi gazi unvanıyla birlikte anılır: “...*Sultân al-ghuzât ghazi ibn al-ghazi...*”, (*gaziler sultanı gazî oğlu gazî*) şeklindedir.²⁹¹

Dervişler içtimaî düzeni sağlayıp imar ve iskân hizmetini sürdürmenin yanı sıra savaşlarda beylere destek olmayı da ihmal etmemişlerdir. Derviş topluluğu sosyal hayatı şekillendirdikleri gibi bazen savaşmak bazen de psikolojik destek amacıyla orduda görev alırlar. Uçlara yapılan yoğun göçün ortaya çıkardığı sufi kalabalığı, ganimetlerden pay alma, yurt edinme; yeni kurulan beyliklerde iyi bir mevki elde etme ve “küffara karşı gaza-cihat” cengaverliğiyle hareket ederler. İlerleyen zamanların “tahta kılıçlı dervişler” miti, tohumlarını bu dönemde atar. Batı'da büyük kentlerden en ücra köylere kadar ahi zaviyeleri ve derviş tekkelerinin mevcudiyeti, gazâ ideolojisini benimsemiş olan beyleri etkilememesi imkansızdı. Beyler şeyhlere karşı son derece hürmetkar davranırlar ve karşılığını maddî-manevi destek şeklinde fazlasıyla alırlar. Dervişler orduyla birlikte gazâyâ katılır ve gösterdikleri yararlılıklardan dolayı toprak bağışı ile ödüllendirilirler. Osman Gazi'nin Yenişehir-Ermeni Derbendi civarına düzenlediği seferlere derviş-gazilerden Kumral Abdal'ın katıldığı bilinmektedir. Yine Osman Bey'in döneminde

²⁹⁰ Emecen, *İlk Osmanlılar...*, s. 121,123-124; Uzunçarşılı, *Kitabeler II*, s. 74-76, 110-113, 157; Yücel, *Anadolu Beylikleri ...*, s. 152; Wittek, *Menteşe Beyliği*, s.133-134; Dipnot:270

²⁹¹ Heat Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, State Uni. of New York Press, 2003, s. 145-146; Paul Wittek, yukarıda örneğini verdiğimiz 1337 Bursa kitabesi ile Osmanlı kronikçisi Ahmedî'nin eseri *Dâstân ve Tevârih-i Âl-i Osman* vb. kaynaklar üzerinden öne sürdüğü **gazâ tezine** göre Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda gazâ yegane tetikleyici güçtür. Wittek, sadece Osmanlı Beyliği değil diğer beyliklerin her birinin de gazi beylikler olduğunu, yapılarının aşiret kökenlerine değil gazi teşkilatına dayandığını ileri sürer. R P. Lindner, Wittek'e karşı çıkanlar arasında ilk sıradadır. Lindner, Osmanlı Devleti'nin kabilevi bir çekirdekten geldiğini, aşiret geleneğinden uzaklaşma sebebini yerleşik topluma ve genişleyen sınırlara entegre olma zorunluluğuna bağlar. Yine karşı cephede yer alan bir isim Colin İmber, Wittek'in 15 ve 16. yüzyıl gibi ileri tarihlerde yazılan kronikler üzerinden ilerlemesine karşı çıkar ve söz konusu kroniklerin kendi dönemlerinin meşruiyet kaygısını zamanda geriye yansıttıklarını ileri sürer. İmber, 14. yüzyılı kapanmayacak bir “kara delik” olarak kabul eder.

Vefaîyye tarikatından Şeyh Edebalı ile Orhan Bey'in Bursa fethi sırasında adını duyuran Geyikli Baba öne çıkan isimlerdir.²⁹²

Gazâ, dönemin uç toplumunda en temel dinamiklerinden biridir. Gazâ, gazilik ve cihat gibi hususlar övülür devletin bekâsı gaziliğe bağlanır. Uç beyliklerinin temel yayılma politikasının Bizans üzerinden ilerlemesi gazanın değerini artırdığı gibi rekabetçi bir ortama da sebep olur. Beyler kendi aralarında geçen çatışmaları gazâyı sekteye uğratan bir engel gibi görürler ve birbirlerine meydan okumayı “mâni-yi gazâyâ gazâ, gazâ-yı ekberdir” gibi yine dinî bir argümanla desteklerler. İki Müslüman beyliğin savaşmasının haklılığı ancak bu şekilde açıklanabilir. Osmanlıların özellikle Karamanoğulları ve Saruhanlılarla olan ilişkilerinde başvurdukları bir savunmadır. Karesi Beyliği'nin Orhan Bey tarafından ilhakı (1350) sonrası komşu olan Osmanlı ve Saruhan Beylikleri yer yer karşı cephelerde yer alırlar. Saruhan Beyliği'nin Osmanlılara karşı hem Aydınoğulları hem de Bizans ile ittifak yaptığı bilinir.²⁹³

Osmanlı özelinde gaza ideolojisine baktığımızda Colin Imber'in gayet net bir tanımlama getirdiğini görebiliriz. Imber, kroniklerde yoğun şekilde vurgulanan “kutsal savaş ideolojisinin” Osmanlı egemenliğine iki türlü haklılık getirdiğini ileri sürer. İlkin, Osmanlı beyleri/sultanları dini ödevi yerine getiren ideal Müslüman hükümdar sıfatı kazanır. İkinci aşamada hükümdara fethettiği topraklarda hüküm sürme yolunda dinî-hukukî bir taban sağlar.²⁹⁴ Neşrî' den gazâ ve gazilere dair kısa bir aktarım:

“Gaziler gördüler ki, her nereye vardılarsa muzaffer mansûr oldular, Osman Gazi'ye eytdiler: “Ey Gazi Han, el-hamdü li'llâh ve'l minne kafir mağlûb oldu. Şimden sonra vakti zâyî' idüb ebsem oturmak size revâ değildir. Gazaya meşgul olmak gerek.”²⁹⁵

Ahmedî'den:

“Gazi olan Tanrının ferraşudur. Şirk çirkinden bu yeri arıdır.

Gazi olan Hak kılıcıdur yakîn. Gazidür püş ü penah-ı ehl-i dîn.

Ola kim ol Tanrı yolına şehîd. Öldı sanma kim diridir ol sa'îd ...

Bunalar aldı; bunca El, şehîr ü diyâr. Çünkü Hak, Orhanı etdi pâdişâh ...”²⁹⁶

²⁹² Şahin, *Dervişler...*, s. 90, 102, 249; Ay, *Anadolu'da Derviş...*, s. 137-138; Ünver Günay-Harun Güngör; *Türklerin Dinî Tarihi*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2003, s. 415

²⁹³ Şahin, *a. g. e.*, s. 156-157; Osmanlılar Karamanoğulları Beyliği'ni özellikle Balkanlara yaptıkları gazayı sekteye uğrutmakla suçlar. Bkz. Öz, *Osmanlı Tarihi Üzerine I*, s. 30; Emecen, *İlk Osmanlılar ...*, s. 175

²⁹⁴ Şahin, s. 162; Colin Imber, *Osmanlı İmparatorluğu*, s.294

²⁹⁵ Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ I*, s. 118-119

²⁹⁶ Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*, s. 139,141

Bizans topraklarına yapılan akınların ideolojik boyutunda gazi olarak addedilmek, sonunda bazı yetkilerin kazanıldığını gösteren başarıya işaret ediyordu. Gazi gibi bir unvanı siyasî yönden yetkiye dönüştürebilmek yani “dinin bayraktarlığını yapma” ideali, fetihlerle birleştikçe mümkün olabiliyordu ve din yolunda mücadele, batı uçlarının savaşçı beylerine simgesel bir sermaye olarak geri dönüyordu.²⁹⁷ Toparlarsak eğer uç beylerinin batı yönlü akınlarını salt bir ideolojiye dayandırarak siyasî ve iktisadî yönlerini yok saymak bir hatadır. Temelleri kutsal değerler üzerine kurulu olan gazâ faaliyeti, meşruiyet kazanım yolunda güçlü bir propaganda aracıdır ve getirileri aşikardır fakat gazânın, kaynağını “inanma” noktasından alan diğer yansımaları hesaba katmamak da ikinci bir hata olur ve bu bir geriye dönük niyet okuma halidir. Batı Anadolu uçları için gazâ hareketi, kendi coğrafi bağlamında farklı yönleri olan bir olgudur.

3.2.3. Bayındırlık Faaliyetleri

Hükümdarın en önemli vazifeleri adalet dairesi içinde halkın huzurunu ve güvenliğini temin etmek, ticaretin istikrarını korumak ve devletin varlık sebebi olan tebaanın ihtiyaç duyacağı bayındırlık hizmetlerini özenle yerini getirmektir. Türk-İslâm geleneğinin şekillendirdiği yönetim anlayışında halka inancı doğrultusunda ibadet edebilme imkanlarını sağlamak da yine hükümdarın vazifesidir.²⁹⁸ Bu noktada Türkmen beylerinin Türk-İslâm hükümdarı rolünü benimsemekte güçlük çekmediği görülmektedir.²⁹⁹ Beylerin birer ufak sultanlık haline dönüştürdüğü beylikler, hinterlandında klasik İslâm cemiyetine ait hayat tarzını ve kurumlarını muhafaza etmekle birlikte var olan özelliğini kentlerinin mimari dokusuna yansıtır.³⁰⁰ Bünyedeki bu özellik, beylerin kurmaya çalıştığı ya da muhafaza etmek istedikleri otoriteleri adına artı bir durumdur.

Kent ölçeğinde bir hükümdarın otoritesini sokaktaki insana en iyi yansıtan araç mimari eserler ve mimari bezemedir. Meydana çıkan yapının boyutu ve bezemesinin görkemi, maddi gücün bir göstergesidir ve güçlü bir hükümdar imajını beraberinde getirir. Bu anlamda mimari alanda yapılan girişimler, saltanat ideolojisinin şehir bazında

²⁹⁷ Kafadar, *İki Cihan Âresinde*, s. 173-174

²⁹⁸ Behset Karaca-Durmuş V. Karaboğa, “Hamidoğulları Beyliği’den Osmanlı’ya İntikal Eden Vakıflar”, *Hamidoğulları Beyliği-Bildiriler*, M. Şeker & B. Karaca vd., Ankara, TTK, 2022, s. 490; İrfan Aladağ, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devrinde Dini Yapıların Toplum Hayatına Etkileri”, *Dergipark*, C.2, S.2, Kasım 2018, s. 2; Rosenthal, *Ortaçağ’da İslam...*, s. 145

²⁹⁹ Doğan Kuban, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat, 1982, s. 50

³⁰⁰ İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye*, s. 18-19

dillendirilmesi olarak yorumlanır. Kent kurmak ya da fethedilen toprakları yeniden canlandırmak -özellikle de önemli merkezlerde- “sultani imge inşası” ve “kent aidiyetini” ortaya koymak şeklinde değerlendirilebilir.³⁰¹

Ortaçağ ticaretinin merkezi konumdaki Anadolu’da Selçuklu sultanlarının sultani imge inşasında kervansarayları prestij yapısı olarak tercih ettikleri kabul edilmektedir. Böyle bir kaniya varılmasında inşa edilen han sayısının çokluğu, yapıların ihtiyacın çok ötesinde (uzaktan fark edilme zorunluluğu dışında) büyük boyutlarda olması ve başta taç kapı (ana kapı) olmak üzere bezeme programının yoğun işlenmesi gibi sebepler etkilidir. Dönemin anonim bir kaynağından yapılan aktarımda konuya dair şu ifadeler geçer:

“Korkunç yerlere dağ gibi kervansaraylar yaptırdı, ünü şanı yüceldikçe yüceldi...”

Solakzade Tarihi’nden yapılan alıntılama Emir Timur’a yöneltilen “neden her yeri yakıp yıktığı” sorusuna Emir’in verdiği cevap yine Selçuklu kervansaraylarıyla ilgilidir.

“Ben Alaeddin Selçuki gibi, padişah oğlu değilim ki, babamdan bana intikal eden mal ile hazine ve definelerle, her köyde bir han vücuda getireyim ve her şehirde bir cami bina etmeye gayret sarf edeyim... Onlar nasıl yapmak ile kendilerini andırır, bir yüksek bina gördüklerinde bunu falan padişah yapmıştır derlerse ben de kendimi yıkmak ile yad ettiririm...”

17. yüzyılın ilk yarısında yazılmış bir kaynakta geçen sözler, Selçuklular’ın dışarıya nasıl bir imaj çizdiklerini anlattığı gibi pasajda “han”ların öne çıkması da ilginçtir. Elbette ki Selçuklular sadece kervansaraylarla ilgilenmediler. Selçuklu darüşşifaları ve medreseleri en az hanlar kadar göz alıcıdır sadece 1220’lerde başlayan sultanların ticari altyapıyı kurma çabaları kervansarayları öne çıkarır. Özellikle Konya bölgesinde yoğunlaşan Selçuklu kervansaray ağı, Akdeniz ile Karadeniz limanlarına bağlanır ve Selçuklu Devleti’nin yüksek sanatını en canlı şekilde aksettirir.³⁰²

Yönümüzü beyliklere çevirdiğimizde içinde buldukları dönemin siyasî ve sosyal şartları gereği hükümdarların “dinî içerikli güç imgesi” kurmaya çalıştıkları gözlemlenir. Selçuklular’da hükümdar imajının şekil almasına yardım eden mimari eserler ticaret ve sağlık yapılarıyken beylikler çağında dinî yapılar öne çıkar. Burada gerçekleşen olay bir

³⁰¹ Sema Gündüz Küskü, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Anadolu Selçuklu Geleneği*, Ankara, TTK, 2014, s. 73, 84-85

³⁰² Küskü, *a. g. e.*, s. 85-86; Patricia Blesing, *Moğol Fethinden Sonra Anadolu’nun Yeniden İnşası*, İstanbul, KÜY, 2018, s. 28, 222, 256-257; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2019, s. 170

önceki kültür mirasını reddetmek ya da farklılık arayışı değildir.³⁰³ Meydana gelen şey zamanın şartlarının mimari tercihleri etkilemesidir. Beylerin dinî zümrelerle olan sıkı bağı ve uçlardaki yoğun sûfi varlığı bayındırlık hizmetlerinin ağırlık merkezini değiştirir. Selçuklu' dan beyliklere değişmeden devam eden olgu ise siyasi erk adına meşruiyete duyulan ihtiyaçtır.

Anadolu'nun yeni sahipleri olan beyler, kendilerinden öncekilerin yerine geçmeye hazır olduklarını ya da layık olduklarını kanıtlamak istercesine bayındırlık faaliyetlerine hız verirler ve kent kültürünü özümsemeye başladıkları oranda Batı Anadolu'nun şehirleri onlarla birlikte şekil almaya başlar.³⁰⁴

Batı Toroslar' ın ve Ege sularının art bölgelerinde beyler sanat ve mimarinin yeni hamileri olarak kendilerini gösterir. 13.yüzyılın sonu gibi erken kabul edilebilecek bir tarihte Beyşehir Gölü'nün kenarında Beylikler Çağı Mimarisi' nin sembol eseri Eşrefoğlu Camii inşa edilir. Taç kapı üzerinde yer alan ve vakıfname özelliği taşıyan kitabesine göre cami; bedesten, hamam, medrese ve dükkanlardan oluşan yapı topluluğunun bir parçasıdır (R.11-12-13). Caminin inşası 1296-1299 tarih aralığında tamamlanır ve banisi Eşrefoğlu Süleyman Bey'dir. Taç kapı üzerindeki kitabenin Türkçe manası şu şekildedir:

Birinci satır: “Bu mübarek mescidi yapan adaletli ve hayırlı bir emir Eşrefoğlu Süleyman Allah kabul etsin Bezziye hanını ve büyük mescidin etrafındaki dükkanları, büyük hamamı...”

İkinci satır: “Vakıf bütün bu kaynaklardan gelenin beşte birini evladına mütevellilik olarak şart etmiştir. Evladı da büyük izzet ve devlet sahipleri Mehmet ve Eşref Beylerdir...”

Caminin ikinci kitabesi taç kapıdan içeri girdikten sonra harime (ibadetin yapıldığı esas alana) geçişteki kemerli geçidin üzerindedir (R.14). Kitabenin açıklaması şöyledir:

“Bu mübarek mescidi din ve devletin kılıcı hayırlı emir Eşrefoğlu Süleyman 699 yılında yaptırdı.”

Yedi asırlık bir geçmişe sahip Eşrefoğlu Camii, Anadolu'da ahşap direkli ve düz toprak damlı camilerin en gelişmiş ve en büyük örneğidir. Caminin en ilginç yanı iç yapısı ve bezemesidir. Yapının tam ortasında karlık adı verilen bir havuz bulunmaktadır. Çilehane, künde-kâri tekniği ile yapılmış minber, müezzin mahfili, bey (sultan) mahfili, çinili geçit

³⁰³ Küskü, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde ...*, s. 90; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ...*, s. 231

³⁰⁴ Cahen, *Osmanlılardan Önce ...*, s. 352; Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı-14.-15. Yüzyıl*, Ankara, TTK, 1989, s. 2

(kemerli geçit) ve dışta taş işçiliği, içte ahşap, çini, kalem tezyini gibi özellikleri göze çarpar. ³⁰⁵ Yapı içinde bey mahfili (maksûre) nin olması Eşrefoğullarının 1300 öncesi siyasî teşkilatlanmayı tamamlayıp bir hanedan adına gerekli görülen saltanat temayüllerini yerine getirdiklerinin belirgin işaretidir (R.15-16).

1308-1425 tarihleri arasında hüküm süren Denizci Beylik Aydınoğullarının en erken ulu cami örneği Mehmed Bey tarafından yaptırılan Birgi Ulu Camii'dir. Yapımı 1312-1313 yılları arasında tamamlanan caminin kuzey tarafında günümüze ulaşamayan bir de medrese yapısı bulunmaktaydı. Tahta çatılı camiler kategorisinde yer alan Birgi Ulu Camii'nin mimber, bey mahfili ve çini mihrabı Eşrefoğlu Camii ile benzerlik gösterir. Mihrabı, Selçuklu tarzı çini mozaik kaplamalı mihrapların son temsilcisidir. Yapının kitabelerinde Mehmed Bey "mübarizeddin" (din savaşçısı) ve "sultanu'l guzat" (gaziler sultanı) ve "el-Emiru'l Kebir" unvanları ile anılır. ³⁰⁶ (R.17)

Osmanoğlu Orhan Bey'in kardeşi ve vezir Alaeddin Bey tarafından 1326-27 senesinde Bursa'da yaptırılmış olan Alaeddin Camii, tek kubbesi, son cemaat yeri ve minaresi ile bu tip camilerin öncüsüdür. 1326'da Bursa'yı ele geçiren Orhan Bey, kentin doğu yönlü gelişmesini sağlamak amacıyla 1339'da kendi adını taşıyan bir külliye inşa ettirir. Külliyenin medrese ve imaret yapıları günümüze ulaşamamıştır. Orhan Bey Camii, Bursa'nın ilk zaviye planlı (ters T planlı) camisidir. Yapının mihrap kısmı Anadolu alçı mihrap tipinin en güzel örneklerinden kabul edilir. Cami, 1413'te Karamanoğulları'nın saldırısı sonucu harap olur 1417'de Çelebi Mehmet tarafından yeniden onarılır. ³⁰⁷(R.18)

Batı Anadolu beyliklerinin ürettiği mimari değerden ne yazık ki günümüze çok az bir kısmı miras kalabilmiştir. Vakıf kayıtlarında yer almasına rağmen tamamen yıkılmış ya da geçirdiği tadilatlar nedeniyle orijinallliğini büyük oranda kaybetmiş eserlerin sayısı

³⁰⁵ Howard Crane, "Art and architecture 1300-1453", *Cambridge History of Turkey 1071-1453*, (ed.) Kate Fleet, New York, 2009, s. 269; İsmail Efe, "Beylikler Döneminin Nadide Eserlerinden Beyşehir'deki Eşrefoğlu Camii", *Eşrefoğulları Beyliği-Bildiriler*, (ed.) M. Şeker vd., Ankara, TTK, 2018, s. 266-267, 273; **Mahfil (maksûre)**, İslam mimarisinde -ekseri büyük (ulu-selatin)- camilerde hükümdarların güvenliği için çevrilmiş yüksek korunaklı alanlar. İslam tarihinde ilk uygulamasına Halife Osman bin Affan zamanında başlanır. Emevî döneminde gelenek haline gelir ve diğer Müslüman hanedanlarında da örneklerine rastlanır.

³⁰⁶ Ali Kızıltan, *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler*, İstanbul, Güven Basımevi, 1958, s. 96-97; Aynur Durkan, "Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit", *Turkish Studies-Sanat Tarihi Araştırmaları*, (ed) Murat Çerkez-Bülent İşler vd., 2014, s. 423-424; Rudolf Riefstahl, *Turkish Architecture in Southwestern Anatolia*, Cambridge, Harvard Uni. Press, 1931, s. 30

³⁰⁷ Kızıltan, *a. g. e.*, s. 110-113; Gündüz, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde ...*, s. 126; Yekta Demiralp, "Orhan Camii", *Akdeniz'de İslâm Sanatı-Erken Osmanlı Sanatı*, İzmir, 2000, s. 107-108

azımsanmayacak miktardadır. Bu durum mimari zenginliği tüm yönleriyle tasvir etme işini zorlaştırmaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz yapılar ise beylikler mimarisinde özgün yanlarıyla ayırt edilebilen ve bugüne yek pare gelebilmeyi başarmış eserlerdir.

13. yüzyıl sonları ile 14. Yüzyıl başlarından yer yer 15. Yüzyılın ikinci yarısına kadar süren Beylikler döneminde 1269 eser inşa edilir. Tüm bu yapı topluluğu içinde 443 eser ile en büyük grubu ibadet yapıları oluşturur.³⁰⁸ Selçuklu' dan beyliklere geçişte dönemin şartları gereği yapı tercihi kervansaray ve medreselerden zaviye ve camilere doğru kayar. İlhanlı baskısıyla başlayan sosyo-politik değişimin en keskin sonuçlarının Batı Anadolu'da vücut bulduğunu ifade etmiştik. Her alanda olduğu gibi sanatsal açıdan da batı uçları yeni denemelerin ve çeşitliliğin merkezi olur.

Otoriteler tarafından 14. Yüzyıl Anadolu sanat ortamı ve mimari yapıları dört ana bölge ayrımına gidilerek değerlendirilir. Bu bölgeler Doğu, Güney, Orta ve Batı Anadolu'dur. İlk üç bölge büyük oranda Selçuklu mimarisinin devamı niteliğindedir. Batı Anadolu Beylikler mimarisinde Selçuklu izleri devam etmekle birlikte coğrafyanın kökeninde yatan Arkaik, Helenistik, Roma ve nihayetinde Bizans geleneğinin taşıdığı yapım tekniği dolaylı olarak kendini gösterir. Böylece Batı Anadolu mimarisi, Akdeniz mimarisiyle daha yakından ilişkili hale gelir. Bunda beylerin yerel gelenekte eğitim ve deneyim sahibi ustaları çalıştırması önemli etkindir.³⁰⁹

Yerel birikimin yanı sıra dönemin mimar atölyelerinin gezici özellikte olması yani Horasan-Azerbaycan ve Şam gibi coğrafyalardan gelen ustaların beylerin hizmetine girmesi bölgede hâkim olan sınır kültürüne yeni eklemeler getirir. Batı Anadolu uçları yapı olarak Müslüman yaşantısına uyarlanırken ortaya çok bileşenli bir sentez çıkar.³¹⁰

³⁰⁸ Durukan, “*Beylikler Dönemi ...*”, s. 394; **Zaviyeler**, tarikatların temel binasıdır. Farklı tipolojilerde camiler inşa edilmekle birlikte Batı uçlarında Türkmenlerin inanç merkezinde dervişler ve babaların olması doğal olarak tarikatları ve zaviyeleri/zaviye planlı camileri ön plana çıkarır. Üstü kubbeye örtülü bir sofa ve sofaya açılan bir eyvan planı, zaviyelerin genel şeklidir. Günümüze çok az sayıda zaviye yapısı ulaşabilmiştir. Bunun temel sebebi büyük bir kısmının camiye dönüştürülmesidir.

³⁰⁹ İlknur A. Kolay, *Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2017, s. 1-2; Ülkü Bates, “Moğol İstilasının Türk Mimarisine Etkisi”, *Uludağ Uni. İlahiyat F. Dergisi-23* (2014/1), s.151

³¹⁰ Patricia Blessing, *Moğol Fethinden Sonra Anadolu'nun Yeniden İnşası*, İstanbul, KÜY, 2018, s. 255

3.2.4. Kültürel Faaliyetler

Beyler ve hanedanları ülkelerinde siyasi otoritelerinin güçlenmesi adına ilmî ve fikrî hareketleri teşvik etmişlerdir. Hakimiyyetin sadece askeri güç ile süremeyeceğinin bilincinde olan beyler, idarî, iktisadî ve fikrî hayatı tanzim ederek kurdukları devlet düzenin devamlılığını hedefler. Bu sebeple bilgilerinden faydalanmayı planladıkları kalemiye sınıfı talebelerini yetiştirmek amacıyla cami, tekke, dârüşşifâ, hamam, imaret ve git gide sayısı artacak şekilde medrese-kütüphane gibi vakıf eserleri kurmaya çalışırlar. İdarecilerin girişimiyle her beylik merkezinde bir ilim muhiti oluşur ve her ilim muhiti komşu beyliklerden hatta daha uzak mesafelerden talebe çekme özelliğine kavuşur.³¹¹

Beyler, halkın maddî manevî desteğini alabilmek ve onların devlete olan bağlılıklarını kuvvetlendirmek adına bölgelerinde yoğun bir imar faaliyetinde buldukları gibi eğitim-öğretim hizmetlerini yerine getirecek ilmî çalışmaların gelişmesini sağlayacak birçok müesseseyi de hayata geçirirler. Beylerden bazıları dönemin ünlü ilim adamlarını ülkelerine davet ederek saraylarında toplanan ilim meclislerine bizzat iştirak eder.³¹²

Aydınoğlu Mehmed Bey, dönemin tanınan alimlerinden İbn Melek'ten dersler alır ve ilimî çalışmalarla yakından meşgul olur. Başkent Birgi'de kurduğu medrese (günümüze ulaşmamıştır s.87) oldukça faaldir ve Mehmed Bey, bütün kitaplarını buraya bağışlar.³¹³

Aydınoğlu Beyliği'ni 1330 tarihinde ziyaret eden Seyyah İbn Battuta, Mehmed Bey'in sarayında ilim adamlarının gördüğü hürmete bizzat şahit olur ve şöyle aktarır:

"Kadı İzzeddin Feriştâ (Kadı İbn Melek) denen adam geldi oraya (Birgi/Medrese). Onu karşıladık. Akşam namazından sonra bahçede çardak altında buldum onu. Huzurunda bazı öğrenciler oturuyor, hizmetçi ve köleler iki tarafta ayakta dikiliyorlardı. Kendisi nakışlı kumaşlarla kaplı bir sedire kurulmuştu. Onun bu halini görünce kendi kendime "padişahlardan birinin huzurundayım galiba" dedim."

"Hükümdar (Mehmed Bey) bir gün ikindiden sonra bulunduğumuz mıntıkaya geldi. Müderris efendi baş köşede, hükümdar onun sağında ben de müderrisin sol tarafında oturuyordum. Bu şekilde oturmuş, Türklerin fıkıh bilginlerine gösterdiği saygının en açık ifadesidir. Benden peygamber' in hadislerinden bir seçki hazırlamamı istedi.

³¹¹ Fahri Unan, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I*, (ed) Y. Ocak, Ankara, 2006, s. 390; Şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi...*, s. 311

³¹² Mehmet Şeker, "Menteşeoğulları'nın Türkçeciliği ve Burgazi Fütüvvet-Nâmesi", *Menteşeoğulları Tarihi-Bildiriler*, (ed.) A. Çevik- M. Keçiş, Ankara, TTK, 2016, s. 403;

³¹³ Salim Koca, "Aydınoğulları Beyliği", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I*, (ed) Y. Ocak, Ankara, 2006, s. 147

Derhal hazırladım. Hükümdar bu eserin Türkçe açıklamasının yazılmasını müderrise emrederek..."

"Buraya geldiğimizde kendisine ait peykeyi eliyle kenara itip bizimle beraber sedirlere oturdu. Müderris fakih sağ tarafına, kadı onun yanına, bense daha geride bir yere oturdum. Hafızlar sedirin sağ tarafında yer aldılar. Onlar hükümdarın huzurundan bir an olsun ayrılmıyorlardı." ³¹⁴

Günümüze ulaşan bu anlatımlar, tarihte askerî ve siyasî başarılarıyla anılan Aydınoğlu Mehmed Bey'in ilim adamlarına karşı himayeci yönünü de gösterir.

Germiyanoğullarının beylikler devrine en büyük katkısı kültürel alanda olmuştur. Beyliğin ilim sahasında önemli şahsiyetler yetişir ve Türkçe halkın dili olmakla beraber aynı zamanda kültür dili olarak gelişir. Germiyan yurdunda 13 ve 14. yüzyıl boyunca yaşamış ve buralarda yetişmiş birçok şair ve âlim sonraları Bursa-Edirne gibi Osmanlı'nın ilim ve kültür merkezi olacak şehirlerin gelişmesinde rol oynar. I. Yakup Bey zamanında (1300-1340) Kütahya merkezinde hizmet vermeye başlayan Vâcidiye Medresesi, ilerleyen tarihlerde Ulu Bey Süleyman Şah zamanında (1361-1387) İranlı bilim adamı Molla Abdülvâcid' in gelişile bir rasathane olarak kullanılacaktır. ³¹⁵

Osmanoğulları'nın ilk devlet ve ilim adamları Germiyan ve Karaman sahasında eğitim almış kişilerdi. Osman Bey zamanında Dursun Fakih ve Molla Rüstem ile başlayan Karaman ekolünün etkisi 16.yüzyıla kadar devam edecektir. Osman Bey'in saltanatı döneminde devletin meşru temellerinin atıldığı önemli törenlerde Kadı Dursun Fakih' in ön planda olması onun iktidar nezdindeki yerini gösterir. Aşıkpaşazâde' nin aktarımından öğrendiğimize göre devletin kuruluş hutbesi Osman Bey ve Şeyh Edebalı' nın da izniyle Dursun Fakih tarafından okunur. Orhan Bey döneminde (1331) beylik topraklarına katılan İznik, dışarıdan gelen talebe ve hocaların varlığıyla uzun yıllar "bilginler yuvası" olarak anılır. ³¹⁶

Hamidoğlu Ulu Bey'i Feleküddin Dünder Bey'in eğitim hizmetlerine verdiği önemin bir işareti 1301'de Eğirdir'de yaptırdığı medresedir. Yapı, Dünder Bey Medresesi ya da Taş Medrese olarak da bilinir. Söz konusu medrese, taç kapı üzerindeki kitabesinden dolayı

³¹⁴ *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s. 288-291

³¹⁵ Durukan, "Beylikler Dönemi ...", s. 415; Mehmet Şeker, "Germiyanoğulları Beyliğinin İlim ve Kültür Hayatında Genel Bir Bakış", *Germiyanoğulları Beyliği-Bildiriler*, (ed.) M. Ersan-M. Şeker, Ankara, TTK, 2017, s. 290; Uzunçarşılı, *Kütahya ...*, s.80

³¹⁶ Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşazâde Tarihi*, s. 29-30; Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ I*, s. 109-111; Şahin, *Dervişler*; s. 185; Şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi...*, s. 307; Öztürk, *Osmanlı Kültür Tarihi*, s. 36-37

uzun müddet tartışmalara sebep olmuştur.³¹⁷ Yapının kemerli duvarının üzerinde ise Dündar Bey'in kitabesi bulunur. Hamidoğlu Beyliği'ni Dündar Bey oğlu İshak Bey'in saltanatı zamanında ziyaret eden İbn Battuta, Bey'in yanında ünlü fakih Muslihiddîn' nin bulunduğunu ve kendisine hürmet edildiğini bildirir.³¹⁸ Dündar Bey'in torunu Burdur Emiri Muzafferettin Mustafa Bey, günümüze sadece kitabesinin ulaşabildiği Burdur Medresesi'ni 1344'te inşa ettirerek hizmete açar.

Selçuklu çağında resmî ve entelektüel alanlarda gerileyen Türkçe, beylikler döneminde yeniden güç kazanır. Beylerin büyük bir kısmının Türkçe' den başka bir dil bilmemesi ve bunun bir yansıması olarak beylerin kültür dairelerinde eserlerin Türkçe yazılması ayrıca Arapça-Farsça yazılmış edebî, bilimsel ve dinî yapıtların Türkçe' ye çevrilmesi Türk diline hakimiyetini yeniden kazandırır. Menteşeoğlu Beyliği'nde Farsça' dan üç manzum eser ve Aydınogullarında biri tıp kitabı olmak üzere Arapça-Farsça yedi eser Türkçe' ye tercüme edilir. Karaman, Germiyan, Aydın, Menteşe ve Osmanlı ilim çalışmalarında yapılan tercüme faaliyetleri, özellikle de tasavvuf sahasında kaleme alınan sade eserler Türkçe' yi ön plana çıkarır.³¹⁹

Aydınogulları Beyliği'nde 11. asır âlimi Saâlebi'nin *Arâ'isü'l-Mecâlis'i* (peygamberler tarihi) Türkçe' ye çevrilir ve Mehmed Bey'e ithaf edilir. Yine Mehmed Bey zamanında Farsça kaleme alınmış *Tezkire-i Evliya* Bey'in emriyle çevirisi yapılır ve kendisine ithaf olunur. Umur Bey zamanında *Sühayl* ve *Nevbahar* ile Beydaba' nın *Kelile* ve *Dimne* adlı yapıtların Farsçadan çevirisi yapılır.³²⁰

Kuzey-batı uç topraklarının sahibi Çobanoğulları Beyliği'nin başkenti Kastamonu, ilmî ve edebî çalışmalarda önemli bir merkezdir. Başkent, Horasan-Azerbaycan, İran ve Irak taraflarından gelen âlim ve sanatkârlara ev sahipliği yapar. Ulu Bey Müzaffereddin Yavlak Arslan zamanında müderris ve kadı Kutbeddin Şirazî Kastamonu'ya gelerek

³¹⁷ **Dündar Bey/Taş Medrese**, kitabeye göre bina aslında 1236'da Selçuklu hükümdarı II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından han olarak inşa edilir ve sonradan Dündar Bey tarafından 1301'de medreseye çevrilir. Aynur Durukan, taş kitabesinin yakın çevrede harap halde bulunan bir Selçuklu hanından getirilip monte edildiğini yapının banisini Hamidoğlu Dündar Bey olduğunu ileri sürer. Bkz. Aynur Durukan, "Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit", s. 406

³¹⁸ Fahri Unan, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler ...", s. 394; *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s. 278

³¹⁹ Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 116-117; Kolay, *Batı Anadolu 14. Yüzyıl...*, s. 7; Ahmet Y. Ocak, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri*, İstanbul, Kitapyayınevi, 2016, s.300

³²⁰ Mehmet Şeker, "Aydınogullarının Kültür Hayatı ve Türkçeciliği", *Aydınogulları Tarihi-Bildiriler*, (ed) M. Ersan vd., Ankara, TTK, 2013, s. 364-365

Bey'e ithafen *İhtiyârât-i Muzafferi* adlı astronomiye dair bilgiler içeren eseri kaleme alır. Yine Yavlak Arslan adına Muhammed b. Mahmud tarafından *Fustatu'l-adâle fi kavaidi's saltana* adlı Farsça eser telif edilir. Aynı tarihlerde Hoylu Hasan b. Abdülmümin bir inşâ eseri olan *Nüzheti'l küttâb*' ı yazar. Aynı müellif Yavlak Arslan'ın oğlu Emir Mahmud adına *Kavâ'idü'r-risâil* adlı inşâ kitabını kaleme alır.³²¹

Sembol eser Eşrefoğlu Camii banisi Süleyman Bey'in oğlu Ulu Bey Mübarizüddin Mehmed Bey'in yanında bulunan Şemseddin Mehmed Tüştan felsefi mahiyetteki eseri *el-Füsusü'l Eşrefiyye*'yi Mehmed Bey'e ithaf eder.³²²

Batı Anadolu'nun beyleri kendilerinden önce bina edilmiş olan mirası devraldıkları gibi kültür varlığına yeni değerler katmışlardır. Şehirlerini sosyal ve dinî eserlerle donatarak ve ilmî faaliyetlerin hamiliğini üstlenerek içeride ve dışarıda kabul görmenin yolunu açmaya çabalarlar. Bu şekilde idareleri altında bulunan topraklarda siyasî otoritelerine destek sağlayacak manevî otoriteyi tesis edebileceklerdir. Beylerin yardım alacakları en makbul ve en meşru makam toplumun her kesimi tarafından saygı ve kabul gören âlimler meclisi olacaktır. Konuya dair Nizâmü'l-mülk'ün eserinde ve diğer siyasetnamelerde hükümdarların bilge insanları yakınlarında tutmalarının faydaları nasihat edilir:

“Padişahların devlet işlerinde âlimlerle istişare etmelerine dair... İşlerde danışmak, kavi reylikten (kuvvetli görüş, öngürüden) olur. Herkes bir şey bilir, biri daha çok biri daha az bilir; birinin ilmi vardır, tatbik etmemiştir; birinin hem ilmi vardır hem de tatbik etmiştir, tecrübe etmiştir...”³²³

Mâverdî ise inanç ekseninde bir açıklama getirir: “...dini koruma ve yönettiği ülkeyi savunma buna bağlı olduğu için ilmin faziletini bilmek ilmi ve ilim adamlarını gözeterek (fitnenin) önüne geçebilir. Şüphesiz şeriat ehlini yüceltme, şeriatı yüceltmedir. Böyle davranma devleti parlatır...”. Diğer bir ifadeyle, hükümdarın, sahip oldukları bilgiyle devlete ve dine hizmet eden ulemayı koruyup kollaması kendi çıkarıdır.³²⁴Bu doğrultuda diyebiliriz ki beylerin çabaları boşuna değildir. Zira çağın ve coğrafyanın siyaset geleneği, Müslüman-Türk hükümdar profili bunu gerektirmektedir.

³²¹ Yücel, *Anadolu Beylikleri ...*, s. 49-51; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ...*, s.212-213

³²² İlhan Erdem, “XIII. Asrın İkinci Yarısı ile XIV Asrın İlk Yarısı Arasında Göller Bölgesinin Siyasî, İktisadî ve Kültürel Vaziyetine Genel Bir Bakış”, *DergiPark*, c.17, S.28, 1995, s. 62;

³²³ Nizâmü'l-mülk, *Siyâset-nâme*, s. 78

³²⁴ Mâverdî, *Dürerü's Sülûk fi Siyâseti'l Mülûk*, s. 100; Türk, *Çoban ve Kral*, s.161; Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği*, Ankara, Ankara Üni. Basımevi, 1975, s. 128-129

SONUÇ

Anadolu'da derin izler bırakan Selçuklu hanedanı, son meşru hükümdarı Sultan II. Gıyaseddin Mesud' un 1308'te ölümüyle iktidardan çekilirken teşkilatlanmalarını büyük oranda tamamlamış Batı beylikleri, yerlerini almak üzere beklemektedir. Beyliklerin önündeki en büyük engel; İlhanlı tahakkümünün, 1335'ten sonra Anadolu'da güç kaybetmesi ve nihayetinde silinmesi beylerin bağımsızlıklarını fiilî bir mevcudiyete çevirmelerine imkân tanır. 1250'lerde başlayıp 1330-35'lere kadar uzanan kaotik süreçte İlhanlı baskısı Anadolu'da yeni dengelerin oluşmasına yol açmış siyasi güç merkezi Orta Anadolu'dan Batı uçlarına kaymıştı. Yaşanan tüm bu çalkantılar sonucunda Anadolu halkının lidersiz kalışı iktidarın yeni sahiplerini hazırlar ve uçların savaşçı beyleri, artık sadece aşiretlerinin reisi değildir. Onlar yarı-göçerlerin yanı sıra farklı uyruklardan ve sosyal tabakadan mürekkep yerleşik bir tebaanın da hükümdarıdır.

Beyler, yeni konumlarını pekiştirmek adına kendilerine ve kurdukları hanedanlıklarına meşruiyet kazandıracak pek çok eylemin içinde yer alır. Şüphesiz beslendikleri ana kaynak Türk-İslâm devlet geleneğidir. Selçuklu' nun taşıyıcılığını yaptığı ve kökenleri Karahanlı' ya kadar dayanan silsilenin Anadolu'da oluşan kaide ve formları, beyler tarafından yeniden güçlendirilerek uyarlanır. Varlıklarının kaynağını Türk aşiret anânelerinden alan beyler, aynı zamanda döneme ve coğrafyaya etkisi tartışılmaz olan İslâm siyaset geleneğine yönelerek inanç kaideleriyle uyumlu iktidar görüntüsünü çizmeye gayret ederler. Batı Anadolu coğrafyasının sakinleri Kastamonu'dan Antalya kıyılarına kadar inen hattın ilk yakasındaki Çobanoğulları, Osmanlı, Germiyan, Hamid ve Eşrefoğulları ile ikinci hatta sıralanan Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe beyliklerinin hükümdarları, sancılı bir kuruluş sürecinin ardından oldukça pragmatik bir yaklaşımla her iki geleneğin izinde ilerler.

Batı uçlarının beyleri hem içeride hem dışarıda yani İslâm dünyasının bütününde kendilerine meşru bir alan açmak için çağın icapları gereği din ve din kökenli külliyata sarılırlar. Bu noktada beylerin yardımına hüküm sürdükleri toprakların iç dinamiklerinden kaynaklı kendine has işlevsel yapısı yetişir. Moğol-İlhanlı baskısının ve Selçuklu çöküşünün uçlara sürüklediği kitleler, birbirinden çok farklı ama bir o kadar da etkili yönleriyle sürece katılır. Her tabakadan insana ihtiyaç duyan Beyler, Sünnî İslâm ile pek uyuşmayan sufi zümresini kendi yamaçlarına çekebilmek için toleranslı bir yaklaşım

sergiler ve iş birliğine gider; çünkü dervişler topluluğunun uç halkı üzerinde kuvvetli bir tesiri mevcuttur. Buna mukabil, “yüksek İslâm’la anılmak isteyen” beyler Mevlevî tarikatı gibi Sünnî-Ortodoks bir oluşumun onayını ihmal etmez. Her iki zümre de güçlü bir dinî argüman olan “gazâ”nın fiiliyata geçmesinde beylerin yanında yer alır. İçeride belli bir konuma erişmiş Batı Anadolu beyleri, meşruiyet edinim gayesinde geleneği bozmaz ve Kahire hilafet merkezine kadar uzanır. Memlûk Sultanlığı ve halife ile kurdukları bağ, beylerin tanınmasına ve Kahire gibi zamanın önemli bir kültür kentinden pek çok bilim insanının Batı uçlarına gelmesine vesile olur. Beyler bir yandan hakimiyetleri altındaki halkların rıza ve bağlılığını kazanmak diğer yandan beylik şehirlerinin tadrîsât adına birer çekim merkezlerine dönüşmesi amacıyla hızla imar faaliyetlerine girişirler. Coğrafyanın beli başlı medreselerinden ilim erbabını, din âlimlerini, şair ve edipleri başkentlerine çekmeye çalışırlar; çünkü çevresi âlimlerle sarılı bir saltanatın kabul görmesi daha olasıdır. Türk beyleri, benzer şekilde diğer birçok Müslüman hanedanlarında ve toplumlarında görülen vakıf kurumlarını hem ülkelerini mamur etmek hem de yukarıda sıraladığımız zümreleri ve daha nicesini yanlarında tutma arzusuyla hayata geçirir. Dinî ve sosyal bir kurum olan vakıflar, beyliklerde gündelik hayatın işleyişinden iskân, şehircilik, kültürel çalışmalar ve ekonomik istikrara kadar birçok alanda katkısı olur. Beyler, bağımsız ve meşru Müslüman-Türk bir Ortaçağ devletinin taşıması gereken tüm nişaneleri kendi hükümdarlıklarında bir araya getirmenin gayretiyle hareket ederler.

Sona doğru yaklaşırken çalışmanın başlangıcında cevabını aradığımız iki soruyu tekrarlamamız gerekir, bunlar: “Beyler, kurumsal devamlılık ve meşruiyet kazanım yolunda dinin parametrelerine/argümanlarına başvurdular mı? Beylerin, mimarî eser inşasından ilmî çalışmalara kadar meydana getirdikleri tüm faaliyetlerin meşruiyet edinimine katkısı ne derecedir?” sorularıydı. Topladığımız bulgular neticesinde cevaben diyebiliriz ki Batı Anadolu Beylikleri, uç beyliğinden müstakil beyliğe geçiş sürecinde saltanatlarını temellendirecek meşru bir iktidar kimliği kazanmak adına dinin siyasî alandaki yansımalarından faydalanmıştır. Beyler, selefleri Müslüman hanedanlıklar ya da çağdaşı Memlûk Sultanlığı gibi din-siyaset birlikteliğini otoritelerinin lehine olacak şekilde kullanırlar ve tıpkı onlarda olduğu gibi İslâm, yine “hükümdar dini” dir. Beyliklerin bilim, kültür-sanat ve bayındırlık sahalarında ortaya koydukları tüm faaliyetler kurumsallaşmada destekleyici rol üstlenir. İdarî mekanizma, birimlerine tek

tek şekil verirken kökenini farklı kaynaklar (Türk, Abbasi, Pers/İran) dan alan ve Anadolu'nun yerel birikimiyle uyum sağlamış zengin devlet geleneğinden faydalanır.

Başlangıçta ifade ettiğimiz gibi uçların farklılık arz eden dışa açık kreatif yapısı ve bir uzlaşma toplumu olması Batı beyliklerinin ortaya çıkışını hızlandırdığı gibi onlara Anadolu'nun diğer yörelerindeki siyasî otoritelerden farklı bir çehre kazandırır. Uçların kendi içerisinde ürettiği sınır kültürü, beyliklerle özdeşleştirilen dönemin derinlerine kadar işlemiştir. Bu sebepten ötürü Batı beyliklerine dair öne sürülecek tüm çıkarımlar bölgenin çok yönlü ve keskin sınırlarla kategorize edilemeyen özelliklerine göre yapıldığı takdirde konu kendi bağlamından kopmamış olur. Beylerin siyasi hedefler uğruna çıktıkları yolda bünyelerindeki "Türk kültür kodları" na ekledikleri her bir değer, günün sonunda yapının tamamlayıcı parçaları olarak yerini alır. Adım adım kat edilen mesafenin tarihsel süreç içinde seyrini iyi anlayabilmek Batı Anadolu Beyliklerine dair yapılacak çalışmalarda doğru bir yönlendirici vazifesi görecektir.

KAYNAKÇA

Yayımlanmış Arşiv Vesikaları

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937- 1530) II, Ankara, 1994

166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937-1530), Ankara, 1995

Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I, Ömer L. Barkan & Enver Meriçli, Ankara, 1988

Vakfiye Tuğraları, haz. İ. Ketten- M. Şahin, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2004

Selçuklu ve Beyliklerde Vakfiye Tuğraları, çev. Halil Çetin, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2005

Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan, TKGM Arşiv Daire Başkanlığı. haz. Akif Erdoğan & Ömer Bıyık, Ankara, 2014

Gazi Orhan Bey Vakfiyesi- Osmanlı Hanedanı Üstüne İncelemeler II, haz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İstanbul, YKY, 2012

Temel Kaynaklar

Ahmedî, İbrahim, *Dâstânı ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman (İskendernâme)-Üç Osmanlı Tarihi*, haz. Atsız, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011.

Aksarayî, Kerîmüddin Mahmudî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, TTK, 2000.

Âşık Paşa, *Garib-Nâme*, haz. Kemal Yavuz, İstanbul, TDK, 2000.

Âşıkpaşazâde, Ahmed Âşıkî, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2013.

Bar Hebraeus, Gregory Abü'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi II*, çev. Ömer R. Doğruel, Ankara, TTK, 1987.

Behiştî, Ahmed Çelebi, *Târihî-i Behiştî I*, haz. F. Kaytaç- M. Çakır, Ankara, TTK, 2020.

- Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetu 'l-Mulûkiyye fi 'd-Devleti 't-Turkiyye*, çev.Hüseyin Polat, Ankara, TTK, 2016.
- Ebü'l Fidâ, İsmail b. Ali el-Eyyûbî, *Ebü'l Fidâ Coğrafyası, (Takvimü'l Buldan)* çev. Ramazan Şeşen, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017.
- Eflakî, Şemseddin Ahmed, *Menakibü'l Arifin II*, nşr. Tahsin Yazıcı, İstanbul, MEB,1995.
- Enverî, Evhadüddin Muhammed, *Düstürnâme-i Enverî*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1928.
- El- Gazâlî, *Nasihatu'l Mülûk*, çev. Osman Şekerci, İstanbul, Büyüyenay Yay., 2016.
- Hadîdî, *Hadîdî Tarihi (1288-1485)*, nşr. Necdet Öztürk, İstanbul, Bilge K. Sanat, 2014.
- Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *Târih-i Güzide*, Ankara, TTK, 2018.
- İbn Abdüzzahir, Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullah, *Sultan Baybars*, çev. Aydın Usta, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2021.
- İbn Battuta, Ebû Abdullah Muhammed, *Tuhfetü'n Nuzzâr fi-Garaibü'l Emsâr*, çev. Sait Aykut, İstanbul, YKY, 2019.
- İbn Bibi, Nasirüddin Hüseyin b. Muhammed, *El Evamirü'l – Alâ'iyye Fi'l – Umuri'l – Alâ'iyye (Selçukname)*, Ankara, TTK, 2014.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman, *Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldun*, çev. Prizâde Mehmed, İstanbul, Y K B, 2015.
- İbn Şeddad, İzzüddîn, *al-Melik al-Zahir (Baypars Tarihi II)*, çev. Şerefüddin Yaltkaya, Ankara, TTK, 2000.
- İbnü'l Erzak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Tarihi)*, çev. Ahmet Savran, 1992
- İbnü'l İbri, Ebülferec, *Tarihi Muhtasariüddüvel*, çev. Şerafettin Yaltkaya, İstanbul, 1941.
- Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, haz. Işın Demirkent, Ankara, TTK, 2001.
- El- Kaşgari, *Dîvânu Lugâti't Türk*, çev. Besim Atalay, Ankara, TDK, 1985.

- El- Mâverdî, Ebü'l Hasan Habib, *Dürerü's Sülûk fî Siyâsetî'l Mülûk*, haz. Abdüsselam Arı, İstanbul, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- _____, El- *Ahkâmü's Sultaniye*, çev. Ali Şafak, İstanbul, Bedir Yayınları, 2020.
- El-Mazenderanî, Abdullah Püser Mohammed Bin Kiya, *Risale-i Felekiyye (kitab-us siyakat)*, nşr. Oktay Güvemi, İstanbul, İSMMMO Yayınları, 2014.
- El-Ömerî, Şihabeddin b. Fazlullah, *Mesâlikü'l Ebsâr*, çev. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yayınları, 2014.
- Kudâme İbn Cafer, *Kütübü'l Harac*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul, Yeditepe Yay., 2018.
- Müneccimbaşı Ahmed, *Câmiu'd Düvel II*, nşr. Ali Öngül, İstanbul, Kabalcı Yay.,2017.
- Neşrî, Mehmed, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, nşr. Necdet Öztürk, İstanbul, TTK, 2014.
- Niğdeli Kadı Ahmed, *El- Veledü 'ş-Şefik Ve'l Hafidü 'l-Halik'ı*, c. I, Ankara, 2015.
- Nizamülmülk, *Siyâset-nâme*, çev. Mehmet Altay Köymen, Ankara, TTK, 2020.
- Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi-Üç Osmanlı Tarihi*, haz. Atsız, İstanbul, Ötüken Neş., 2011.
- Reşîdü'd-din Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârih*, Ankara, TTK, 2013
- Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihalın Vakainamesi, II.Kısım (1042-1195)*, çev. Hrant D. Andreasyan, 1944.
- Şükrullah, *Behçetü't Tevârih-Üç Osmanlı Tarihi*, haz. Atsız, İstanbul,Ötüken Neş., 2011
- Şikârî, *Karamannâme*, haz. Necdet Sakaoğlu-Metin Sözen, İstanbul, Çekül Vakfı, 2005
- Yazıcızâde Ali, *Selçukname*, Tıpkıbasım haz. Abdullah Bakır, Ankara, TTK, 2014

Araştırmalar-İncelemeler

- Ağırnaslı, Nilay, “Moğolların Anadolu’da İlerleyişi ve Hamidoğulları Beyliği”,
Hamidoğulları Beyliği – Bildiriler, Ankara, TTK, 2022.

- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, İstanbul, YKY, 1974.
- Akın, Himmet, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara, AÜB, 1968.
- Aladağ, İrfan, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devrinde Dini Yapıların Toplum Hayatına Etkileri”, *Dergipark*, C.2, S.2, Kasım 2018.
- Alican, Mustafa, “Germiyanoğulları ve Sahip Ataoğulları Arasındaki İlişkiler Üzerine Notlar”, M. Ersan & M. Şeker, *Germiyanoğulları Bildiriler*, TTK, 2017.
- Alp, Ruhat “Tavâif-i Mülûk Dünyasında Türk Devlet Geleneğinin İzleri: Saruhanoğulları Beyliği'nin Veraset Sistemine Genel Bir Bakış”, (ed.) M. Ersan-C. Kanat *Saruhanoğulları Beyliği – Bildiriler*, Ankara, TTK, 2021.
- Anjum, Ovamir, *İslam Düşüncesinde Siyaset Fıkıh ve Cemaat*, İstanbul, Pınar Yay., 2021.
- Artuk, Cevriye & İbrahim, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu C.I*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- Aslan, Mustafa Ç, “Taş Vakfiyeler ve Beyşehir Eşref Camii Taş Vakfiyesi”, M. Şeker & A. Taşgım, *Eşrefoğulları Beyliği- Bildiriler*, Ankara, TTK, 2018.
- Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2019.
- Ay, Resul, “13-14.Yüzyıl Anadolu'sunda Kentsel Yönetim ve Kent Toplumunda Otorite İlişkileri”, Ankara, 2002.
- _____, “14. Yüzyıl Beylikler Dünyasına Yeniden Bakmak: Selçuklu Mirasının İki Farklı Tezahürü ve Orta Anadolu'da Özgün Siyasi Yapılanma”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.20, 2008.
- _____, *Anadolu'da Derviş ve Toplum 13-15.Yüzyıllar*, İstanbul, Kitap Yay.,2008.
- Ayal, İhsan, “Kutadgu Bilig'de ‘İnsan ve Devlet’ ‘, Yûsuf Has Hâcib’ in Doğumunun 1000.Yılında *Kutadgu Bilig Türk Dünya Görüşünün Şâheseri Uluslara*.

- Sempozyumu Bildiriler*, (ed.) A. Kavas, İstanbul, Türk Ocakları, 2006.
- Ayönü, Yusuf, “Batı Anadolu’daki Türk Yayılışının Bizans Kaynaklarındaki Yansımaları”, Ankara, *16. Türk Tarih Kongresi*, c.4, s. 2015.
- Barkan, Ö. Lütfü, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, Ankara, *Vakıflar Dergisi*, S.II, 1942.
- Bates, Ülkü, “Moğol İstilasının Türk Mimarisine Etkisi”, *Uludağ Uni. İlahiyat F. Dergisi*-23 (2014/1).
- Baştav, Şerif, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2015.
- Baykara, Tuncer, *Türkiye Selçuklularında Vilayet*, Ankara, 1978.
- _____, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli*, IQ Kültür S. Yayıncılık, 2007.
- _____, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, İstanbul, Bilge K. Sanat, 2015.
- _____, *Anadolu’nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi*, İzmir, Ege Ü.E.F., 1990.
- _____, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul, 2004.
- _____, “Esedüddin Ayaz Beğ ve Germiyanlıların İlk Zamanları”, Ankara, 2015.
- Bayram, Mikail, “Ahi Evren Hâce Nâsirü'd-din ile Alâü'd-din Çelebi'nin Öldürülmesi ve Ölüm Tarihlerinin Tesbiti", *İstem*, Yıl:2, S.3, 2004.
- Berktaş, Halil, *Kabileden Feodalizme*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1989.
- Blake, Robert-Langer Willam, “Osmanlı Türkleri’nin Doğu ve Tarihsel Arkapları”, *Söğütten İstanbul’a*, (ed.) M. Öz & O. Özel, İstanbul, 2005.
- Blessing, Patricia, *Moğol Fethinden Sonra Anadolu’nun Yeniden İnşası*, İst., KÜY, 2018.
- Bosworth, Clifford, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2005.

- Broadbridge, F. Anne, *Kingship and Ideology in the Islamic and Mongol Worlds*, New York, Cambridge University Press, 2008.
- Cahen, Claude, “Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi”, Ankara, TTK, 1992.
- _____, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, İstanbul, Tarih V. Yurt Yayınları, 2012.
- Cebeci, Huri M., “14. Yüzyıl Müslüman Seyyahların Gözüyle Hamidoğulları Beyliği”, M. Şeker & B. Karaca, *Hamidoğulları Beyliği-Bildiriler*, Ankara, TTK, 2022.
- Chrysostomides, Julian “The Byzantine Empire”, *The Cambridge History of Turkey*, Kate Fleet, New York, 2009.
- Claessen, Henri & Skalnik, Peter, *Erken Devlet*, Ankara, İmge Kitabevi, 1993.
- Crane, Howard, “Art and architecture 1300-1453”, *Cambridge History of Turkey 1071-1453*, (ed.) Kate Fleet, New York, 2009.
- Crone, Patricia, *Ortaçağ İslam Dünyasında Siyasi Düşünce*, İstanbul, Kapı Yay., 2007.
- Çaycı, Ahmet, *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol*, İstanbul, Palet Yayınları, 2017.
- Çetin, Altan, “Menteşe Beyliği’nde Mevleviliğe Dair Bazı Tespitler”, *Menteşeoğulları Tarihi-Bildiriler*, (ed.) A. Çevik-M. Keçiş, Ankara, TTK, 2016.
- Deniz, Arda -Kaya, Selim., “Saruhanogulları’nın Ceneviz ve Venedikliler ile Para ve Köle Ticareti”, *Saruhanogulları Beyliği- Bildiriler*, Ankara, 2021.
- Develi, Hayati, *Kutadgu Bilig-Devlet Yönetme Bilgisi*, İstanbul, Kesit Yayınları, 2019.
- Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2018.
- Divitçioğlu, Sencer, *Oğuz’dan Selçuklu’ya Boy, Konat ve Devlet*, İstanbul, YKY, 2000.
- _____, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, İstanbul, Alfa Tarih, 2015.
- Doğan, Nagihan, *Dinin İktidarı İktidarın Dini Hilafet, Siyaset ve İslâm (750-833)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021.

- Doukas, Mikheal, *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.
- Durkan, Aynur, “Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit”, *Turkish Studies-Sanat Tarihi Araştırmaları*, (ed.) Murat Çerkez & Bülent İşler vd., 2014.
- Eagleton, Terry, *Ideology an Introduction*, New York, Verso, 2007.
- Edhem, Halil, *Düvel-i İslamiyye (Garbi Anadolu’da Selçukiler’ in Varisleri)*,1926.
- Efe, İsmail, “Beylikler Döneminin Nadide Eserlerinden Beyşehir’deki Eşrefoğlu Camii”, *Eşrefoğulları Beyliği-Bildiriler*, (ed.) M. Şeker vd., Ankara, TTK, 2018.
- Emecen, Feridun, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.
- _____, *16. Asırda Manisa Kazası*, Ankara, TTK, 2013.
- Erdem, İlhan, “XIII. Asrın İkinci Yarısı ile XIV Asrın İlk Yarısı Arasında Göller Bölgesinin Siyasî, İktisadî ve Kültürel Vaziyetine Genel Bir Bakış” *DergiPark*, c.17, S.28, 1995.
- _____, “Olcaytu Han’ın Ölümüne Kadar İlhanlılar’da Yaşanan Siyasal Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu’ya Etkileri”, *DergiPark*, c.20, S.31, 2000.
- Eroğlu, Haldun, *Türklerde Siyasal İktidarın Gelişim Tarihi*, İstanbul, Post Yayınları,2021
- Ervacı, Mustafa, “Saruhan – Aydın Beylikleri Arasındaki Münasebetler”, *Aydınoğulları Tarihi-Bildiriler*, (ed.) M. Ersan & M. Şeker vd., Ankara, TTK, 2013.
- Flemming, Barbara, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidya ve Likya'nın Tarihi Coğrafyası*, Ankara, 2018.
- Frenkel, Yehoshua, “The Turks of The Eurasian Steppes in Medieval Arabic Writing”, *Mongols, Turks and Others*, R. Amitai & M. Biran (ed.), Boston, Brill, 2005.

- Gezalova, Yegana “Menteşe Beyliği’nin Venedik’le Ticari İlişkileri”, *Menteşeoğulları Tarihi-Bildiriler*, (ed.) A. Çevik & M. Keçiş, Ankara, TTK, 2016.
- Gezer, Ömer, *Kale ve Nefer*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2020.
- Gibb, Hamilton, *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, Endülüs Yay., 2021.
- Golden, Peter, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Ankara, Karam Yayınları, 2002.
- Gordlevisky, Vladimir, *Küçük Asya’da Selçuklular*, Ankara, TTK, 2019.
- Göde, Kemal, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluş ve Yükseliş Dönemlerine Genel Bir Bakış", S.D.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi S.B. Dergisi (t.y.)
- Gök, Halil İ., "Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali", (ed.) Kaya *1243 Köseadağ Savaşı*, Sivas, Cumhur. Üni. Yayınları, 2018.
- Gök, Nejdet, “Vesika Formları ve Diplomatik Özellikleri”, (ed.) A. Çevik & M. Keçiş, *Menteşeoğulları Tarihi-Bildiriler*, Ankara, TTK, 2016.
- Gökbilgin, Tayyib, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlimi*, İst., Enderun Kitabevi, 1992
- Göksu, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara, TTK, 2018.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevladan Sonra Mevlevilik*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1953.
- Grousset, Rene, *Stepler İmparatorluğu*, Ankara, TTK, 2011.
- Gültepe, Necati, *Mührün Gücü-İlk Türk İslam Devletlerinde ve Osmanlılarda Bürokrasi* İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2009.
- Gümüşçü, Osman, *Türk İskan Sistemi*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2019.
- Günay, Ünver & Güngör, Harun, *Türklerin Dinî Tarihi*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2003.
- Gündüz, Tufan, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2019.
- Hadduri, Macid, *İslam Hukukunda Savaş ve Barış*, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2018.
- Haykıran, Kemal R., “İlhanlı-Germiyan Oğulları Arasındaki Siyasi İlişkiler”, (ed.)

- M. Ersan-M. Şeker, *Germiyanogulları Beyliği-Bildiriler*, Ankara, 2017.
- Haykıran, Kemal R., “Aşiretten Beyliğe”, *Saruhanogulları Beyliği – Bildiriler*, (ed.) M. Ersan vd., Ankara, TTK, 2021.
- Heyd, Willam, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Ankara, TTK, 1974.
- Hodgson, G.S. Marshall, *İslam'ın Serüveni*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2017.
- Imber, Colin, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, İstanbul, Bilgi Üni. Yayınları, 2006.
- _____, “Osmanlı Hanedan Efsanesi”, (ed.) M. Öz-O. Özel, *Söğüt'ten İstanbul'a*, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.
- İnalcık, Halil, “Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi”, *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (ed.) Zachariadou, İstanbul, 1997.
- _____, “Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar” Ankara, 1999.
- _____, “Osmanlı Devleti'nin Doğuşu Meselesi” (ed.) M. Öz-O. Özel, *Söğüt'ten İstanbul'a*, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.
- _____, *Klasik Çağ*, İstanbul, YKY, 2012.
- _____, “The Yörüks: Their Orginis, Expansiyon And Economic Role”, Antalya, CEDRUS, 2014.
- _____, *Devlet-i Aliyye*, c.I, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2016.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2017.
- Kafadar, Cemal, *İki Cihan Âresinde*, İstanbul, Metis Yayınları, 2019.
- Karaboğa, Durmuş & Karaca, Behset, “Hamidoğulları Beyliği' den Osmanlı'ya İntikal Eden Vakıflar”, *Hamidoğulları Beyliği-Bildiriler*, M. Şeker & B. Karaca,

Ankara, TTK, 2022.

Karadeniz, Hasan B. “Eşrefoğullarının Anadolu Beylikleri Arasındaki Yeri ve Önemi”,

M. Şeker & A. Taşgın vd. *Eşrefoğulları Beyliği- Sempozyum*, Ankara, TTK, 2018

Karakök, Tunay, "Osmanlı-Bizans Ucunda İki Savaşçı Grup: Gaziler ve Akritailer", *Kesit*

Akademi Dergisi, S.13, Mart 2018.

Kasaba, Reşat, *Bir Konargöçer İmparatorluk*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2012.

Kaymaz, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*, Ankara

TTK, 2017.

Kesik, Muharrem, *Anadolu'da Türk Beylikleri*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2017.

Khazanov, Anatoly M., *Göçebe ve Dış Dünya*, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2015.

Kızıltan, Ali, *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler*, İstanbul, Güven Basımevi, 1958.

Kireç, Hasan, “Aydınoğulları Beyliği'nin Ayasuluk Darplı Sikkeleri”, *Aydınoğulları*

Tarihi-Bildiriler, Ankara, TTK, 2013.

Klausner, L. Carla, *Selçuklularda Vezirlik*, İstanbul, Kronik Yayınları, 2019.

Koca, Salim, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Trabzon, 2001,

_____, “Aydınoğulları Beyliği”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*

Uygarlığı I, (ed.) Ahmet Y. Ocak, Ankara, KTB Yayınları, 2006.

Kofoğlu, Sait, “Selçuklu Sonrası Güneybatı Anadolu'da Bir Uç Beyliği: Eşrefoğulları”,

Eşrefoğulları Beyliği – Sempozyumu I, (ed.) M. Şeker & A. Taşgın vd., Ankara,

TTK, 2018.

_____, “Hamidoğulları Beyliği Üzerine Düşünceler”, *Hamidoğulları Beyliği –*

Bildiriler, Ankara, TTK, 2022.

Kolay, İlknur A. *Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri*,

- Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2017.
- Korobeinikov, Dimitri “The Formation of Turkish Principalities in the Boundary Zone”,
Menteşeoğulları Tarihi-Bildiriler, (ed.) A. Çevik-M. Keçiş, Ank.,2016.
- Koushki, M. Matthev, “Erken Modern İslam İmparatorlukları: Dinî Siyasi Meşruiyetin
Yeni Biçimleri”, *Wiley Blackwell İslam Tarihi*, İstanbul, Vakıfbank Kültür
Yayınları, 2022.
- Köprülü, Fuat, *Anadolu’da İslamiyet*, İstanbul, Alfa Tarih, 2017.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul, Alfa Tarih, 2019.
- _____, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul,
- Köymen, Mehmet, “Selçuklularda Devlet”, *Belleten LI*, Ankara, Aralık 1987.
- _____, *Selçuklu Devleti Türk Tarihi*, Ankara, TTK, 2017.
- Kuban, Doğan, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat
Yayınları, 1982.
- Kurtoğlu, Zerrin, *İslam Düşüncesinin Siyasal Ufku*, İletişim Yayınları, 2013.
- Küskü, Sema G, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Anadolu Selçuklu Geleneği*, Ankara, 2014.
- Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Ankara, TTK, 2013.
- Lewis, Bernard, *İslâm’ın Siyasal Söylemi*, İstanbul, Cep Kitapları, 1993.
- _____, *Ortadoğu*, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2011.
- Lindner, R. Paul, “İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç”, (ed.) O. Özel & M. Öz,
Söğütten İstanbul’a, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.
- _____, *Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, Ankara, İmge
Kitabevi, 2000.
- _____, *Osmanlı Tarihöncesi*, İstanbul, Kitab Yayınevi, 2014.

- Lowry, Heath, *The Nature of the Early Ottoman State*, State Uni.of New York Press, 2003
- Luttrell, Anthony “1389 Öncesi Osmanlı Genişlemesine Latin Tepkileri”, *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (ed.) Zachariadou, İstanbul, 1997.
- Mardin, Şerif, *İdeoloji*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Mecit, Songül, *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi*, İstanbul, 2017.
- Melville, Charles “Anatolia Under the Mongols”, (ed.) Kate Fleet, *The Cambridge History of Turkey*, New York, 2009.
- Merçil, Erdoğan, *Selçuklular 'da Hükümdarlık Alâmetleri*, Ankara, TTK, 2007.
- _____, *Selçuklular' da Vergi*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2021.
- Miynat, Ali, “Hamidoğulları Beyliği Sikkeleri”, (ed.) M. Şeker & B. Karaca, *Hamidoğulları Beyliği – Bildiriler*, Ankara, TTK, 2022.
- Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, İstanbul, 2017.
- Nicol, Donald M, *Bizans 'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, İstanbul, TVYY, 2003.
- Nicole, David, *Askeri Tarih Dizisi II. Haçlı Seferi*, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2014.
- Niyazi, Mehmed, *Türk Devlet Felsefesi*, İstanbul, Ötüken, 2015.
- Norwich, John J. *Bizans*, çev. Selen H. Riegel, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2012.
- Ocak, A. Yaşar, “Social, cultural and intellectual life, 1071-1453”, *Cambridge History of Turkey 1071-1453*, (ed.) Kate Fleet, New York, 2009.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara, TTK, 2019.
- Öden, Zerrin G., *Karasi Beyliği*, Ankara, TTK, 1999.
- Öz, Mehmet, *Osmanlı Tarihi Üzerine I*, Ankara, Cedit Neşriyat, 2019.
- Özel, Ahmet, *Dârülislam Dârülharb*, İz Yayıncılık, 1998.
- Öztuna, Yılmaz, *Türkiye Tarihi II*, İstanbul, 1964.

- _____, *Osmanlı Devleti Tarihi I*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018.
- Öztürk, Necdet, *14-15. Asır Osmanlı Kültür Tarihi*, İstanbul, Bilge K. Sanat, 2014.
- _____, *15. Yüzyıl Osmanlı Kronikleri*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2020.
- Pachymeres, Georges, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, İstanbul, 2009.
- Peacock, Andrew S.C., "introduction: The Ottoman Empire and its Frontiers", *The Frontiers of the Ottoman World*, Oxford, 2009.
- Polat, Said, "Türkiye'de ilk Beglik'ler ve Kabilevi Siyasi Birliklerin Ortaya Çıkışı (1071-1175)", *Bellekten LXVI*, Ankara, Nisan 2002.
- _____, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, Kitabevi 244, İstanbul, 2004.
- Redford, Scott, *İktidar İmgeleri*, İstanbul, Koç Üni. Yayınları, 2014.
- Riefstahl, Rudolf, *Turkish Architecture in Southwestern Anatolia*, Cambridge, 1931.
- Rosenthal, J.Erwin, *Ortaçağ'da İslam Siyaset Düşüncesi*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996.
- Sağıt, Betül & Teoman, Gültekin "Sahillerin Sultanları ve Sikkeleri", *Menteşeoğulları Tarihi- Bildiriler*, (ed.) A. Çevik & M. Keçiş, Ankara, TTK, 2016.
- Sevin, Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara, TTK, 2019.
- Shukurov, Rustam, *The Byzantine Turks 1204-1461*, (ed.) Frances Andrews, Boston, Brill, 2016.
- Solak, Kürşat "Memlük Devleti-Menteşe Beyliği Münasebetleri", *Menteşeoğulları Tarihi- Bildiriler*, (ed.) A. Çevik & M. Keçiş, Ankara, 2016.
- Stewıg, Reinhard, *Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları*, 1970.
- Sümer, Faruk, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?", *Bellekten*, S.96, c.24, 1960.
- _____, *Oğuzlar Türkmenler*, İstanbul, TDVA, 2016.
- Spuler, Bertold, *İran Moğolları*, Ankara, TTK, 2011.

- Şahin, Haşim, *Dervişler, Fakihler, Gaziler*, İstanbul, YKY, 2020.
- Şeker, Mehmet, *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayat*, İstanbul, Ötüken Neş., 2006
- _____, "Aydinoğullarının Kültür Hayatı ve Türkçeciliği", *Aydinoğulları Tarihi-Bildiriler*, (ed.) M. Ersan & M. Şeker vd., Ankara, TTK, 2013.
- _____, "Menteşeoğulları'nın Türkçeciliği ve Burgazi Fütüvvet-Nâmesi", *Menteşeoğulları Tarihi-Bildiriler*, (ed.) A. Çevik & M. Keçiş, Ankara, 2016.
- _____, "Germiyanoğulları Beyliğinin İlim ve Kültür Hayatında Genel Bir Bakış" *Germiyanoğulları Beyliği-Bildiriler*, Ankara, TTK, 2017.
- Şeşen, Ramazan, "Al-İsfahâni'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi III*, Malazgirt Özel Sayı, 1971.
- _____, *Sultan Baybars ve Devri 1260-1277*, İstanbul, 2009.
- _____, *İslam Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, İsar Vakfı Yayınları, 2012.
- Teoman, Betül & Gültekin Germiyanoğulları Beyliği Sikkeleri, *Germiyanoğulları Beyliği-Bildiriler*, (ed.) M. Ersan-M. Şeker, Ankara, TTK, 2017.
- Taneri, Aydın, *Türk Devlet Geleneği*, Ankara, Ankara Üni. Basımevi, 1975.
- Timur, Taner, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1979.
- Turan, Osman, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Ankara, TTK, 2014.
- _____, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul, Ötüken Neş., 2014.
- _____, "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I*, (ed.) Ahmet Y. Ocak, Ankara, KTB Yayım, 2016
- _____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2016.
- Turan, Şakir, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *XIII. Yüzyılda Orta ve Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya Göçler*, Konya, 2009.

- _____, “Moğol Gölgesinde Selçuklu- Germiyan Rekabeti”, *Germiyanogulları Beyliği- Bildiriler*, (ed.) M. Ersan & M. Şeker, Ankara, TTK, 2017.
- Turgut, Vedat, “Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, c.2, 2016.
- Togan, Zeki V., “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi Vaziyeti”, İstanbul, 1931.
- _____, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2019.
- Topraklı, Ramazan, “Hamidoğulları Beyliği Hakkında Yeni Düşünceler”, (ed.) M. Şeker- B. Karaca, *Hamidoğulları Beyliği – Bildiriler*, Ankara, TTK, 2022.
- Uluçay, Çağatay, *Manisa Tarihi*, İstanbul, 1939.
- _____, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, İstanbul, Marifet Basımevi, 1946.
- Unan, Fahri, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I*, (ed.) Ocak, Ankara, 2006.
- Uzunçarşılı, İsmail H. *Kitabeler II*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1929.
- _____, *Kütahya Şehri*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1932.
- _____, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara, TTK, 1988.
- _____, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 2019.
- Ünal, Emin, “Kutadgu Bilig’de Hükümdar Telakkisi Türk-İslam Siyasetnamelerinde Sultân-ı Kâhır’ Düşüncesi”, *Yûsuf Has Hâcib’in Doğumunun 1000. Yılında Kutadgu Bilig Türk Dünya Görüşününün Şâheseri Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, (ed.) Ahmet Kavas vd., İstanbul, Türk Ocakları, 2016.
- Ürkmez, Rauf K. *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Tasavvufî Zümreler*, Ankara, Çizgi Kitabevi, 2020.

- Varlık, Mustafa Ç. “Menteşeoğulları Beyliği”, *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I*, (ed.) Ahmet Y. Ocak, Ankara, KTB Yayınları, 2006.
- _____, “Germiyanoğulları”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, c.14.
- Vasiliev, Alexander A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul, Alfa Tarih, 2017.
- Vryonis Jr., Speros, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley, Uni. of California Press, 1971.
- Watt, W. Montgomery, *İslam'da Siyasal Düşüncenin Oluşumu*, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2001.
- Werner, Ernest, *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar*, İstanbul, Yordam Kitap, 2014.
- Witteck, Paul, *Menteşe Beyliği*, Ankara, TTK, 1986.
- _____, *The Rise of the Ottoman Empire*, (ed.) Colin Heywood, New York, 2012.
- Yinanç, Mehmet, H., *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, c. I, Ankara, TTK, 2014.
- Yuvalı, Abdülkadir, *İlhanlı Tarihi*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2017.
- Yücel, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, c.I, Ankara, TTK, 2018
- Zachariadou, Elizabeth A., *Trade and Crusade Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın*, Venice, 1983.
- _____, “İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsane”, Söğüt'ten İstanbul'a, M. Öz & O. Özel, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.

İnternet Kaynaklı Görseller

EK 1: <https://tarihportali.net/ikinci-beylikler-donemi-tablo>

EK 17: <https://images.museumwnf.org/zoom/monuments/isl/tr/1/12/1.jpg>

EK 18: <https://pbase.com/dosseman/gaziorhan>

EKLER

1.GÖRSELLER

Ek 1: Batı Anadolu Beylikleri-1350 Öncesi, Erişim: 20.12.2023

<https://tarihportali.net/ikinci-beylikler-donemi-tablo>

Ek 2: Batı Anadolu Beylikleri-1355 (Aynur Durukan, 2014, s. 394)

Ek 3: Germiyan-Yakup Bey'e ait gümüş sikke, Ön yüz: Sultanü'l-Âdil Yakup Bey
Arka yüz: Kelime-i Tevhid – Tahmini 1326/27 (Betül & Gültekin Teoman, 2017, s.171)

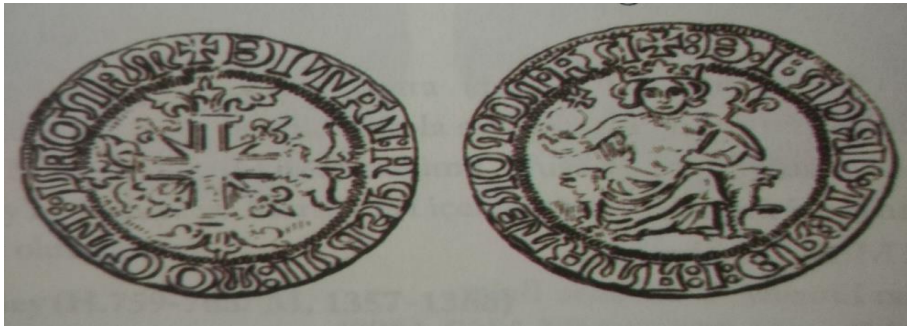
Ek 4: Germiyan- Mehmed Bey'e ait gümüş sikke, Ön yüz: Kelime-i Tevhid- Mehmed
Arka yüz: Kelime-i Tevhid -Tahmini 1340-1345, (Teoman, 2017, s.173).

Ek 5: Aydınöglü- Hızır Bey'e ait sikke, Ön yüz: Hızır bin Mehmed-Duribe Ayasuluk
Arka yüz: Kelime-i Tevhid, – 1366 (Hasan Kireç, 2013, s.346).

Ek 6: Mentese- Orhan Bey dönemi (1319-1344), Ön Yüz: Şücaü'd-in Orhan, Milas
Arka Yüz: Kelime-i Tevhid, (Betül Sağıt & Gültekin Teoman, 2016, s.481)

Ek 7: Mentese-Orhan Bey'in kestirdiği gigliati, Ön Yüz: Sağ elinde asa, sol elinde globus (okaliptüs çiçeği) tutan tahtında oturan hükümdar tasviri.

Arka Yüz: Mandavit Dominus Palatie: "Balat/Palatie efendisinin izni ile basıldı." (Sağıt & Teoman, 2016, s. 481)

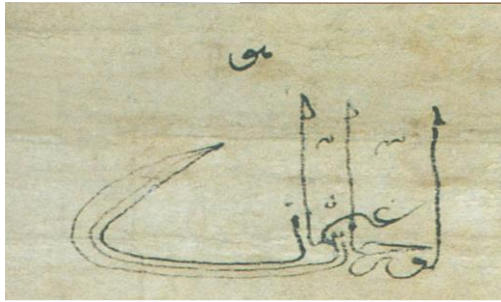
Ek 8: Mentese-Mesud Bey dönemi (1299) Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev adına bastırılan sikke. Arka yüzünde Halife'nin adı geçmektedir.

Ön Yüz: Aslan-güneş, sağa doğru etrafında el-İmam el-Mustansır billah emiru'l müminin
Arka Yüz: Es-sultanü'l azam gıyasü'd-dünya ve'd-din Keyhüsrev b. Keykubad.

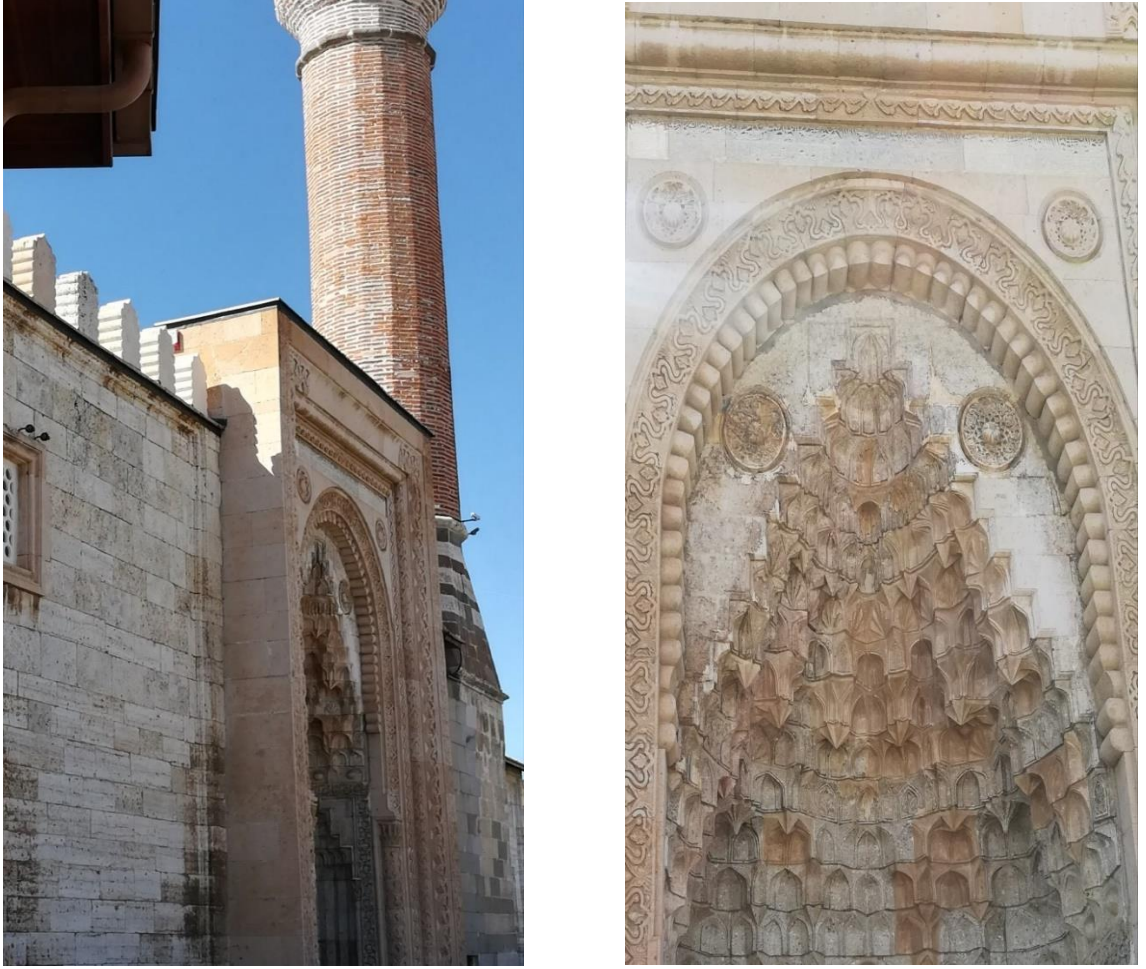
(Sağıt & Teoman, 2016, s. 473)

Ek 9: “Orhan bin Osman”, Orhan Bey’in 1324 tarihli Mekece vakfiyesinde kullandığı tuğra (Selçuklu ve Beyliklerde Vakfiye Tuğraları, 2005, s. 98)

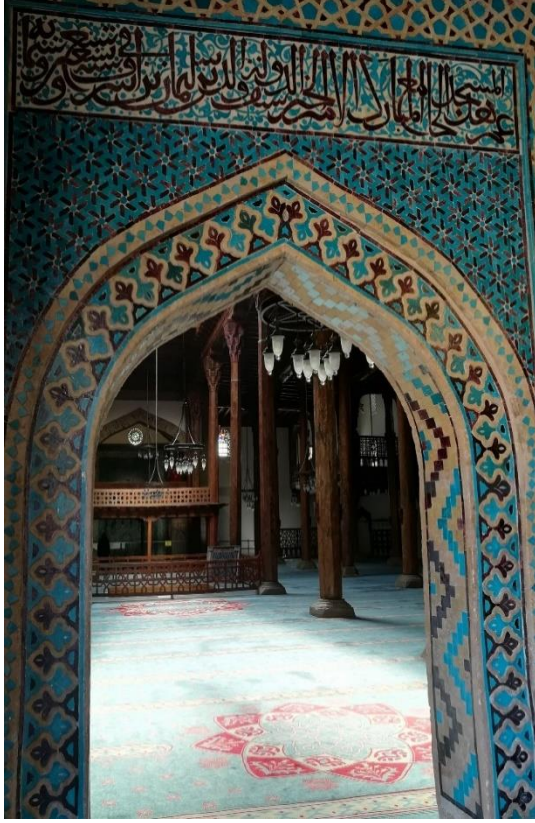
Ek 10: “Orhan bin Osman”, Orhan Bey’in 1348 tarihli Pambucak temliknamesinde kullandığı tuğra (Selçuklu ve Beyliklerde Vakfiye Tuğraları, 2005, s.100)

Ek 11-12: Eşrefoğlu Camii taç kapı ve taş vakfiye (Görseller yazara aittir.)

Ek 13: Eşrefoğlu Camii arka görünüm (Görsel yazara aittir.)

Ek 14- Ek 15: Kemerli geçit-kitabe ve Bey mahfili /maksûre (Görseller yazara aittir)

Ek 16: Eşrefoğlu Camii iç görünüm (Görsel yazara aittir.)

Ek 17: Birgi Ulu Camii, Erişim: 20.12.2023

<https://images.museumwnf.org/zoom/monuments/isl/tr/1/12/1.jpg>

Ek 18: Bursa Orhan Bey Camii, Erişim: 20.12. 2023

<https://pbase.com/dosseman/gaziorhan>